

**MESLEKİ VE TEKNİK LİSELERDE
EĞİTİME DEVAM EDEN
ÇOCUKLARIN
2011-2020 YILLARI ARASINDA
“İŞ KAZASI” SEBEBİYLE
MÂRUZ KALDIĞI
YAŞAM HAKKI İHLALLERİ**

**MESLEKİ VE TEKNİK LİSELERDE
EĞİTİME DEVAM EDEN ÇOCUKLARIN
2011-2020 YILLARI ARASINDA
“İŞ KAZASI” SEBEBİYLE MARUZ KALDIĞI
YAŞAM HAKKI İHLALLERİ**

SAHA ARAŞTIRMASI
Tülin Yıldırım

RAPOR EKİBİ
Tülin Yıldırım • Ezgi Koman • Nail Dertli • A. Selçuk Atalay • Esin Koman

YAYINA HAZIRLAYAN
Ebru Ergin

TASARIM
Fatih Zorcan

2021 ANKARA

FİSA Çocuk Hakları Merkezi
Bestekar Sk. 39/7 Çankaya ANKARA
e-posta: fisacocukhaklari@gmail.com

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir.
Bu yayının içeriğinden yalnızca FİSA Çocuk Hakları Merkezi sorumludur ve
hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

**MESLEKİ VE TEKNİK LİSELERDE
EĞİTİME DEVAM EDEN
ÇOCUKLARIN
2011-2020 YILLARI ARASINDA
“İŞ KAZASI” SEBEBİYLE
MARUZ KALDIĞI
YAŞAM HAKKI İHLALLERİ**

2021 ANKARA

ÇOCUK HAKLARI
merkezi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	2
TABLolar LİSTESİ.....	2
ŞEKİLLER LİSTESİ	2
ÖNSÖZ	3
YÖNETİCİ ÖZETİ.....	4
BÖLÜM 1: ÇALIŞMANIN ARKA PLANI	15
1.1. Mesleki Ortaöğretim Eğitim Sisteminin Genel Görünümü.....	15
1.1.1. Cinsiyete Dayalı Ayrışma	16
1.1.2. MEB'e Göre Mesleki Teknik Eğitim	17
1.1.3. Tartışmalı Alanlar	17
1.1.4. Mesleki ve Teknik Liselerdeki İş Kazaları.....	18
1.1.5. Millî Eğitim Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi.....	21
1.1.6. Meslek Lisesi Öğrenci Profili	22
1.1.7. Meslek Liselerinde Döner Sermaye ve Çocuk İşçiliği.....	22
1.2. Çocuğun İnsan Hakları ve Çocuğun Yaşam Hakkı.....	23
1.2.1. Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları	23
1.2.2. Devletlerin Çocuk Hakları Yükümlülüğü	24
1.2.3. Türkiye'de Çocukların Sağlık ve Güvenlikleri ile İlgili Düzenlemeler	26
BÖLÜM 2: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI	30
BÖLÜM 3: GÖZLEM VE TESPİTLER	32
3.1. Medya İzleme.....	32
3.2. Vaka Analizleri.....	37
3.2.1. "Kaza" Nedir?.....	38
3.2.2. Kazaların Önlenmesi	39
3.2.3. Kaza Araştırması	40
3.2.4. Vaka Özetleri.....	42
3.2.5. Vaka İncelemeye İlişkin Genel Değerlendirme ve Sonuç.....	45
3.3. Görüşmeler	46
3.3.1. Öğretmenlerle Yapılan Görüşmeler	46
3.3.2. Yapılması Gerekenlere İlişkin Öğretmen Görüşleri	61
3.3.3. Öğrencilerle Yapılan Görüşmeler	63
BÖLÜM 4: SONUÇ VE ÖNERİLER	74
Öneriler	77
KAYNAKÇA	82
Ek-1: Vaka Analizleri	85

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
BMÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İSG	İş Sağlığı ve Güvenliği
KKD	Kişisel Koruyucu Donanım
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarındaki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	16
Tablo 2: SGK Kayıtlarına Göre 18 Yaş Altı Sigortalı Sayısı ile İş Kazası Verileri	19
Tablo 3: Meslek Liselerinde Meydana Gelen Yangın Olayları	37

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yıllara Göre Genel Ortaöğretim ve Mesleki Eğitim Bütçelerinin Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesine Oranı	18
Şekil 2: Teknik ve Ortaöğretimde İş Kazası Sayılarına Ait Yıl ve Cinsiyet Dağılımı	20
Şekil 3: HSG 245 Investigating Accident And Incident (Kaza ve Olay Araştırması).....	39
Şekil 4: Kazaları Önleme İlkeleri	40

ÖNSÖZ

Eğitim, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede (BMÇHS) vurgulandığı gibi “çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesini” amaçlayan süreçler olarak tanımlanabilir. Çocuklar bu süreçlere, farklı farklı eğitim politikaları ve uygulamaları, farklı eğitim türleri ile dahil olabilmektedir. Mesleki ve teknik liseler çocukların yoğun olarak devam ettiği ancak diğer eğitim türlerinden farklı olarak kurgulanmış ortamlardır. Türkiye’de mesleki ve teknik liseler çocukların eğitim aldıkları meslek dalına özgü uygulamalı eğitimlerin ve stajların yapıldığı yerler olmuştur. Çocukların yaptıkları bu uygulamalar ve stajlar çoğunlukla gerçek bir iş pratiğinden farklı değildir. Yani çocuklar bu ortamlarda çalıştırılmakta, “öğrenci” değil “işçi” olmaktadır. Böyle olunca da çocuklar okulda ya da staja gittikleri iş yerlerindeki atölyelerde, çocuk işçiliğinin ortaya çıkardığı pek çok hak ihlaline maruz kalabilmektedir. Bu ihlallerden biri de -tıpkı çocukların çalıştırıldıkları işyerlerinde maruz kaldığı gibi- yaşam hakkı ihlalidir. Bu ihlalin temel sebebi de çocuk iş cinayetleridir ve önlenabilir iş kazalarıdır.

Türkiye’de KHK ile kapatılan Gündem Çocuk Derneği’nin hazırlamış olduğu Çocuğun Yaşam Hakkı Raporları ile İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi’nin aylık raporları çocukların maruz kaldığı iş cinayetlerini açıkça göstermektedir. Çocuklar tıpkı erişkinler gibi iş kazası, meslek hastalığı gibi işçi sağlığı risklerine maruz kalmaktadır. Hazırlanan rapordaki meslek liselerinde eğitimine devam eden çocukların da benzer risklerle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu riskler Türkiye’nin de taraf olduğu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne aykırı bir durumdur. Bu nedenle FİSA Çocuk Hakları Merkezi olarak temel önerimiz kuruluşundan itibaren sermayenin ihtiyaç duyduğu iş gücünün yetiştirilmesine odaklanan eğitim kuruluşları olan mesleki ve teknik liselerinin sermayenin ihtiyaçlarını değil çocukların gelişimsel özelliklerini, hak ve özgürlüklerini gözetilen eğitim kurumlarına dönüştürülmesi; bu yönde meslek liselerinin tartışmaya açılmasıdır.

Elinizdeki bu rapor da herkes için temel hak olan çocuğun yaşam hakkı temelinde çocukların meslek ve teknik liselerde maruz kaldıkları ihlalleri ve riskleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Umarız ki bu raporda yer alan can yakıcı veriler mesleki ve teknik liselerin çocuk hakları temelinde tartışmaya açılmasına yardımcı olur. **AB ETKİNİZ** Programı desteği ile hazırlanan bu raporda emeği geçen tüm uzmanlarımıza sonsuz teşekkürler...

FİSA Çocuk Hakları Merkezi

YÖNETİCİ ÖZETİ

Millî Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de açık öğretim liseleri de dahil ortaöğretim kurumlarına devam eden (liseler) öğrenci sayısı 5 milyon 689 bin 427'dir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu da 14-17 yaş arasındaki çocuklardır. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayısı ise mesleki açık öğretim liseleri dahil 1 milyon 987 bin 282'dir.¹ Buna göre orta öğretimdeki öğrencilerin %35'i mesleki ve teknik eğitim kurumlarında öğrenimlerini sürdürmektedir. Ancak mevcut eğitim sisteminde öğrencilerin %25'i açık öğretim liselerinde eğitim görmektedir. Bakanlık verilerine göre lise eğitimine açık öğretim liselerinde devam eden öğrenci sayısı 1 milyon 395 bin 621'dir ve bu öğrencilerin 192 bin 94'ünü mesleki açık öğretime devam edenler oluşturmaktadır. Açık öğretim liselerine devam eden öğrencilerin sayısı dışarıda bırakıldığında genel öğrenci sayısı 4 milyon 293 bin 806'ya, mesleki ve teknik liselere devam eden öğrenci sayısı ise 1 milyon 795 bin 188'e düşmekte ve mesleki ve teknik eğitim gören öğrencilerin toplam öğrenci sayısı içerisindeki oranı da %42'ye çıkmaktadır. Bu oran Türkiye'de mesleki ve teknik liselerin eğitim sistemindeki konumunu göstermesi bakımından önemli bir göstergedir.

Sadece Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında örgün eğitime devam edenler dikkate alındığında (açık öğretim, özel öğretim kurumları, özel eğitim öğrencileri ve konservatuar öğrencileri hesaplamaya dahil edilmediğine) öğrenci sayısı 1 milyon 660 bin 115'e denk gelmektedir. Mesleki ve teknik eğitim liselerinde verilen örgün eğitim, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri, Çok Programlı Anadolu Liseleri ve Mesleki Eğitim Merkezleri olmak üzere üç okul türünde gerçekleşmektedir.

Okul türü ayrımı yapmadan öğrencilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında mesleki ve teknik ortaöğretimdeki öğrencilerin %55'i oğlan, %45'i kızdır. Ancak cinsiyet dağılımı okul türüne göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Sadece mesleki eğitim merkezlerinde kız öğrencilerin oranı %63 ile oğlan öğrencilerden daha yüksektir. Kız öğrencilerin oranı Çok Programlı Anadolu Liselerinde %42, Mesleki ve Teknik Anadolu liselerinde ise %44'tür.

Mesleki ve teknik ortaöğretimde öğrenci başına düşen öğretmen sayısı 13'tür ancak bu oran okul türlerine göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Mesleki eğitim merkezlerinde bu oran %29'a çıkmaktadır.

1 Aksi belirtilmedikçe tüm veriler Millî Eğitim Bakanlığı'nın "Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2017- 2018" isimli yıllığından alınmıştır. Erişim için: http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=327

Özetini okuduğunuz bu izleme çalışmasında esas olarak Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde yaşanan iş kazaları çocuğun yaşam hakkı temelinde ele alınmıştır.

Çocukların çocuk haklarına saygılı bir eğitim süreci içinde bulunması amacıyla meslek ve teknik liselere devam eden çocukların okul ortamında maruz kaldığı iş kazalarına ilişkin bu izleme çalışmasının kapsamı 2011-2020 aralığıdır.

Çalışma kapsamında medya izleme, vaka inceleme ve yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler yoluyla veri toplanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen ve medyaya yansıyan olaylar taranmış ve derlenmiş; bu olaylar arasından seçilen beş vaka analiz edilmiş; meslek liselerine devam eden çocuklarla ve öğretmenlerle yarı yapılandırılmış yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır.

Medya izlemesi ile 2011-2020 yılları arasında ulusal ve yerel basılı yayınlar incelenmiş ve tespit edilen kazalar sınıflandırılmıştır. Bu kazalar arasından seçilen beş vaka ise “kaza araştırması” yoluyla analiz edilmiştir. Kaza araştırmasında, taramada ulaşılan uzuv veya yaşam kaybı ile sonuçlanan iki kaza için “Kaza Ağacı Analizi Yöntemi” ile kök neden analizi; hafif yaralanmalı veya yaralanmasız üç kaza için de “Kaza/Olay Neden Analizi” yöntemleri kullanılmış ve kazaların kök nedenleri tespit edilmiştir. Elde edilen kök nedenler mesleki ve teknik liselerde eğitime devam eden çocuklar ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerle yarı yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla derlenen veriler ışığında gözden geçirilmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler kapsamında Ankara, İstanbul ve Antalya’da görev yapan 20 meslek lisesi öğretmeni ile meslek liselerindeki işçi sağlığı iş güvenliğine ilişkin genel koşullar, en çok yaşanan kaza türleri, iş kazalarının incelenme prosedürleri, kazaların bildirim, okullarda alınan/alınmayan önlemler gibi temaları içeren yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen öğretmenler 6 farklı alandandır (elektrik-elektronik alanından 4, metal alanından 4, mobilya alanından 6, tesisat alanından 1, endüstriyel otomasyon alanından 1, makine alanından 4) ve bu alanlar medya taramasında tespit edilen iş kazalarından hareketle belirlenmiştir. COVID-19 pandemisi koşulları nedeniyle 20 görüşmeden yalnızca 3 tanesi yüz yüze gerçekleştirilebilmiş, diğerleri telefonla yapılmıştır. Görüşülen öğretmenlerden 2’si kadındır. Katılımcıların yaşı 30 ile 60 arasında olup öğretmenlikteki deneyim süreleri iki yıl ile 36 yıl arasında değişmektedir.

Çalışmada ayrıca Ankara ve İstanbul’da mesleki ve teknik anadolu lisesinde okuyan 12 oğlan öğrenci ile görüşülmüştür. Katılımcılar metal, makine, mobilya ve elektronik alanlarından seçilmiştir ve 9, 10, ve 12. sınıf öğrencileridir. Görüşmecilerin belirlendiği alanlar, medya kaza taramasından hareketle oluşturulmuştur ve daha önce vurgulanan meslek liselerinde cinsiyete dayalı yatay ayrışmanın bir sonucu olarak bu alanlar kız öğrenci oranının %5’in altında olduğu bölümlerdir. Çalışma kapsamında kız öğrencilere ulaşılmaya çalışılmış ancak COVID-19 pandemisi koşullarında öğrencilere erişme ve görüşme yapma olanağı olmamıştır.

Görüşmelerde öğrencilerin meslek tercih süreçleri, eğitim kurumlarındaki pozisyonlarına ilişkin algıları, okuldaki iş güvenliği önlemlerine ilişkin değerlendirmeleri/katılım durumları, okuldaki iş kazalarına ilişkin tanıklıkları ve kaza sonrası süreçlere ilişkin bilgi ve deneyimlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

GÖZLEM VE TESPİTLER

Medya İzleme

2011-2020 dönemini kapsayan ulusal ve yerel yazılı basın taraması yoluyla yapılan medya izlemesi sonucunda ortaya çıkan 13 kazanın 3'ü öğrencilerin yaşamını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Bu kazalardan ikisi elektrik çarpması biri de yüksekten düşmeye bağlı ölüm şeklindedir. 10 yıllık dönemde yaralanma, uzuv ya da can kaybına yol açan sadece 13 kazanın tespit edilebilmiş olması, mesleki eğitim kurumlarının az iş kazası yaşanan yerler olmasından değil, esas olarak işçi sağlığı alanında alternatif veri seti yaratmanın zorluğundan kaynaklanmaktadır. Sadece işçi sağlığı alanında değil çocuklarla ilgili mevcut durumu ortaya koyacak ve politika üretebilecek hak temelli bir veri sistemi de bulunmamaktadır. Oysa bunun gerekliliği ve önemi BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Türkiye'ye yönelik önerilerinde yer almaktadır.²

Türkiye'de eğitim sektöründe iş sağlığı ve güvenliği açısından mevcut durumu gösteren bir kayıt sistemi, okullardaki kazaların nicel boyutuna ve örüntülerine ilişkin istatistik bir veri seti bulunmamaktadır.

İş kazalarına ilişkin SGK tarafından sağlanan istatistikler mevcut durumu yansıtmakta son derece yetersizdir. Aslında bu durum eğitim sektörüne özgü değildir. SGK iş kazası istatistiklerinin kapsam açısından yetersizliği literatürde sıkça dile getirilmektedir. Oysa iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi için bir eylem planının oluşturulmasında bu kayıt ve istatistikler son derece öğretici ve yol göstericidir. Bu gerçekten hareketle kimi gönüllü kuruluşlar, iş kazalarına ilişkin bilgilerin derlenmesi, merkezileştirilmesi ve kamusallaştırılmasını sağlamaya yönelik alternatif veri kaynakları oluşturmaya çalışmaktadır. Bu alternatif kaynaklar esas olarak yerel ve ulusal gazeteler ve internet sitelerinin taranması ile oluşturulmaktadır. Hükümetin medya sermayenin de işyerleri üzerinde baskısının arttığı OHAL-ekonomik kriz gibi dönemlerde iş kazalarına ilişkin haberler aracılığıyla bu verileri derlemek güçleşmektedir. Örneğin İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, OHAL süresince iş cinayetlerine ilişkin bilgilere erişmekte ciddi zorluk yaşadığını açıklamıştır.

Diğer taraftan, gazeteler ve haber sitelerinde iş kazalarına genellikle yer verilmemekte, bu kazalar çoğunlukla ölümle sonuçlandığında basına yansımaktadır. Üretim sürecinde çalışanların sağlığını etkileyen küçük yaralanmalar ile geçici / sürekli iş göremezliğe yol açan yaralanmalar ve ramak kala vakaları nadiren haberlere konu olmaktadır. Tüm bunlar medya taramasına dayalı olarak oluşturulan alternatif veri kaynaklarını önemsiz kılmadığı gibi bu veri setlerinin çoğunlukla ölüm ya da ağır yaralanmaları kapsayan bir içeriğe sahip olduğunu gösterir.

Esasında öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler, meslek liselerindeki pek çok kazanın basına yansımaları bir yana, kaydının bile tutulmadığını, yalnızca öğretmenler ve idare tarafından ciddi olarak değerlendirilen kazaların (bazı durumlarda velinin talebi sonrasında) yasal bildirimlerinin yapıldığını göstermektedir. Diğer taraftan tarama döneminin yarısının, OHAL uygulamalarını da içerecek şekilde darbe girişimi sonrasında ve iktisadi kriz dönemlerine denk geldiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

2 BM Çocuk Hakları Komitesi Türkiye'ye İlişkin Sonuç Gözlemleri, 2012
https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/bm-cocuk-haklari-komitesi-sonuc-gozlemleri_0.pdf

Dolayısıyla tespit edilen 13 kazanın, meslek liselerinde öğrencilerin yaşadığı iş kazalarını gün ışığına çıkarılabilen az sayıda örneklerden olduğunu ve bu kazaların meslek liselerindeki çalışma ortamı ve koşullarına ilişkin önemli bilgiler sunduğunu unutmamak gerekir.

En Sık Kaza Türü

Medya taraması, yangın ve patlamaların mesleki ve teknik liselerde sık karşılan bir kaza türü olduğunu göstermektedir. Tarama sırasında tespit edilen yangınlar ağırlıklı olarak gece saatlerinde çıktığından bu yangınlarda öğrenciler zarar görmemiştir. Ancak öğrencilerin okulda bulunduğu gündüz saatlerinde gerçekleşen yangın ve patlamalara da rastlanmaktadır. Dikkat çekici bir şekilde mesleki ve teknik okullarda yangınların diğer okullara göre daha sık ve daha büyük ölçekli olduğu görülmektedir. Bu durum mesleki teknik okullarda elektrik altyapısına ilişkin önemli iyileştirmelere ihtiyaç olduğunu da göstermektedir. Bunların da yine de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından detaylı bir kaza/olay analizine tabi tutularak iyileştirmelerinin yapılması gerekir. Aksi halde öğrencilerin okulda bulunduğu bir sırada yaşanabilecek bir yangın/patlama can kayıplarının yaşanmasına yol açabilir.

Vaka Analizleri

Meslek lisesinde öğrenci olan çocukların maruz kaldıkları ölümler ya da yaralanma ve uzuv kaybı ile sonuçlanan yaşam hakkı ihlalleri vakalarının incelenmesinde İşçi Sağlığı alanında kullanılan “Kaza Araştırma Yöntemi”ne başvurulmuştur. Kaza araştırması yöntemi hak temelli bakış açısı ile benzerlik gösteren ve ihlallerin kök nedenine inmeye olanak sağlayan bir yöntem olduğu için seçilmiştir. Bu yöntem ayrıca meslek liselerinde yaşanan kazaların önlenilebilir olduğu iddiasını teknik açıdan da güçlendirmesi açısından önemlidir.

Raporda, sırasıyla kaza araştırma yöntemine ilişkin bazı tanım ve kavramlar ile vaka özetleri yer alırken vakaların detaylı teknik versiyonları Ek 2’de paylaşılmıştır.

Görüşmeler

Bu bölümde mesleki ve teknik liselerde görev yapan öğretmenler ve bu okullara devam eden 14-17 arasındaki çocuklarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin sonuçları yer almaktadır.

Öğretmenlerle Yapılan Görüşmeler

Çalışma kapsamında medya taramasında en çok kazanın gerçekleştiği alanlar olan elektrik- elektronik alanından dört, metal alanından dört, mobilya alanından altı, tesisat alanından bir, endüstriyel otomasyon alanından bir, makine alanından dört olmak üzere toplamda 20 meslek lisesi öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlerden biri makine biri de mobilya ve iç tasarım alanından olmak üzere ikisi kadın öğretmendir.

Görüşmelerden üçü yüz yüze kalanı ise- pandemi koşulları sebebiyle -telefon görüşmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan öğretmenler İstanbul, Ankara ve Antalya’da mesleki teknik eğitim okullarında görev yapmaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen gözlem ve tespitler aşağıdaki gibidir.

- Okullar öğretmenler ve öğrenciler için tehlikeler barındırmaktadır.
- Okullarda eğitim güvensiz fiziksel koşullarda yürütülmektedir.
- Tehlikeli durumlar giderilmeden eğitime devam edilmektedir.
- İş kazalarının önlenmesi bir öğretmen sorumluluğuna indirgenmiş durumdadır.
- Kişisel koruyucu donanım temini öğrencilere yüklenmiş durumdadır.
- Meslek liselerinde iş kazası sıklığı bölümler arasında farklılaşmaktadır.
- İş kazalarının kayıtları sağlıklı tutulmamakta ve kazalar araştırılmamaktadır.
- Standart bir iş sağlığı güvenliği eğitimi verilmemektedir.
- Öğrenciler yetersiz ve sağlıksız beslenmektedir.
- Öğrencilerin sağlık gözetimleri yetersizdir.
- Öğretmenlerin cinsiyetçi tutumları cinsiyete dayalı ayrımcılığı artırmaktadır.

Yapılması Gerekenlere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Araştırma kapsamında öğretmenlere mesleki teknik eğitim verilen okullarda öğrencilerin sağlıklı ve güvenli bir eğitim ortamına sahip olması için ne yapılması gerektiği sorulmuştur. Öğretmenlerin, çalışma ortamlarına ilişkin gözlem ve deneyimlerinden hareketle tasarım aşamasından başlayarak, kriterlerin oluşturulması, standartların belirlenmesi ve makine ve teçhizatın yenilenmesi gibi birçok konuda öneri getirdikleri görülmektedir.

Öğrencilerle Yapılan Görüşmeler

Çalışma kapsamında yine kazaların fazla olduğu alanlardaki meslek liselerine devam eden çocuklarla görüşmeler yapmaya öncelik verilmiştir. Ankara ve İstanbul'da Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri 9., 10. ve 12. sınıf öğrencileri ile görüşmeler yapılmıştır. Metal, makine, mobilya, elektrik bölümü öğrencilerinden toplamda 12 çocuk ile görüşülmüştür. Çocukların meslek liselerini kendilerinin mi tercih ettikleri, bu okullarda okurken kendilerini nasıl gördükleri (öğrenci mi işçi mi vb?), okulların iş güvenliğini nasıl buldukları ve kendilerinin iş güvenliği ile ilgili alınacak önlemlere katılıp katılmadıklarına ilişkin bir dizi soru sorulmuştur. Alınan yanıtların özeti ve tespitler şöyledir:

- 12. Sınıf öğrencileri kendilerini daha çok “çalışan” gibi gördüklerini söylerken 9 ve 10. sınıf öğrencileri “öğrenci” gibi gördüklerini ifade etmiştir. Bu soruya verilen yanıtlar, çocukların eğitimleri süresince staj amaçlı işyerlerine gitmeye başlamalarının kendileri ile ilgili algılarını da etkilediğini göstermektedir. Eğitim faaliyeti içindeki çocukların staj yoluyla hem çocuk işçiliğini yaşadığını hem de kendilerini çocuk işçi olarak tanımladıklarını söyleyebiliriz.
- Çocuklardan alınan yanıtlarda devam ettikleri okulları ağırlıklı olarak kendilerinin tercih ettiği görülmektedir. Fakat okul seçiminde ailelerinin tercihlerini kabul ettiğini veya aslında başka bir alanda okumak istediğini söyleyen çocuklar da olmuştur. Eğitimin her çocuk için eşit şartlarda planlanması ve her aşamasının her çocuk için ulaşılabilir olması gerekmektedir. Meslek liseleri çocukların ya da ebeveynlerinin tek tercih etmek zorunda kaldığı eğitim süreci olarak değil, istekleri doğrultusunda ve yeteneklerini geliştirici bir seçenek olarak sunulmalıdır.

- Çocuklar okullarında devam ettikleri bölümde bedenen zorlanmadıklarını ama bölümlerinin teorik olarak ağır geldiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte başka bir soruda çocuklar uygulama dersleri sonrasında fiziksel olarak zorlandıklarını da dile getirmişlerdir.
- Çocuklara meslek liselerine dair, seçimden önce, bilgilendirme yapılması, bölümler hakkında ayrıntılı bilgilerin verilmesi, çalışma koşullarının aktarılması oldukça önemlidir. Seçtikleri bölümlere ilişkin gelecek planlaması konusunda çocuklara rehberlik servislerinde destek mekanizmaları kurulmalıdır.
- Görüşme yapılan öğrenciler döner sermaye işlerinde yer almadıklarını ifade etmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde ise döner sermayede çalışan çocukların hem çok iş yapıp hem de elde edilen gelirden en az payı aldıkları ve adaletsiz bir sistem olduğuna ilişkin bildirimler yapılmıştır.
- Mekanların uygun olduğu söylene de çarpma, takılıp düşme, malzeme devrilmesi gibi tehlikelerin okullarda bulunduğu öğretmen görüşmelerinde vurgulanmıştır. Öğrenciler ayrıca fiziksel olarak uzun atölye saatlerinde eğleme çalışmalarında el, bilek ve bel ağırları olduğundan bahsetmişlerdir.
- Meslek liselerinde pratik eğitim yapılacak alanların ve eğitim sürelerinin çocuklar için düzenlenmesi oldukça önemli olup kullandıkları makine, teçhizat, ekipman, malzeme gibi araçların çocukların gelişimlerine uygun olması gerekmektedir.
- Hem can güvenliği hem sağlıkları açısından özenli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu eğitimi alan her çocuk ve özel bazı ihtiyacı olan çocuklar için de ayrı düzenlemelerin gerekli olabileceği düşünülmelidir.
- Çocukların uygulama derslerinde zorlandıkları görülmüştür. Yaşadıkları sağlık sorunları ileride yapacakları mesleklerde meslek hastalıklarına daha kolay yakalanmalarına zemin hazırlarken, çocuğun eğitim sonrasında akranlarıyla bir arada olmasını, spor yapmasını, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılmasını da engelleyecektir. Çocuklar gelişimlerini sürdürdüğü için eğitimlerinin her aşamasında buna engel olabilecek çalışmalar, sağlık gözetimi yapılarak ve uzmanlarla birlikte yeniden düzenlenmelidir. *Çocukların "Eldiven, gözlük, önlük, kaynak maskesini okul veriyordu. İş ayakkabısı kullanılmıyor. Staj yaptığımız yerde ayakkabıya kadar veriliyordu."* şeklindeki cevapları okulların çocuklar için sağlayamadığı kişisel koruyucu donanımın bazı iş yerlerinde tümüyle sağlandığını göstermektedir. Oysa ki uygulama dersleri de çocukların aynı türden risklere maruz kaldığı çalışmalardır. Çocuğun hem iş güvenliği mevzuatına göre korunması hem de güvenli çalışma alışkanlığı kazanabilmesi için Kişisel Koruyucu Donanımlarının (KKD) tam ve uygun olması gerekir. Ayrıca görüşmeler sırasında bazı öğrenciler, öğretmen görüşmelerinde ortaya çıktığı gibi, bu ekipmanları kendilerinin aldığını da belirtmişlerdir.
- Verilen bazı cevaplar, öğrencilere verilen iş güvenliği eğitimlerinin Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte belirtilen sürelerde verildiğini göstermektedir. Oysa çocukların alacağı iş güvenliği eğitimi iş öğrenme eğitiminin bir parçası olarak ele alınarak sürekli hale getirilmelidir. Bu sayede meslek hayatlarında da iş güvenliği konusunda donanımlı hale gelmeleri sağlanmış olacaktır.
- Çocukların can güvenliği ve sağlık hakkı yetişkinlerin ve bu süreçleri planlayanların sorumluluğunda olmalıdır. İş güvenliğini yetişkinler mutlaka sağlamalı ve çocuklara, tanıtım, rehberlik, önceden bilgilendirme, kontrol etme de dahil olmak üzere bu konuda her türlü desteği vermelidir.
- Okulda kişisel koruyucu ekipman kullanmadığını belirtilen öğrenciler dışında, görüşülen çocuklar düzenli olarak gözlük kullandıklarını ve öğretmenlerin bunları kontrol ettiğini ifade etmişlerdir.
- Görüşme yapılan öğrenciler kendilerinin okulda kaza geçirmediğini ifade etmiştir fakat hemen hepsi en az bir kazayı duymuş ya da görmüş olduklarını söylemiştir. Kazadan sonra ise etkilenmediğini söy-

leyen bir öğrenci olmasına rağmen diğer öğrenciler korktuklarını, kendilerinin de kaza geçirebileceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ortak yaklaşımları bu kazaları unutmaya çalışmak şeklindedir. Sürekli akıllarından geçirirlerse kendilerinin de aynı kazayı yapabileceklerini ifade edenler olmuştur. Bu durum mesleki teknik okullarda okuyan çocukların diğer akranlarından daha fazla psikolojik zarar görebileceği olasılığını güçlendirmektedir. Çocuklara verilen iş güvenliği eğitimlerinde kazalarla ilgili bilgi verilirken psikolojik olarak başa çıkmalarını kolaylaştırıcı ve destekleyici yöntemlerin de öğretilmesi önemlidir.

- “Bilgilendirme eğitimi yapılmadı ama hocamız doğrudan hastaneye götürdü. Bize de şöyle oldu, dikkat edin, dedi. Bir gün boyunca 8 saat anlattı makinaya geçmeden önce.” ifadesi kaza sonrası süreçlere öğrencilerin katılımının sağlanmadığını göstermektedir. Hem kaza araştırmasına hem de önlemlerin belirlenmesi, uygulanması ve devamlılığının kontrol edilmesi süreçlerine öğrencilerin katılımı, iş sağlığı ve güvenliğinde kendi sorumluluklarını kavramalarını ve iş güvenliği kültürünün yerleştirilmesini sağlayacaktır.
- Öğrenciler kazaların önlenabilir olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Fakat nasıl önleneceğine ilişkin ifadeleri kazaların güvensiz davranışlar nedeniyle olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bu yaklaşım, kendilerine verilen eğitim ve uyarılarda özellikle davranış odaklı bir söylemle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.
- Öğrencilerin de iş güvenliği ile ilgili tüm önlem ve sorumlulukların öğretmenlere bırakıldığını gözlemledikleri anlaşılmaktadır. “Sadece hocalar var önlem olarak, hocalar olmadığında elliyoruz makinaları, çoğunun kapağı yok.” Öğretmenlerin en ufak bir hatasında çocukların güvenliğinin tehlikeye düştüğü ve “ramak kala”lar yaşandığı görülmektedir. Bu da Kilitli-Etikle (EKED) gibi ciddi güvenlik sistemlerinin, makinalarda koruyucu ve sensörlerin olmasının okullarda acil bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.
- Çocukların verdiği cevaplar güvensiz davranışların kaza nedeni olduğu algısının yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu hem kaza, ramak kala vb. durumlarla karşılaştıklarında kendilerini suçlu hissetmelerine ve bunu kimseye söylememelerine sebep olabilecek hem de tehlikeli durumun ortadan kaldırılmaması sonucunu doğuracaktır. Bir diğer sonuç olarak da çalışma hayatına girdiklerinde güvensiz durumların ortadan kaldırılması talebini ifade etmemelerine ve çalışmaktan kaçınma hakkını kullanmamalarına yol açabilecektir.
- Elbette iş kazalarının bir kısmı güvensiz davranışlar nedeniyle olmaktadır. Güvensiz davranışlar da bir başka kök neden olan eğitimin etkinliğinin yeterli olmaması kök nedenine dayanır ki buna ilişkin öneri de yine bir öğrenci görüşmesinden gelmiştir.
- Öğrenciler kaza araştırmaları sırasında kendilerinin görüşlerinin alınmadığını ifade etmiştir. Hem öğretmen hem öğrenci görüşmeleri kaza ve ramak kala araştırmaları yapılmadığını ortaya koymaktadır. Bunun üzerine **Okulda sağlık ve güvenlik önlemlerinin artırılması konusunda yapılacak çalışmalarla düşünce, görüş ve önerileriniz alınıyor mu?** diye sorulmuştur. Yine görüşlerinin alınmadığını ama alınan önlemler konusunda kendilerine bilgi verildiğini, kendileri de karşılaştıkları sorunları hocalarına bildirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu da öğrencilerin, iş güvenliği faaliyetlerinin öznesi olarak görülmediği, sadece bilgilendirilenler olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Oysa ki iş güvenliğinde modern yaklaşım çalışanların tüm iş sağlığı ve güvenliği süreçlerine katılımının sağlanması yönündedir. Kazadan etkilenecek olanlar kazaların önlenmesi için yapılacak tüm faaliyetlerin de öznesi olmalıdır.

- Öğrencilerin Türkiye'deki iş kazalarının görünümü ve sebepleri hakkında genel bir bilgiye sahip oldukları ve yaşlıları olan pek çok çocuğa göre doğru sonuçlara vardıkları görülmektedir. Ayrıca çocukların ifadeleri iş sağlığı ve güvenliğine yeterince önem verilip bütçe ayrılmadığını, iş güvenliği profesyonellerinin işverene bağlı çalışmasının yanlış olduğu sonucuna vardıklarını göstermektedir.
- Öğrencilerin iş eğitimi sırasında öğretmenlerin süreci yeteri kadar kontrol altında tuttukları, iş güvenliğine öner verdikleri konusundaki görüşleri genellikle olumlu olmuştur. Fakat staj yerine göre iş güvenliği önlemlerinin değiştiğini belirtmişlerdir. Görüşmelerde bir başka soruda öğrenciler, öğretmenlerin çok sıkı tedbir aldıklarını ifade etmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Meslek liselerine devam eden çocuklar; diğer okul türlerinden farklı olarak eğitim gördükleri meslek dalına özgü uygulamalı eğitimler ve stajlar yapmaktadır. Bu uygulama ve stajlar çoğunlukla gerçek bir iş pratiğinden farklı değildir. Bu çalışma temel olarak çocukların okulda ya da staja gittikleri iş yerlerindeki atölyelerde pek çok yaşam hakkı ihlali ve riskleriyle karşı karşıya kaldığını göstermiştir. Çocuklar tıpkı bu işleri yapan yetişkinler gibi iş kazası, meslek hastalığı gibi işçi sağlığı risklerine maruz kalmaktadır. Bu riskler Türkiye'nin de taraf olduğu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne aykırı bir durumdur.

Bu nedenle FİSA Çocuk Hakları Merkezi olarak temel önerimiz kuruluşundan itibaren sermayenin ihtiyaç duyduğu iş gücünün yetiştirilmesine odaklanan eğitim kuruluşları olan meslek liselerinin sermayenin ihtiyaçlarını değil çocukların gelişimsel özelliklerini, hak ve özgürlüklerini gözetilen eğitim kurumlarına dönüştürülmesi; bu yönde meslek liselerinin tartışmaya açılmasıdır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın iç raporlarında da özgün çalışmalarda da çocukların eğitim aldıkları alanda çalışma oranının %10'unun altında olduğu görülmektedir. Hem okulda hem de staj yaptıkları yerlerde birçok yaşam hakkı riski ile karşı karşıya bırakılan bu çocukların bir de eğitim aldıkları alanda çalışmayı tercih etmemeleri bu okullardaki eğitimin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu izleme çalışmasında medya izlemesi yapılarak tespit edilen 5 vakada, kaza kök neden analizleri kullanılarak aşağıdaki kök nedenlere ulaşılmıştır;

- Özel durumlar için iş/sınav planının yetersiz olması
- Öğrencinin maddi desteğe ihtiyacı olması
- Planlamada hızar için aparat alımının olmaması
- Aparat ve benzeri aletler için kaynak ayrılmaması
- Satın alma personelinin farkındalık düzeyinin düşük olması
- Satın alma prosedürlerinde İSG kriterlerinin eksikliği
- İş planlaması eksikliği
- Eğitim planlaması eksikliği
- Sağlık kontrol kriterlerinin olmaması
- Çalışma ortamı tasarımının uygun olmaması

- Öğretmenlerin yetkinliğindeki eksiklik
- Öğretmenlerdeki yetkinlik kriterlerinin tanımlanmamış/planlanmamış olması
- Ölçüm planlaması eksikliği
- Bakım planlaması eksikliği
- Bakım elemanı sayısının yeterli olmaması
- Düzenli bakım ve test planlamasının olmaması
- İSG eğitiminin olmaması ya da eksikliği
- İSG farkındalığının eksikliği
- Kilitle Etiketle Prosedürünün olmaması
- İş sağlığı ve güvenliği ekipmanına kaynak ayrılmaması
- Kişisel koruyucu donanım eğitimi planlamasının olmaması
- Düşük akımla çalışılması için altyapı/dizayn planlamasının olmaması
- İş planlaması konusunda yetkinlik eksikliği ya da yetkinliğin olmaması
- Okullarda inşaat ve yenileme çalışmaları için şartname/spesifikasyon olmaması ya da şartnamenin yetersiz olması.

Kök neden analizi ile tespit edilen bu eksiklikler öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile de teyit edilmiştir. Görüşmeler ayrıca aşağıdaki hususları ortaya çıkarmıştır:

- Görüşülen öğretmenlerin tamamı öğrencilerin yaptıkları işleri riskli bulmaktadır.
- Okullarda çocukların ve öğretmenlerin sağlığını ve güvenliğini tehdit eden riskler bulunmakta, bunların bir kısmı okul idaresine raporlanmaktadır.
- Okullara Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ayrılan bütçenin yetersiz olması nedeniyle güvenli bir eğitim ve çalışma ortamı oluşturulamamaktadır.
- Okullarda, bakım ve onarım çalışmalarını yapacak eleman bulunmamaktadır.
- Okullarda, elektrik donanımında ve uygulama çalışmalarında güvenlik eksiklikleri bulunmaktadır.
- Birçok makinada, makine koruyucuları, sensörler ve güvenlik donanımları ile makinaya yaklaşma mesafelerinde eksiklikler bulunmaktadır.
- Öğrencilere kişisel koruyucu donanımları tam olarak sağlanmamakta, kişisel koruyucu donanımları öğrenciler kendi bütçelerinden temin etmektedir. Bu koruyucular arasında gaz maskesi, yalıtımlı elektrikçi ayakkabısı gibi nispeten daha pahalı olan kişisel koruyucular bulunmamaktadır.
- Kişisel koruyucu donanımlarda eksiklikler olsa da çalışma ve eğitim sürdürülmektedir.
- Hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği farkındalık düzeylerinde eksiklikler bulunmaktadır.
- Güvenliği tehlikeye atan durumlar için 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında iş durdurulmamaktadır.

- İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sistemler yeterli düzeyde kurulmadığı için önlem alma yükümlülüğü ve sorumluluğu öğretmenlere bırakılmıştır. Bu da öğretmenleri güvensiz koşullarda eğitime devam etme zorunluluğu yüzünden çaresiz bırakmaktadır.
- Öğrencilere oyun ve sosyalleşme için okullarda yeterli ilgi ve olanak sağlanmamaktadır.
- Ortamda çocukların sağlığını ve güvenliğini tehlikeye düşüren risklerin tam kaldırılamamış olması durumunda bazı ekipmanlar kullanılmamaktadır. Bu durum da o ekipmanlarda çocukların bilgi ve becerilerini geliştirmemesi nedeniyle eğitimin niteliği ve kalitesini düşürmektedir.
- Öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili süreçlere katılmalarını sağlayacak herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır (İş sağlığı ve güvenliği öğrenci temsilcisi, öğrenciler için sağlık ve güvenlik haftaları düzenlemesi, iş sağlığı ve güvenliği kurulunda öğrenci temsilcisi bulundurulması gibi).
- Okullarda kaza araştırması için standart bir prosedür bulunmamaktadır. Kazalar için kaza araştırması yapılmamaktadır. Kazalarla ilgili kamu kurumlarına bildirilmek için tutulan raporlar kazanın büyüklüğüne göre tutulmaktadır. “Küçük kazalar” SGK’ya bildirilmemektedir.
- Kazaların küçük ya da büyük kaza oluşları ölçüsünde önlemler belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Küçük kaza ve ramak kalalar “kabul edilebilir kazalar” olarak görülmekte ve buradaki kazalar için ek önlemlerin planlanmasında yetersiz kalınmaktadır.
- Okul müdür ve yöneticilerinin teknik öğretmen olmayanlardan seçilmiş olması okullardaki risklerin yeterli düzeyde anlaşılmasına neden olmaktadır.
- Mesleki ve teknik okullarda yenileme ve yeni yapılarda tasarım aşamasında iş güvenliği kriterleri yeterli düzeyde değildir.
- Döner sermaye kapsamında okullarda yapılan üretimlerde çocuklar çalışmakta ve üretim büyük oranda çocukların emeği ile üretilmektedir. Buna rağmen toplam üretimden en fazla %30’u çocuklara ödenmektedir. Bu üretim biçiminin kendisi de çocuk işçiliği olarak görülmelidir.
- Öğretmenler de hem döner sermaye çalışmalarında hem de eğitim ve okuldaki tadilat işlerinde güvensiz koşullarda çalışmaktadırlar. Okullarda öğretmenlerin yaşamını kaybetmesi ile sonuçlanan iş kazaları yaşanmaktadır.
- Okul idaresinin ve öğretmenlerin güvensiz koşullara rağmen eğitimi sürdürmesi, çocuklarda güvenli davranışların tam olarak yerleşmesini zorlaştırmaktadır.

ÖNERİLER

Meslek liselerinde genel dönüşümün yanı sıra bu okullarda eğitimin güvenli bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli görülen bazı önerilere geçmeden önce çocukların yaşamını tehlikeye düşürebilecek tüm çalışma ve eğitim biçimleri durdurulmalı, ardından aşağıdaki öneriler hayata geçirilmelidir.

- Makine güvenliği sağlanmalıdır.
- Elektrik alt yapısı ve elektrik güvenliği oluşturulmalıdır.
- Yangın güvenliği sağlanmalıdır.
- Ortam ölçümleri düzenli yapılmalıdır.

- Okullarda düzenli bakım ve onarım çalışmaları yapılmalıdır.
- Eğitim öncesi mesleki sağlık değerlendirmesi gerçekleştirilmelidir.
- Sağlık riski değerlendirmesi yapılmalıdır.
- Öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili süreçlere katılımı sağlanmalıdır.
- İş sağlığı ve güvenliği eğitimleri düzenli olarak verilmelidir.
- Kaza ve ramak kala araştırmaları etkili bir şekilde yapılmalıdır
- Kişisel koruyucu donanımların temini ve kullanımını sağlanmalıdır.
- Çocukların, psikolojik sağlığı dahil sağlık kontrolleri düzenli olarak yapılmalıdır.
- Sağlık hizmetine erişim sağlanmalıdır.

BÖLÜM 1

ÇALIŞMANIN ARKA PLANI

1.1. Mesleki Ortaöğretim Eğitim Sisteminin Genel Görünümü

Millî Eğitim Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de açık öğretim liseleri de dahil ortaöğretim kurumlarına devam eden (liseler) öğrenci sayısı 5 milyon 689 bin 427'dir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu da 14-17 yaş arasındaki çocuklardır. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayısı ise mesleki açık öğretim liseleri dahil 1 milyon 987 bin 282'dir.³ Buna göre orta öğretimdeki öğrencilerin %35'i mesleki ve teknik eğitim kurumlarında öğrenimlerini sürdürmektedir. Ancak mevcut eğitim sisteminde öğrencilerin %25'i açık öğretim liselerinde eğitim görmektedir. Bakanlık verilerine göre lise eğitimine açık öğretim liselerinde devam eden öğrenci sayısı 1 milyon 395 bin 621'dir ve bu öğrencilerin 192 bin 94'ünü mesleki açık öğretime devam edenler oluşturmaktadır. Açık öğretim liselerine devam eden öğrencilerin sayısı dışarıda bırakıldığında genel öğrenci sayısı 4 milyon 293 bin 806'ya, mesleki ve teknik liselere devam eden öğrenci sayısı ise 1 milyon 795 bin 188'e düşmekte ve mesleki ve teknik eğitim gören öğrencilerin toplam öğrenci sayısı içerisindeki oranı da %42'ye çıkmaktadır. Bu oran Türkiye'de mesleki ve teknik liselerinin eğitim sistemindeki konumunu göstermesi bakımından önemli bir göstergedir.

Sadece Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında örgün eğitime devam edenler dikkate alındığında (açık öğretim, özel öğretim kurumları, özel eğitim öğrencileri ve konservatuar öğrencileri hesaplamaya dahil edilmediğine) öğrenci sayısı 1 milyon 660 bin 115'e denk gelmektedir. Mesleki ve teknik eğitim liselerinde verilen örgün eğitim, Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri, Çok Programlı Anadolu Liseleri ve Mesleki Eğitim Merkezleri olmak üzere üç okul türünde gerçekleşmektedir. Tablo 1'de bu üç okul türüne ilişkin okul, öğrenci ve öğretmen sayılarına yer verilmiştir.

3 Aksi belirtilmedikçe tüm veriler Millî Eğitim Bakanlığı'nın "Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2017- 2018" isimli yayılığında alınmıştır. Erişim için: http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=327

TABLO 1: Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarındaki Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Okul Türleri	Okul Sayısı		Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı			Öğrenci Başına Öğretmen Sayısı	Derslik
	Sayı	Oran	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın		
Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü (Resmi)	3.636		1.660.115	906.351	753.764	130.372	67.547	62.825	13	63.851
Çok Programlı Anadolu Lisesi	762	21	151.863	88.341	63.522	14.301	7.338	6.963	11	10.619
Mesleki Eğitim Merkezi	322	9	136.274	50.221	86.053	4.746	3.583	1.163	29	2.170
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	2.552	70	1.371.978	767.789	604.189	111.325	56.626	54.699	12	51.062

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde Mesleki ve Teknik Orta Öğretimde okul sayısı ve öğrenci sayısı itibarıyla ağırlık, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerindedir. Öğrencilerin %83'ü bu okullarda, %8'i Mesleki Eğitim Merkezlerinde, %9'u Çok Programlı Anadolu Liselerinde eğitim görmektedir.

Okul türü ayrımı yapmadan öğrencilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında mesleki ve teknik ortaöğretimdeki öğrencilerin %55'i oğlan, %45'i kızdır. Ancak cinsiyet dağılımı okul türüne göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Sadece mesleki eğitim merkezlerinde kız öğrencilerin oranı %63 ile oğlan öğrencilerden daha yüksektir. Kız öğrencilerin oranı Çok Programlı Anadolu Liselerinde %42, Mesleki ve Teknik Anadolu liselerinde ise %44'tür.

Mesleki ve teknik ortaöğretimde öğrenci başına düşen öğretmen sayısı 13'tür ancak bu oran okul türlerine göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Mesleki eğitim merkezlerinde bu oran %29'a çıkmaktadır.

Bu çalışmada esas olarak Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde yaşanan iş kazaları incelenmiş ve bu okullardaki öğrenci ve öğretmenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. 2005 yılından itibaren bu okullarda mesleki ve teknik eğitim modüler bir şekilde sunulmaya başlanmıştır ve mevcut durumda 55 alan 203 dalda eğitim yürütülmektedir⁴. Bu alanlar adalet, kuyumculuk teknolojisi, mobilya ve iç mekân tasarım, konaklama ve seyahat hizmetleri, metal teknolojileri, yiyecek içecek hizmetleri, elektrik-elektronik teknolojisi, çocuk gelişimi ve eğitimi, gemi yapımı, güzellik ve saç bakımı, tarım gibi çok farklı meslekleri kapsamaktadır. Her bir alan içerisinde de eğitimler dallara ayrılarak sürdürülmektedir. Örneğin makine teknolojisi alanı altında, Bilgisayar Destekli Endüstriyel Modelleme, Bilgisayar Destekli Makine Ressamlığı, Bilgisayarlı Makine İmalatı, Endüstriyel Kalıp, Makine Bakım Onarım, Değirmencilik gibi alt dallarda eğitim sürdürülmektedir.

1.1.1. Cinsiyete Dayalı Ayrışma

Eğitim alınan alandan bağımsız olarak değerlendirildiğinde mesleki ve teknik lise öğrencilerinin %56'sını oğlan, %44'ünü kız öğrenciler oluşturmaktadır. Türkiye işgücü piyasasında gözlemlenen cinsiyete dayalı yata ayrışmanın (sektör ve meslek bazında kadın ve erkeklerin farklı işlerde yoğunlaşması) meslek liselerine güçlü bir şekilde yansıdığı ve eğitim alanları özelinde cinsiyet dağılımında önemli farklılıklar ortaya çıktığı

4 Mesleki ve Teknik Öğretim Kurumlarındaki mevcut alanlar ve dallar: http://www.megep.meb.gov.tr/dokumanlar/Diger/55_ALAN_203_DAL.pdf

görülmektedir. MEB'in 2008-2014 dönemi mezunlarına dayalı olarak yaptığı araştırma meslek liselerinde alan bazında cinsiyete dayalı yatay ayrışmanın son derece güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.⁵ Örneğin metal ve metalürji teknolojisi alanlarında kız öğrencilerin oranı sırasıyla %0,07 ve %0,16 iken çocuk gelişimi ve eğitimi alanındaki oğlan öğrencilerin oranı %0,19'dur. Elli beş (55) alandan 13'ünde oğlan çocukların, 7'sinde ise kızların bulunma oranı %90'ın üzerindedir. Kız öğrencilerin bulunma oranının %90 ve üzerinde olduğu alanların çocuk gelişimi ve eğitimi, el sanatları, hasta ve yaşlı hizmetleri, güzellik ve saç bakımı, aile ve tüketici hizmetleri gibi cinsiyete dayalı iş bölümünü yansıtan meslek ve alanlarda olması dikkat çekicidir. Eğlence hizmetleri ve muhasebe finansman alanları cinsiyet dağılımının en eşit olduğu alanlardır.

1.1.2. MEB'e Göre Mesleki Teknik Eğitim

Mesleki teknik eğitimin amaçları Mili Eğitim Bakanlığı dokümanlarında, *ihtiyaç doğrultusunda nitelikli iş gücü yetiştirmek, mesleki ve teknik eğitimi katılımcı bir anlayışla yönetmek, mezunların üretime katılacak şekilde yetişmesini sağlamak, mesleki ve teknik eğitim sistemini sürekli geliştirmek ve kalitesini yükseltmek, iş piyasasının ihtiyaçlarına göre modüler öğretim programları hazırlamak, ekonomide verimlilik ve rekabet gücünün artırılması için eğitimin sosyal ve sektörel entegrasyonunu sağlamak vb.* olarak tanımlanmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim ekonomi ve istihdamla ilişkilendirilerek tartışılmaktadır. Mesleki ve teknik eğitim vermesi amacıyla kurulan "İş Okulu" ve "Üretim Okulu" tarzı okullar, öğrencilere belirli konularda mesleki beceri ve yeterliliklerin kazandırılmasını amaçlamaktadır. Mesleki ve teknik eğitim, günümüzde mesleklere yönelik insan ihtiyacının karşılanmasında ve mezunlar ile istihdam alanları arasında denge kurulmasında önemli rol oynamaktadır (Bolat, 2016).

Mesleki teknik eğitimin endüstrinin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi hem eğitimin modellenmesinde hem de içeriğinde kendisini göstermektedir. MEB bünyesinde yürütülen birçok projede de mesleki-teknik ortaöğretim kurumlarının iş dünyası ile daha fazla ortak çalışma yapması hedef olarak konulmuştur. 1977-1978 öğretim yılında başlatılan "Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitim Projesi (OSANOR), 1993 yılında başlatılan mesleki-teknik ortaöğretim kurumlarının okul-işletme iş birliğine dayalı olarak yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı mesleki ve teknik ortaöğretimin geliştirilmesine yönelik "Mesleki ve Teknik Eğitim Projesi (METEP)" ve "Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme Projesi (METGE), 2013 yılında başlatılan "Türkiye'de Mesleki ve Teknik Okulların Kalitesinin Geliştirilmesi Projesi" (METEK) bu hedef doğrultusunda yapılmış olan projelerdir.

Mesleki ve teknik eğitim veren okullarda 10. sınıftan itibaren okullarda uygulama dersleri başlamakta ve 12. sınıfa gelindiğinde işyerinde uygulama dersine geçilmektedir. Bu uygulama haftada üç gün olacak şekilde sürdürülmektedir. Bu üç günlük staj da okuldaki derslerden biri olarak değerlendirilip öğrencinin eğitim notuna eklenmektedir.

1.1.3. Tartışmalı Alanlar

Türkiye'de mesleki eğitimin örgütlenmesi ve bu okullardaki eğitim faaliyetleri çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Öncelikle pek çok eleştirel çalışma Türkiye'de mesleki eğitimin sadece sanayi ile ilişkilendirilerek

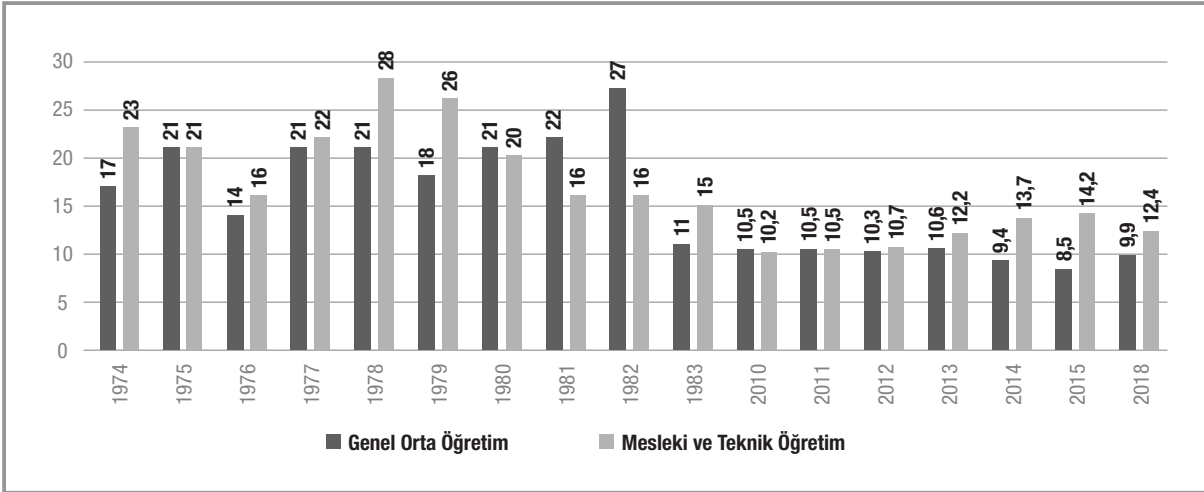
5 MEB (2018), *Türkiye'deki Mesleki ve Teknik Eğitimin Görünümü*, Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi, https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/12134429_No1_Turkiyede_Mesleki_ve_Teknik_Egitimin_Gorunumu.pdf

ele alınmasını ve belirli bir işe yönelik becerilerin kazandırılmasıyla sınırlı bir içeriğe sahip olmasını bir hak ihlali olarak değerlendirmektedir.⁶

İkinci olarak meslek liselerindeki staj, uygulama eğitimleri ve döner sermaye uygulamasının kendisinin çocuk işçiliğinin bir biçimi haline geldiğine yönelik eleştiriler de vardır (Aksoy, 2017; Kablay, 2021). Gerçekten beceri eğitimi adı altında çocukların mesleki ve teknik okullarda döner sermaye üretimi için çalıştırılması bu okullardaki mesleki eğitimin çocuk işçiliğinden farkını bulanıklaştırmaktadır.

Üçüncüsü, bütçeden mesleki eğitime ayrılan pay zaman içinde önemli ölçüde azalmıştır. Gerçekten de Şekil-1’de görüldüğü gibi hem mesleki teknik eğitime hem de genel orta öğretime ayrılan bütçe 1981 yılından itibaren düşmüş, 2013 yılı itibari ile artmaya başlasa da 1981’deki bütçenin yarısına bile ulaşamamıştır (Somuncu, 2020).

ŞEKİL 1: Yıllara Göre Genel Ortaöğretim ve Mesleki Eğitim Bütçelerinin Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesine Oranı

Bu durumun özellikle yoksul hanelerin eğitim hakkına erişimi ve bu haktan yararlanma düzeyi üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır.

1.1.4. Mesleki ve Teknik Liselerdeki İş Kazaları

Sosyal Güvenlik Kurumu’nun yıllık istatistiklerinde 18 yaş ve altı sigortalılara ilişkin sigortalı ve iş kazası sayısı verilerinin yanı sıra mesleki ve teknik ortaöğretimdeki toplam iş kazası sayısına (yaş ve istihdam biçimi ayrıştırması yapmadan) ilişkin bilgiler de yer almaktadır⁷. Bu bilgiler değerlendirildiğinde;

- 2016 yılından itibaren 18 yaş ve altı sigortalı sayısının (4-a sigortalıları) azaldığı görülmektedir; 2019 yılında bu kategoride 196 bin 360 kişi yer almaktadır. Ancak SGK verileri üzerinden bu kişilerin kaçının stajyer, meslek lisesi öğrencisi veya çırak olduğu ve kaçının çocuk işçi olduğuna ilişkin bir ayrıştırma yapmak mümkün değildir.

6 Bu konuda örnek bir değerlendirme için Prof. Dr. Hasan Hüseyin Aksoy’un Evrensel Gazetesi’nde yayımlanan “Meslek Lisesi Kimin Meselesi?” başlıklı röportajına bakılabilir: <https://www.evrensel.net/haber/307320/meslek-lisesi-kimin-meselesi>

7 http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari

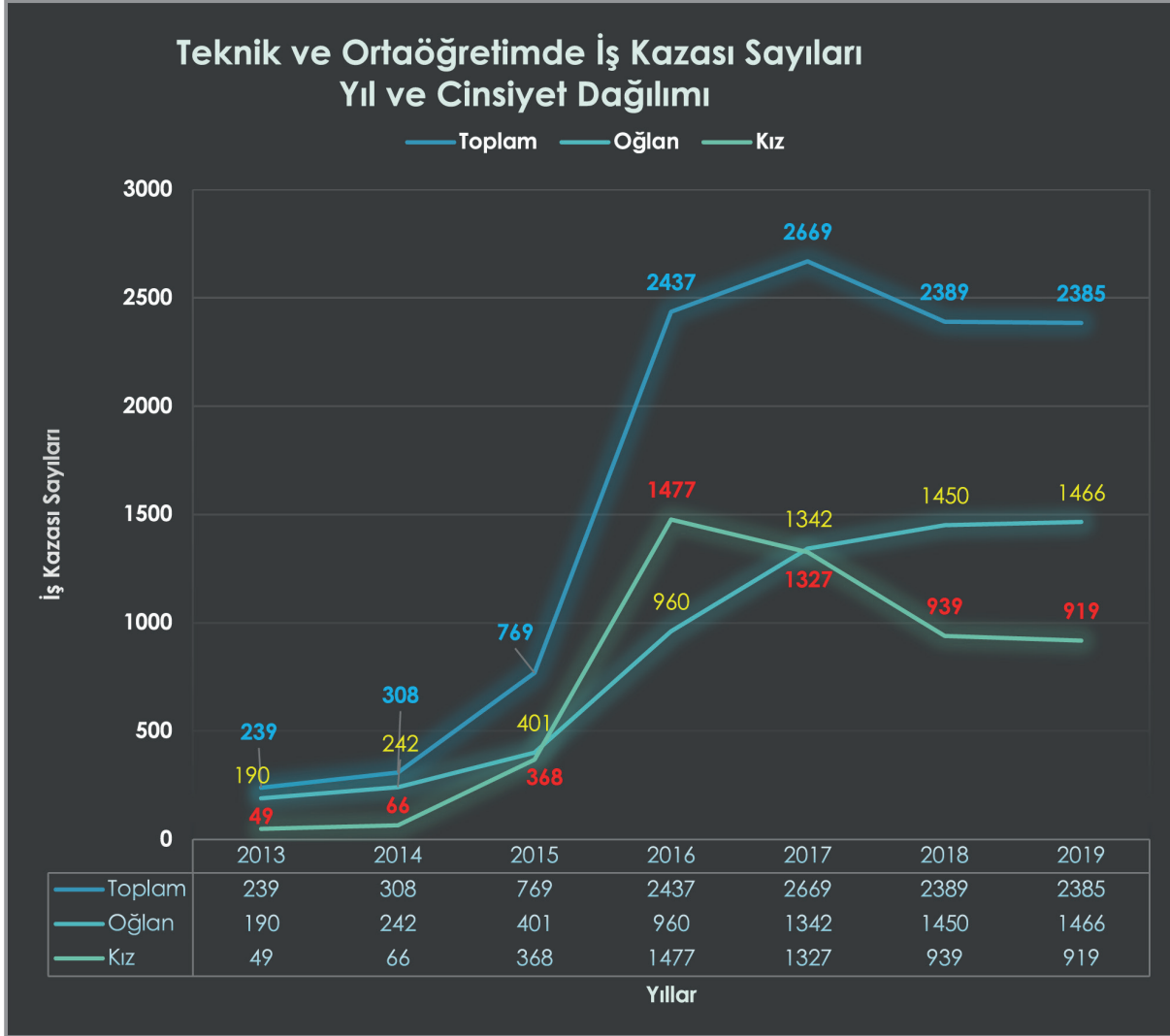
- Dikkat çekici bir şekilde 18 yaş ve altı sigortalıların sayısı azalırken, aynı grup içerisinde iş kazası geçiren sigortalı sayısı artmaktadır. 2016-2019 yılları arasında sigortalı sayısı %38 azalmasına rağmen, iş kazası geçiren sigortalı sayısı %79 artmıştır. Yine stajyer, meslek lisesi öğrencisi, çırak, çocuk işçi ayrımı yapılmadığı için kaza geçiren sigortalı sayısındaki artışın kaynağını tespit etmek mümkün değildir.
- SGK iş kazalarını ekonomik faaliyet sınıflarına (NACE kodlarına) göre tasnif etmektedir. Tablo-2’de üçüncü satır, teknik ve mesleki ortaöğretimde kaza geçiren sigortalı sayısını göstermektedir. Bu sayılar içerisinde okullarda 4-a kapsamında çalışan işçiler ile kısmi sigortalı olarak iş kazası sigortası kapsamında yer alan çıraklar ve meslek lisesi öğrencileri yer almaktadır. Dikkat çekici bir şekilde mesleki ve teknik ortaöğretimde iş kazası sayısı 2013-2017 arasında istikrarlı bir şekilde artmış, izleyen iki yılda ise sabit bir seyir izlemiştir. Son 7 yılda (2013-2019) mesleki ve teknik ortaöğretimde toplam 11 bin 196 iş kazası meydana gelmiştir.
- Her ne kadar mesleki ve teknik ortaöğretimde kaza geçiren sigortalı sayısı artmış olsa da bu artışın iş kazası geçiren 18 yaş ve altı sigortalı sayısındaki artışın küçük bir bölümünü oluşturduğu görülmektedir. Sigortalı sayısı azalırken iş kazası sayısının artması, çalışma ortam ve koşullarının kötüleşmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

TABLO 2: SGK Kayıtlarına Göre 18 Yaş Altı Sigortalı Sayısı ile İş Kazası Verileri

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
18 Yaş ve Altı Sigortalı Sayısı	286.691	304.286	317.808	318.132	253.028	238.501	196.360
İş Kazası Geçiren 18 Yaş ve Altı Sigortalı Sayısı	7.157	8.543	9.622	9.192	16.007	20.110	16.427
Teknik ve Mesleki Orta Öğretimde Kaza Geçiren Sigortalıların Sayısı	239	308	769	2.437	2.669	2.389	2.385

Şekil-2’deki grafik teknik ve mesleki ortaöğretim kurumlarındaki iş kazası sayılarını cinsiyet temelinde göstermektedir. Grafikte dikkat çekici olan teknik ve mesleki ortaöğretimde kadın sigortalıların sayısının dikkat çekici şekilde yüksek olmasıdır. Kuşkusuz veriler meslek liselerinde kısmi sigortalı sayılan öğrencilerin yanı sıra işçileri de içermektedir. Ancak özellikle 2016 sonrası verilerde kaza geçiren öğrenci sayısının ağırlıkta olduğunu öngörebiliriz. Bu grafiği önemli yapan husus şudur: Mesleki ve teknik ortaöğretimde cinsiyete dayalı yatay ayrışma güçlüdür ve genel algı oğlan öğrencilerin daha tehlikeli alanlarda çalıştığı, kız öğrencilerin alanlarının daha az tehlikeli olduğudur. Ancak kaza sayılarının yakınlığı, kız öğrencilerin iş kazası deneyimlerinin önemli ölçüde ihmal edildiğinin güçlü bir kanıtıdır.

ŞEKİL 2: Teknik ve Ortaöğretimde İş Kazası Sayılarına Ait Yıl ve Cinsiyet Dağılımı

Mesleki eğitim merkezi öğrencilerinin iş yerlerinde yaşadığı kazalar bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Mesleki eğitim merkezleri uygulama alanına sahip olmadığı için çocuklar eğitim alanından daha çok iş yerlerinde kaza geçirmektedir. Yine mesleki teknik okullardan staja giden öğrencilerin de geçirdiği iş kazaları basına yansımaktadır. Çocukların iş yerlerinde uğradıkları kaza ve hak kayıpları ayrı bir incelemenin konusu olmayı hak etmektedir. Hem çocuk işçiliği hem de hak kayıpları açısından staj çalışmaları ve çocukların iş yerlerinde geçirdiği kazaların ayrıca izlenmesi planlanmaktadır.

Eğitim Şuralarında ya da Kalkınma planlarında mesleki eğitimde niteliğin artırılması üzerine çalışmalar yapılırken, okullardaki çocukların sağlıklarının ve vücut bütünlüklerinin korunmasına yönelik eylem ve önerilere rastlanmamaktadır.⁸ Meslek liseleri hem uygulama yapılan hem de sanayi ekipmanlarının (iş makineleri, el aletleri vb) kullanıldığı atölyelere sahip olmaları nedeniyle birçok tehlike ve risk barındırmaktadır. Çocukların karşılaşacağı tehlike ve risklere karşı önlem almak yükümlülüğü de başta Millî Eğitim Bakanlığı ve okul idarelerine düşmektedir.

8 <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/MeslekiEgitimdeNiteliginArtirilmasiCalismaGrubuRaporu.pdf>

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve Kanuna⁹ bağlı olarak çıkarılan yönetmeliklerin temelini, risk temelli “önleyici” faaliyetler oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre iş yerlerinde tehlike ve risk analizleri yapılarak kaza ve yaralanmalar oluşmadan önlem alınması hedeflenmektedir. Kaza ve yaralanmalardan sonra yapılan faaliyetler de “düzeltici” faaliyet olarak adlandırılmaktadır. Kaza, yaralanma, ramak kalaların raporlanması, araştırılması ve düzeltici faaliyetlerin planlanması mevzuatımızda yer almaktadır. Bir kaza ile karşılaşılması o işyerinde risk analizlerinin yetersiz olduğunu gösterebileceği gibi, işin belirlenen kontrol tedbirleri alınmadan yapıldığına da işaret edebilir. Kaza sonrasında yapılan, kaza analizi her ne kadar düzeltici bir faaliyet olarak görülse de benzer kazaların tekrarlanmasını önleyeceği için de “önleyici” bir faaliyet olarak görülebilir.

1.1.5. Millî Eğitim Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi

Millî Eğitim Bakanlığı kendi bünyesinde İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimine sahip olan bir bakanlıktır. Bakan bu birimde işveren olarak yer almaktadır. Hizmet birimleri içinde, ARGE- Eğitim ve Proje Birimi, Laboratuvar Hizmetleri, Standardizasyon ve Kalite Birimi, Güvenlik Hizmetleri Birimi, Sağlık Hizmetleri Birimi, İzleme ve Değerlendirme Birimi yer almaktadır. MEB bünyesinde her ilde ve ilçede birer iş güvenliği uzmanı bulunmaktadır fakat bazı okullarda personel ve öğrenci sayısının 1000 kişiye yaklaştığı düşünüldüğünde bu sayıda uzmanın çok yetersiz olduğu görülecektir. Bu noktada, 6331 sayılı yasa ile getirilen iş yeri hekimi ve iş güvenliği uzmanı çalıştırma zorunluluğunun 50’den az çalışanı olan az tehlikeli iş yerleri ile kamu iş yerlerinde 2024 yılına kadar ertelenmesinin de okullardaki sağlık ve güvenlik faaliyetlerini olumsuz yönde etkilediği açıktır.¹⁰ Bu yetersizliklerle birlikte ele alındığında, İş Sağlığı ve Güvenliği Biriminin politika belgesinde “Çalışanlarımızın sağlığı ve güvenliğini temel alarak, tehditlere karşı stratejiler geliştirmek”¹¹ şeklinde yer alan ifade, hedef okullarda okuyan çocuklar için ayrı bir birime daha ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Birimin hedefleri arasında bulunan, “Ortam ölçümü yapılan okul/kurum sayısını 110’dan 130’a çıkartmak” ifadesi 2.552 adet Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi bulunan Bakanlıkta bu birimin ne kadar küçük ve yetersiz kaldığını göstermektedir. Bütün okullarda, okulda bulunan alanlara ve bu alanların taşıdığı tehlikelere uygun şekilde ortam ölçümleri yapılarak önlemlerin değerlendirilmesi gerekir.

Hizmet Birimleri	Arge-Eğitim ve Proje Birimi	
1. Kalite ile iş sağlığı ve güvenliği yö olarak karşılayarak arttırmak,	Teşkilat Şeması	Laboratuvar Hizmetleri
2. İş sağlığı ve güvenliği kültürünün	Görevlerimiz	Standardizasyon ve Kalite Birimi
3. Hizmetlerimizi ulusal ve uluslararası	Misyonumuz-Vizyonumuz	Güvenlik Hizmetleri Birimi
4. Uygulanan yönetim sistemlerinin yapılmasını sağlamak,	İlkelerimiz	Sağlık Hizmetleri Birimi
5. Müşteri ile birim çalışanları arasında	Politikamız	İzleme ve Değerlendirme Birimi
6. Kalite ve verimliliğin artırılması için	Hedeflerimiz	
7. Çalışanlarımızın sağlığı ve güvenliğini temel alarak, tehditlere karşı stratejiler geliştirmek.		
8. Kaynakları etkin ve verimli kullanarak faaliyetler gerçekleştirmek,		

9 İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>

10 Söz konusu erteleme 28 Temmuz 2020’de Resmî Gazete’de yayımlanan 7252 sayılı “Dijital Mecralar Komisyonu Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” un 10. Maddesi ile getirilmiştir.

11 <http://merkezisgb.meb.gov.tr/www/politikamiz/icerik/14>

1.1.6. Meslek Lisesi Öğrenci Profili

Türkiye’de mesleki ve teknik eğitim alan öğrencilerin sosyo-ekonomik özelliklerine odaklanan çalışmalar, bu eğitim kurumlarından yaygın bir şekilde yoksul işçi ve kırsal hanelerin çocuklarının eğitim gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu haneler çoğunlukla düşük gelir düzeyine sahiptir. Bu çalışmada meslek lisesi öğrencilerinin profiline ilişkin ayrı bir araştırma yapılmamış olmakla birlikte hem öğretmenler hem de öğrencilerle yapılan görüşmeler öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeyine ilişkin veriler sunmaktadır ve bu veriler önceki araştırmaların bulguları ile büyük ölçüde benzeşmektedir. Görüşmelerden edinilen izlenim ‘düşük gelir düzeyine sahip ve ortaöğretimde iyi bir başarı düzeyi olmayan’ şeklinde tanımlanmış hem okuyup hem de ailesine gelir getirmesi beklenen çocukların mesleki teknik eğitime devam ettikleri doğrultusundadır. Dolayısıyla mevcut eğitim sistemi içerisinde mesleki ve teknik liselerde eğitim alan öğrenciler, bilgi, beceri, ilgi gibi ölçütlere dayalı bir seçimin sonucu olmaktan çok bir an önce iş/meslek sahibi olarak gelir getirici bir faaliyetin parçası olma zorunluluğunun bir sonucu olarak bu okullara yönelmiş görünmektedir. Kısaca meslek liselerinde eğitim gören çocuklar, ayrımcılığa maruz kalmış ve sosyo-ekonomik olarak özel olarak desteklenmesi gereken bir grup olarak ele alınmalıdır. Aşağıda yer alan ifadeler, görüşme yapılan öğretmen ve öğrencilere ait olup bu durumu destekler niteliktedir:

“Meslek lisesi öğrencileri garibandır, ezilendir, ötekidir. Kimsesizlerin garibanların geldiği yerdir meslek liseleri.”

“Öğrenciler kendini ikinci sınıf öğrenci olarak görüyor. Aile içi şiddetten tutun daha kötü vakalara kadar, akran zorbalığı hafif kalıyor bunların yanında.”

“Elektrik öğrenmekten çok okullar çocukların nefes aldığı yerler, öğretmenle paylaşmasa bile arkadaşı ile paylaşıyor. Başka kanaldan paylaşıyor.”

“Beni stajyer gibi görmüyorlar. Staj günlerimin dışında da çalıştırmak istiyorlar orada kaldığım için. Ama ben çalışmıyorum. Ustabaşı ile gerginlik oluyor.”

1.1.7. Meslek Liselerinde Döner Sermaye ve Çocuk İşçiliği

Mevcut sistem içerisinde mesleki ve teknik okullarda döner sermaye çalışmaları Millî Eğitim Bakanlığı Döner Sermaye İşletmelerinde Üretimi Teşvik Primi Dağıtımı, Parça Baş Üretim, Atölye ve Tesislerin Özel Sektörle İş Birliği Yapılarak İşletilmesi Hakkında Yönetmelik¹² kapsamında yürütülmektedir. Yönetmelikte öğrencilerin döner sermaye kapsamında çalışması beceri eğitimi kapsamında değerlendirilmiş fakat kaç saate kadar çalışabilecekleri yazılmamıştır. Fakat ödeme kısmında beceri eğitimi yapan öğrencilere yapılacak ödeme “Parça başı ücret ödenmek suretiyle yaptırılacak mal veya hizmet üretiminde personele ödenmek üzere ayrılan işçiliğin en az %30’u öğrenci hakkı olarak ayrılır.” şeklinde ifade edilmiştir. Yine alacakları en yüksek ücret de “Beceri eğitimini parça başı ücret ödenmek suretiyle yaptırılan işler üzerinde yapan her öğrenci veya kursiyerin bir ayda alacağı parça başı ücretin toplamı, yaşına uygun asgari ücretin bir aylık tutarından fazla olamaz.” denilerek sınırlandırılmıştır.

12 Millî Eğitim Bakanlığı Döner Sermaye İşletmelerinde Üretimi Teşvik Primi Dağıtımı, Parça Baş Üretim, Atölye ve Tesislerin Özel Sektörle İş Birliği Yapılarak İşletilmesi Hakkında Yönetmelik:
https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayiframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=1_0707&MevzuatTertip=5

Bu çalışma döner sermaye uygulamasına odaklanmamakla birlikte, öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmeler bu uygulamanın bir çocuğun ekonomik sömürüsüne kapı araladığını göstermektedir. Beceri eğitimi altında çocukların mesleki ve teknik okullarda döner sermaye üretimi için çalıştırılmalarının bir çeşit çocuk işçiliği biçimine dönüştüğü görülmektedir. Üstelik hem kaza araştırmasında hem de görüşmelerde tespit edilen iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili eksiklikler dikkate alındığında buralarda üretim yapılmasına kesinlikle izin verilmemesi gerektiği düşünülmektedir.

1.2. Çocuğun İnsan Hakları ve Çocuğun Yaşam Hakkı

1.2.1. Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları

Bütün insan hakları sözleşme ve bildirgeleri esasında yetişkinlerle birlikte çocukların da haklarını genel anlamda koruyan belgelerdir. Bu belgelerde tanınan hakların çocukları da kapsadığı tartışmasızdır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi'nin çocuk haklarına ilişkin hükümler içeren çok sayıda sözleşmesinden bahsedilebilir. Ancak çocuk hakları kavramının ilk olarak yer aldığı uluslararası belge 1924 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesidir. 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi de öncü bir diğer önemli belgedir. Ancak her iki bildirgenin de bağlayıcı niteliği bulunmamaktadır. Çocuk haklarına ilişkin hukuki bağlayıcılığı olan uluslararası sözleşme 1989 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmedir (BMÇHS)¹³. Sözleşme ile çocuklar için ayrı ve onlara özgülenmiş bir haklar kataloğu oluşturulmuştur.

BMÇHS bugün hala uluslararası hukukta çocuk haklarını düzenleyen en kapsamlı temel metin durumundadır. 20 Kasım 1989'da BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilen sözleşmenin amacı çocuk haklarının geliştirilmesinin sağlanması, çocukların korunması için evrensel ölçü ve ilkeleri belirlemek ve çocukları her türlü ihmal, istismar ve kötü muamelelere karşı korumaktır. Sözleşme 18 yaşından küçük herkesi çocuk olarak tanımlamakta ve çocuğu yaşına ve gelişim düzeyine uygun hakları ve özgürlükleri olan bir birey olarak kabul etmektedir. Çocukların medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan unsurlar olarak ele alan sözleşme, genel olarak insan haklarıyla bağlantılı bütün hakları çocuklara tanımıştır.

Sözleşmede güvence altına alınan çocuk hakları; *yaşama hakları* (yaşama, beslenme, barınma vb), *gelişme hakları* (eğitim, oyun, dinlenme, bilgi edinme, vicdan ve düşünce özgürlüğü vb), *korunma hakları* (her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunması) ve *katılım hakları* (dernek kurma ve toplanma özgürlüğünü de içerecek şekilde görüşlerini açıklama, kendisini ilgilendiren konularda kararlara katılma vb) olmak üzere dört grup altında toplanabilir. Sözleşmede bu haklar arasında bir öncelik sıralaması yapılmamış, bir hiyerarşi kurulmamıştır. Dolayısıyla, sözleşmede geçen her hak eşit derecede önemlidir ve birbirini tamamlamaktadır (Akyüz, 2018).

Bununla birlikte sözleşmede yer alan bazı haklar diğer hak ve özgürlüklerin kullanılmasında ve devlete yüklenen yükümlülüklerin yerine getirilmesinde göz önünde bulundurulacak temel ilkeler niteliğindedir. Ayırıcılık yasağı, çocuğun yaşama hakkı, çocuğun görüşlerini ifade etme ve katılım hakkı ile çocuğun yüksek

13 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme:
<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

yararı bu temel ilkeleri oluşturmaktadır.¹⁴ Bu ilkeler bir anlamda, sözleşmede yer alan ve çocuğa tanınmış hak ve özgürlüklerin uygulanması bakımından gözetilmesi zorunlu ön koşullar niteliğindedir.¹⁵ Bu dört hak, çocuk haklarının uygulanmasında tüm sözleşme bakımından birincil meseledir. Bunlar arasında çocuğun yüksek yararı ilkesinin özel bir yeri vardır.

ÇHS'nin temel ilkelerinden biri, çocuğun yüksek yararına öncelik tanınmasıdır. Bugün bu ilke, çocuğun iyiliği ve esenliği için ne gerekiyorsa onun yapılmasını öngören bir norm konumundadır ve çocuklarla ilgili tüm işlemlerde temel alınması gereken bir ölçüt olarak genel kabul görmektedir. Çocuğun yüksek yararı ve bu yararın önceliği sözleşmenin 3. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre; *“Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun (yüksek) yararı temel düşüncedir.”* Sözleşmenin 3. Maddesinde belirtilen bu ilke diğer birçok maddede de yer almıştır.

BM Çocuk Hakları Komitesi'ne göre çocuğun yüksek yararı kavramı “temel bir hak”, “hukuki bir yorum ilkesi” ve “bir usul kuralı” olmak üzere üç katmanı olan bir kavramdır¹⁶. Temel bir hak olarak çocuğun yüksek yararı ilkesi, bir konu hakkında karar verilirken farklı yararlar göz önünde bulunduruluyorsa çocuğun yüksek yararı neyse onun öncelikli olarak dikkate alınmasıdır. Başka bir ifadeyle yarar çatışmalarında çocuğun tarafının tutulması, onun yararına uygun eylem ve işlem yapılmasıdır.

Hukuki bir yorum ilkesi olarak çocuğun yüksek yararı, yasal bir hükmün birden fazla yoruma açık olduğu durumlarda, çocuğun yüksek yararı açısından en uygun olan yorumun seçilmesidir. Bir usul kuralı olarak ise ilke, çocukları etkileyecek bir karar verilirken, karar alma sürecinde, bu kararın çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi ve dikkate alınmasını ifade etmektedir.

1.2.2. Devletlerin Çocuk Hakları Yükümlülüğü

BMÇHS çocuk haklarına ilişkin evrensel ölçü ve ilkeleri düzenleyen bir metindir. Sözleşme Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı taraf devletler açısından hukuki açıdan bağlayıcıdır. Dolayısıyla sözleşmede yer alan haklar ve ilkeler yasama, yürütme ve yargı faaliyetleri açısından bağlayıcıdır. Sözleşmeye göre devletlerin üç temel yükümlülüğü bulunur.

Bu yükümlülükler BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan tüm ülkeler için geçerlidir. BMÇHS'ye göre devletler çocukların mutlu, onurlu, sağlıklı ve barış içerisinde yaşaması için bu üç yükümlülüğünü yerine getirmek zorundadır.

14 BMÇHS'ye göre her çocuk temel yaşam hakkına sahiptir. Devletler çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için her türlü çabayı göstermekle yükümlüdür. Sözleşmenin pek çok maddesinde yaşama ve geliştirme hakkıyla ilişkili hükümlere yer verilmiştir. Sözleşme bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yaşama hakkının çocukların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmesini sağlayacak elverişli bir ortamın sağlanması çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Ayrımcılık yasağı, ÇHS'de güvence altına alınan haklardan her çocuğun ayırım gözetilmeden yararlanması; kendileri, ana-babaları ya da vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, ulusal-etnik köken, mülkiyet, sakatlık vb nedenlerle çocuklar arasında ayırım yapılamamasıdır. Çocuğun görüşlerini ifade etme hakkı, çocuklara kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme, dinlenilme ve karar süreçlerine katılma olanağı sağlanmasıdır.

15 Bkz. Onat Çopur (2021) Çocuğun Yüksek Yararı Nedir? Ankara. (<http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/b/CYY.pdf>), 15.

16 Bkz. Onat Çopur (2021) Çocuğun Yüksek Yararı Nedir? Ankara. (<http://www.ankarabarosu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/b/CYY.pdf>), 18.

İlk yükümlülük devletlerin kendisinin, çocukların hakkını ihlal etmemesidir. Örneğin bir kamu görevlisi olan bir polisin herhangi bir gösteri sırasında “orantılı” ya da “orantısız” güç kullanarak çocukları öldürmemesi, yaşam hakkını güvence altına almasıdır. Ya da bir başka kamu görevlisi olan doktorun görevini ihmal etmeyerek çocuğun tedaviye erişimini geciktirmeyerek, çocuğun sağlık hakkını güvence altına almasıdır. Özgürlüğünden yoksun bırakılarak, tutuklanmış bir çocuğun kurumda infaz koruma memuru tarafından işkenceye maruz kalmaması, okuldaki bir öğretmenin çocuğa şiddet uygulamamasıdır.

İkinci yükümlülük ise devletlerin çocukların haklarını üçüncü kişilerin ihlalinden korumasıdır. Yani bir babanın çocuğuna şiddet uygulamasını, kaçırılarak öldürülmesini, ülke içerisindeki bir çatışmada yaşamını kaybetmesini, asker olarak kullanılmasını önlemesi; yakınları tarafından cinsel şiddete maruz bırakılmasını, evlendirilmesini ve çalıştırılmasını engellemesidir.

Üçüncü yükümlülük ise devletlerin pozitif yükümlülüğüdür. Yani çocukların hak ve özgürlüklerinin yaşama geçmesi için devletlerin her türlü düzenlemeyi yerine getirmesidir. Örneğin çocukların örgütlenme özgürlüğünü kullanabilmeleri için dernekler kanununda değişiklik yapması, trafik kazalarında ölmesinler diye iyi bir mühendislik planlaması gerçekleştirilmesi, gelişim hakları yaşama geçsin diye çocuk dostu kentler kurması, bilgi edinme özgürlüğü için medyaya erişimlerini kolaylıkla sağlaması gibi.

Bu çalışma kapsamında ele alınan mesleki liselerdeki iş kazası olguları, devletlerin bu üç yükümlülüğü kapsamında ele alınmaktadır.

Çocuğun Yaşam Hakkı

Yaşam hakkı herkes içindir ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3. maddesinde evrensel bir insan hakları ilkesi olarak üstün tutulmaktadır: “Herkesin yaşama, özgürlük ve güvende olma hakkı vardır.” Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi de aynı ilkeye önem vermektedir: “Her insanın yaşama hakkı vardır. Bu hak yasalarla korunur. Kimsenin yaşamı keyfi biçimde elinden alınamaz”.

İnsan Hakları Komitesi, Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 6. maddesinde yer alan yaşama hakkı konusunda 1982 yılında yaptığı Genel Yorum'da, bu hakkın genellikle çok dar biçimde yorumlandığını belirtmektedir: “‘Temel yaşama hakkı’ ifadesi kısıtlayıcı bir yaklaşımla doğru anlaşılabilir ve bu hakkın korunması Devletler'in olumlu önlemler almalarını gerektirir.

BMÇHS'nin 6. maddesiyle taraf devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul etmişler; çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterme yükümlülüğünü üstlenmişlerdir.

BMÇHS'nin yanı sıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ne¹⁷ göre de taraf olan Türkiye bakımından egemenlik alanında bulunan herkesin yaşamı, devletin sorumluluğundadır. AİHS'in uygulanmasını denetleyen Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), yaşam hakkının devredilemez bir öz nitelikte ve insan hakları hiyerarşisinde üstün bir değer olduğunu; demokratik toplumların temel değerlerinden birini içerdiğini belirtmiştir.

17 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

AİHM'e göre yaşam hakkını kullanmakta olan bir bireyin, yaşam hakkına kamu makamlarının eylem ya da ihmal şeklinde bir müdahalesi olması sonucunda, doğal olmayan bir ölüm meydana gelirse, AİHS'in yaşam hakkı maddesi ihlal edilmiş sayılmaktadır. Bir başka deyişle, AİHM'in yaşam hakkı maddesini uygulayabilmesi için öncelikle sağ doğmak, ikinci olarak da yaşam hakkına kamu makamlarının eylem veya ihmal şeklinde bir müdahalesinin olmaması gerekmektedir. Bu müdahale, silah kullanma gibi eylem sonucu da olabilir, gerekli hukuki ya da uygulama tedbirlerinin alınmaması sonucu da meydana gelebilir. Her durumda kamu makamları, kendi denetimleri altındaki kişileri korumakla yükümlüdür.

Devletlerin çocuk hakları yükümlülüğü bağlamında değerlendirildiğinde devletin, çocukların yaşam hakkına dair en temel yükümlülüğü, öldürmemektir. Devlet, çocuğu bilerek ve isteyerek öldürmemek zorundadır. Niteliği itibarıyla bu negatif yükümlülüktür. Devlet görevlileri tarafından uygulanan şiddet neticesinde bir çocuk yaşamını kaybediyorsa, bu ölümden devlet sorumludur.

BM Çocuk Hakları Komitesi, bu bağlamda, Taraf Devletler'in bebek ölümlerini azaltmak ve yaşam beklentisini uzatmak için mümkün olan her türlü önlemi almalarını, bu arada yetersiz beslenmeyi ve salgınları ortadan kaldırmalarını gerekli görür.¹⁸ BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 24. maddesi çocuğun sağlık ve sağlık hizmetlerine erişim hakkı üzerinde durarak *"bebek ve çocuk ölümlerini azaltacak uygun önlemler alınmasını"* istemektedir.

Yaşam hakkı ihlalleri ölümlerle sonuçlanabileceği gibi vücut bütünlüğünü bozan yaralanma, uzuv kaybı gibi durumları da kapsamaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan meslek liselerine devam eden çocukların karıştırdıkları kazalar da çocukların yaşam hakkı üzerinden değerlendirilmiştir.

1.2.3. Türkiye'de Çocukların Sağlık ve Güvenlikleri ile İlgili Düzenlemeler

1982 Anayasası'nın kişi hakları ve ödevleri bölümünde yer alan haklar çocukları da kapsar. Bunun yanı sıra Anayasa'nın 41. (ailenin korunması ve çocuk hakları), 42. (eğitim ve öğretim hakkı), 50. (çalışma şartları ve dinlenme hakkı), 56. (sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması),

58. (gençliğin korunması), 61. (sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler) ve 62. (yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları) maddelerinde çocuk haklarını özel olarak koruyan hükümlere yer verilmiştir.

Bu çalışma kapsamında ele alınan mesleki liselerdeki iş kazası olguları, çocukların yaşam, sağlık ve eğitim hakları ile olduğu kadar çocuk işçiliği, işçi sağlığı ve iş güvenliği alanıyla da doğrudan ilgilidir.

Anayasaya göre herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkının (madde 17) yanı sıra sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına (madde 56) da sahiptir. Okullardaki iş kazaları çocukların vücut bütünlüğüne zarar veren ve yaşam hakkını tehlikeye sokan niteliği ile çocukların yaşam ve sağlık haklarını tehdit etmektedir. Aslında okullardaki iş kazalarının varlığı, devletin çocukların eğitim hakkına ilişkin yükümlülüklerini de yeterince yerine getirmedini göstermektedir. Çünkü eğitim ortamlarının sağlıklı olması, eğitim hakkının temel bileşenlerinden birisidir. Kuşkusuz eğitim ortamının sağlıklı kılınması, bir iş

18 İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 6, 1982, ImHB/GEN/1/Rev. 5, s. 115)

yeri olarak okullardaki mesleki risklerin önlenmesini, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesine ilişkin tedbirlerin alınmasını ve mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasını içerir.

Eğitim kurumları da dahil olmak üzere iş yerlerinde işçi sağlığı ve güvenliği önlemlerinin sağlanması ve mevcut işçi sağlığı iş güvenliği şartlarının iyileştirilmesi noktasında çalışma ilişkisinin taraflarını oluşturan işveren ve işçilerin görev, yetki, hak, sorumluluk ve yükümlülükleri 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda düzenlenmiştir. Yasa, kamu ve özel sektöre ait bütün iş yerlerini ve işleri kapsadığı gibi bu iş yerlerindeki çırak ve stajyerler de dahil tüm çalışanlara uygulanmaktadır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası'nın 5. Maddesine göre, mesleki ve teknik ortaöğretim sırasında tamamlayıcı eğitim ya da alan eğitimi gören öğrencilere iş kazası ve meslek hastalığı sigortası uygulanır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının 6331 sayılı yasanın kapsamına girdiği, çalışanların yanı sıra bu kurumlarda tamamlayıcı eğitim ve alan eğitimi gören öğrencilerin de yasanın tanımladığı korumadan yararlanacağı açıktır.

6331 sayılı yasa iş yerlerinde çalışanların sağlıklarının korunup geliştirilmesi, iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi konusunda işverenlere birtakım yükümlülükler getirmektedir. 6331 sayılı Yasa'nın 4. Maddesine göre, işveren çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. Aynı maddeye göre işveren, *“Mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapar.”* Maddede yer alan *“her türlü tedbirin alınması”* ifadesi işverenin ağırlaştırılmış yükümlülüğüne işaret etmektedir. Bu kapsamda işveren mesleki risklerin önlenmesi için ilmin ve teknolojinin elverdiği tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Bu yükümlülük zamanla ve mekanla sınırlandırılmamıştır (Özveri, 2015).

İşveren bu yükümlülüğünü yerine getirirken Yasanın 5. maddesinde belirlenen ilkelere de uymak zorundadır. Buna göre işveren öncelikle risklerden kaçınmalı, kaçınılması mümkün olmayan riskleri analiz etmeli, risklerle kaynağında mücadele etmeli, işin kişilere uygun hale getirilmesi için işyerlerinin tasarımı ile iş ekipmanı, çalışma şekli ve üretim metotlarının seçiminde özen göstermeli, teknik gelişmelere uyum sağlamalı, tehlikeli olanı, tehlikesiz veya daha az tehlikeli olanla değiştirmeli, tutarlı ve genel bir önleme politikası geliştirmeli, toplu korunma tedbirlerine, kişisel korunma tedbirlerine göre öncelik vermelidir.

6331 sayılı yasa 14. Maddesi ile iş kazası ve meslek hastalıklarının kayıt ve bildiri konusunda da işverene yükümlülükler getirmektedir. Buna göre işveren bütün iş kazalarının ve meslek hastalıklarının kaydını tutar, gerekli incelemeleri yaparak bunlar ile ilgili raporları düzenler. Ayrıca iş yerinde meydana gelen ancak yaralanma veya ölüme neden olmadığı halde iş yeri ya da iş ekipmanının zarara uğramasına yol açan veya çalışan, iş yeri ya da iş ekipmanını zarara uğratma potansiyeli olan olayları inceleyerek bunlar ile ilgili raporları düzenler. İş kazalarını kazadan sonraki üç iş günü içinde, sağlık hizmet sunucuları veya iş yeri hekimi tarafından kendisine bildirilen meslek hastalıklarını ise öğrendiği tarihten itibaren üç işgünü içinde SGK'ya bildirir.

6331 sayılı yasa, çalışanların iş yerinde maruz kalacakları sağlık ve güvenlik riskleri dikkate alınarak sağlık gözetimine tabi tutulmasını da zorunlu kılmaktadır. Şu durumlarda çalışanların sağlık gözetiminden geçirilmesi zorunluluktur (**madde 15**): **1**) İşe girişlerinde. **2**) İş değişikliğinde. **3**) İş kazası, meslek hastalığı veya sağlık nedeniyle tekrarlanan işten uzaklaşmalarından sonra işe dönüşlerinde talep etmeleri hâlinde. **4**) İşin

devamı süresince, çalışanın ve işin niteliği ile işyerinin tehlike sınıfına göre Bakanlıkça belirlenen düzenli aralıklarla.”

Sağlık gözetimi bir işveren yükümlülüğüdür ve bundan doğan maliyet ve bu gözetimden kaynaklı her türlü ek maliyet işverence karşılanır, çalışana yansıtılmaz.

İşveren MEB

6331 sayılı yasanın düzenlemelerine göre, iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak için organizasyon yapmak, her türlü tedbiri almak, araç gereç sağlamak, eğitim vermek, önlemlere uyulup uyulmadığını izlemek, çalışanların sağlık durumlarının işe uygun olup olmadığını göz önüne almak ve uygun işe yerleştirmek, talimatlar oluşturmak, eğitimleri planlamak tümüyle işverenin yükümlülüğü altındadır. Bu kapsamında bu çalışmada incelenen öğrencilerin geçirdiği iş kazaları okullarda meydana gelmiştir ve kazaların önlenmesinde işveren olarak en üst düzeyde Millî Eğitim Bakanlığı yükümlüdür.

Okullarda çocukların korunması ve iş kazası türünden kazaları geçirmelerinin engellenmesi için Bakanlığın organizasyon yapması, teknolojinin elverdiği ve çağın gerektirdiği her türlü önlemi alması gerekmektedir.

Çocukların sağlık ve güvenliğini tehdit eden çocuk işçiliği olgusu, Türkiye için hala önemli bir problemdir. Türkiye’de çocuk işçiliği olgusu geleneksel olarak mesleki eğitimin bir biçimi olan çıraklık uygulaması ile iç içe ele alınmıştır. Son yıllarda mesleki ve teknik liselerdeki staj ve uygulama yoğunluğunun artması ve döner sermaye uygulamaları meslek liselerindeki eğitimin çocuk işçiliğinin bir biçimi haline geldiğine ilişkin eleştirilere yol açmaktadır. Bu noktada İş Yasası’nın çalışma yaşı, çocuk çalıştırma yasağına ilişkin düzenlemeleri de özel önem kazanmaktadır. Aslında 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Yasası¹⁹, çocuk işçilik konusunda Avrupa Birliği’nin 94/33/EC sayılı direktifindeki²⁰ düzenlemeleri temel alarak hazırlanmıştır. Bu yönüyle çalışma yaşı, çalışma sürelerinin sınırlandırılması, dinlenme süresi gibi konularda İş Yasası’nda yer alan düzenlemeler ile Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği (AB) düzenlemeleri arasında paralellikler vardır. Yasanın 71. Maddesinde çalışma yaşı ve çocuk çalıştırma yasağına yer verilmiştir. Buna göre 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak bunun iki önemli istisnası bulunmaktadır. Birincisi on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklardır. Bunlar, bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. Dikkat edilirse yasa 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış çocukların sadece gelişmelerine, eğitimlerine engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılmasına olanak vermektedir. İkinci önemli istisna ise kültür, sanat ve reklam faaliyetleridir. Yasaya göre, *“On dört yaşını doldurmamış çocukların ise, bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler.”* denmektedir. Ancak İş Yasası’nın çocuk çalıştırma yasağına ilişkin düzenlemeyi değerlendirirken bir noktayı atlamamak gerekir. 4857 sayılı yasa da yer alan başta asgari yaş olmak üzere çocuk emeği ile ilgili sınırlama ve yasaklar, çalışan tüm çocuklar için öngörülmemiş değildir. Bu standartlar yalnızca **İş Yasası kapsamındaki çalışanlar** için söz konusudur. 4857 sayılı İş

19 4857 sayılı iş yasası: <http://www.turkis.org.tr/dosya/R9u5NtHtxPP3.pdf>

20 Çalışma mevzuatı ile ilgili Avrupa Birliği Direktifleri: <https://www.csgb.gov.tr/media/1324/%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-mevzuat%C4%B1-ile-ilgili-avrupa-birli%C4%9Fi-direktifleri.pdf>

Yasası'nın 4. Maddesinde istisna olarak belirtilen işlerde iş yasasının hükümleri uygulanmamaktadır.²¹ Bu istisnalar, Türkiye işgücü piyasasının yapısı göz önünde bulundurulduğu zaman çocuk işçiliği açısından son derece önemli çok sayıda işi (özellikle tarım işleri) kapsam dışında bırakmaktadır (Lordoğlu, 2017). Ayrıca, kapsam içindeki işlerde de yüksek kayıt dışılık ve denetim eksikliği nedeniyle, yasa hükümleri sağlıklı bir şekilde uygulanmamaktadır.

Bununla birlikte İş Yasası'na göre, yaşı ne olursa olsun çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Ayrıca çocuğun çalıştığı iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz; onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez. Dolayısıyla yasa bir yandan çalışma yaşına ilişkin sınırlandırma getirmekte bir yandan da çocuğun yerleştirildiği ya da çalıştırıldığı işin çocuğun sağlığına, güvenliğine, gelişimine zarar vermemesinin özel olarak gözetilmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te²² ise işverenlere özel bir sorumluluk yüklenmekte ve *"İşverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir."* denilmektedir. İş Yasası ile çalışma koşullarında aranan şartların mesleki eğitim alınan okul uygulamalarında da aranan koşullardan olması çocuğun yararına olacaktır.

21 İstisnalar Madde 4 -Aşağıda belirtilen işlerde ve iş ilişkilerinde bu Kanun hükümleri uygulanmaz; a) Deniz ve hava taşıma işlerinde, b) 50'den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde, c) Aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri, d) Bir ailenin üyeleri ve 3 üncü dereceye kadar (3 üncü derece dahil) hısımları arasında dışardan başka biri katılmayarak evlerde ve el sanatlarının yapıldığı işlerde, e) Ev hizmetlerinde, f) (...) (1) çıraklar hakkında, (1) g) Sporcular hakkında, h) Rehabilitasyon edilenler hakkında, ı) 507 sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanununun 2 nci maddesinin tarifine uygun üç kişinin çalıştığı işyerlerinde.

22 Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

BÖLÜM 2

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Genel olarak çocukların çocuk haklarına saygılı bir eğitim süreci içinde bulunması amacıyla meslek ve teknik liselere devam eden çocukların okul ortamında maruz kaldığı iş kazalarına ilişkin izleme çalışmasının kapsamı 2011-2020 aralığıdır. Çalışma kapsamında medya izleme, vaka inceleme ve yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler yoluyla veri toplanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen ve medyaya yansıyan olaylar taranmış ve derlenmiş, bu olaylar arasından seçilen beş vaka analiz edilmiş, meslek liselerine devam eden çocuklarla ve öğretmenlerle yarı yapılandırılmış yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Medya izlemesi ile 2011-2020 yılları arasında ulusal ve yerel basılı yayınlar incelenmiş ve tespit edilen vakalar sınıflandırılmıştır. Bu kazalar arasından seçilen beş vaka ise “kaza araştırması” yoluyla analiz edilmiştir. Kaza araştırmasında, taramada ulaşılan uzuv veya yaşam kaybı ile sonuçlanan iki kaza için “Kaza Ağacı Analizi Yöntemi” ile kök neden analizi; hafif yaralanmalı veya yaralanmasız üç kaza için de “Kaza/Olay Neden Analizi” yöntemleri kullanılmış ve kazaların kök nedenleri tespit edilmiştir. Elde edilen kök nedenler mesleki ve teknik liselerde eğitime devam eden çocuklar ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerle yarı yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla derlenen veriler ışığında gözden geçirilmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler kapsamında Ankara, İstanbul ve Antalya’da görev yapan 20 meslek lisesi öğretmeni ile meslek liselerindeki işçi sağlığı iş güvenliğine ilişkin genel koşullar, en çok yaşanan kaza türleri, iş kazalarının incelenme prosedürleri, kazaların bildirim, okullarda alınan/alınmayan önlemler gibi temaları içeren yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen öğretmenler 6 farklı alandandır (elektrik-elektronik alanından 4, metal alanından 4, mobilya alanından 6, tesisat alanından 1, endüstriyel otomasyon alanından 1, makine alanından 4) ve bu alanlar medya taramasında tespit edilen iş kazalarından hareketle belirlenmiştir. COVID-19 pandemisi koşulları nedeniyle 20 görüşmeden yalnızca 3 tanesi yüz yüze gerçekleştirilebilmiş, diğerleri telefonla yapılmıştır. Görüşülen öğretmenlerden 2’si kadındır. Katılımcıların yaşı 30 ile 60 arasındadır, öğretmenlikteki deneyim süreleri iki yıl ile 36 yıl arasında değişmektedir.

Çalışmada ayrıca Ankara ve İstanbul’da mesleki ve teknik Anadolu lisesinde okuyan 12 erkek öğrenci ile görüşülmüştür. Katılımcılar metal, makine, mobilya ve elektronik alanlarından seçilmiştir ve 9, 10, ve 12. sınıf öğrencileridir. Görüşmecilerin belirlendiği alanlar, medya kaza

taramasından hareketle oluşturulmuştur ve daha önce vurgulanan meslek liselerinde cinsiyete dayalı yatay ayrışmanın bir sonucu olarak bu alanlar kız öğrenci oranının %5'in altında olduğu bölümlerdir. Çalışma kapsamında kız öğrencilere ulaşılmaya çalışılmış ancak COVID-19 pandemisi koşullarında öğrencilere erişme ve görüşme yapma olanağı olmamıştır. Görüşmelerde öğrencilerin meslek tercih süreçleri, eğitim kurumlarındaki pozisyonlarına ilişkin algıları, okuldaki iş güvenliği önlemlerine ilişkin değerlendirmeleri/katılım durumları, okuldaki iş kazalarına ilişkin tanıklıkları ve kaza sonrası süreçlere ilişkin bilgi ve deneyimlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

BÖLÜM 3

GÖZLEM VE TESPİTLER

3.1. Medya İzleme

Bu bölümde 2011-2020 dönemini kapsayan ulusal ve yerel yazılı basın taraması yoluyla yapılan medya izlemesi sonucunda ortaya çıkan mesleki ve teknik liselerde gerçekleşen yaralanma, uzuv veya yaşam kaybıyla sonuçlanan olayların kısa bilgilerine yer verilmiştir.

Yapılan medya izlemesi sonucunda ortaya çıkan 13 kazanın 3'ü öğrencilerin yaşamını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Bu kazalardan ikisi elektrik çarpması biri de yüksekten düşmeye bağlı ölüm şeklindedir. 10 yıllık dönemde yaralanma, uzuv ya da can kaybına yol açan sadece 13 kazanın tespit edilebilmiş olması, mesleki eğitim kurumlarının az iş kazası yaşanan yerler olmasından değil, esas olarak işçi sağlığı alanında alternatif veri seti yaratmanın zorluğundan kaynaklanmaktadır. Sadece işçi sağlığı alanında değil çocuklarla ilgili de mevcut durumu ortaya koyacak ve politika üretebilecek hak temelli bir veri sistemi bulunmamaktadır. Oysa bunun gerekliliği ve önemi BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Türkiye'ye yönelik önerilerinde yer almaktadır.²³

Türkiye'de eğitim sektöründe iş sağlığı ve güvenliği açısından mevcut durumu gösteren bir kayıt sistemi, okullardaki kazaların nicel boyutuna ve örüntülerine ilişkin istatistiksel bir veri seti bulunmamaktadır. İş kazalarına ilişkin SGK tarafından sağlanan istatistikler ise yukarıda açıkladığımız gibi, mevcut durumu yansıtmakta son derece yetersizdir. Aslında bu durum eğitim sektörüne özgü değildir. SGK iş kazası istatistiklerinin kapsam açısından yetersizliği literatürde sıkça dile getirilmektedir. Oysa iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi için bir eylem planının oluşturulmasında bu kayıt ve istatistikler son derece öğretici ve yol göstericidir. Bu gerçekten hareketle kimi gönüllü kuruluşlar, iş kazalarına ilişkin bilgilerin derlenmesi, merkezileştirilmesi ve kamusallaştırılmasını sağlamaya yönelik alternatif veri kaynakları oluşturmaya çalışmaktadır. Bu alternatif kaynaklar esas olarak yerel ve ulusal gazeteler ve internet sitelerinin taranması ile oluşturulmaktadır. Hükümetin medya üzerinde, sermayenin de işyerlerindeki baskısının arttığı OHAL ve ekonomik kriz gibi dönemlerde iş kazalarına ilişkin haberler aracılığıyla bu verileri derlemek güçleşmektedir. Örneğin İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, OHAL süresince iş cinayetlerine ilişkin bilgilere erişmekte ciddi zorluk yaşadığını açıklamıştır.

23 BM Çocuk Hakları Komitesi Türkiye'ye İlişkin Sonuç Gözlemleri, 2012: https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/bm-cocuk-haklari-komitesi-sonuc-gozlemleri_0.pdf

Diğer taraftan, gazeteler ve haber sitelerinde iş kazalarına genellikle yer verilmemekte, bu kazalar çoğunlukla ölümle sonuçlandığında basına yansımaktadır. Üretim sürecinde çalışanların sağlığını etkileyen küçük yaralanmalar ile geçici / sürekli iş göremezliğe yol açan yaralanmalar, ramak kala vakaları nadiren haberlere konu olmaktadır. Tüm bunlar medya taramasına dayalı olarak oluşturulan alternatif veri kaynaklarını önemsiz kılmaz. Bu veri setlerinin çoğunlukla ölüm ya da ağır yaralanmaları kapsayan bir içeriğe sahip olduğunu gösterir.

Esasında öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler, meslek liselerindeki pek çok kazanın basına yansımaları bir yana, kaydının bile tutulmadığını, yalnızca öğretmenler ve idare tarafından ciddi olarak değerlendirilen kazaların (bazı durumlarda velinin talebi sonrasında) yasal bildirimlerinin yapıldığını göstermektedir. Diğer taraftan tarama döneminin yarısının OHAL uygulamalarını da içerecek şekilde darbe girişimi sonrasında ve iktisadi kriz dönemlerine geldiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Dolayısıyla tespit edilen 13 kazanın, meslek liselerinde öğrencilerin yaşadığı iş kazalarını gün ışığına çıkarılabilen az sayıda örneklerden olduğunu ve bu kazaların meslek liselerindeki çalışma ortamı ve koşullarına ilişkin önemli bilgiler sunduğunu unutmamak gerekir.

Medya taraması, yangın ve patlamaların mesleki ve teknik liselerde sık karşılan bir kaza türü olduğunu göstermektedir. Tarama sırasında tespit ettiğimiz yangınlar ağırlıklı olarak gece saatlerinde çıktığından bu yangınlarda öğrenciler zarar görmemiştir. Ancak öğrencilerin okulda bulunduğu gündüz saatlerinde gerçekleşen yangın ve patlamalara da rastlanmaktadır. Dikkat çekici bir şekilde mesleki ve teknik okullarda yangınların diğer okullara göre daha sık ve daha büyük ölçekli olduğu görülmektedir. Bu durum mesleki teknik okullarda elektrik altyapısına ilişkin önemli iyileştirmelere ihtiyaç olduğunu da göstermektedir. Bunların da yine de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından detaylı bir kaza/olay analizine tabi tutularak iyileştirmelerinin yapılması gerekir. Aksi halde öğrencilerin okulda bulunduğu bir sırada yaşanabilecek bir yangın/patlama can kayıplarının yaşanmasına yol açabilir.

Aşağıda medya taraması ile tespit ettiğimiz meslek lisesi öğrencilerinin okulda yaşadığı iş kazalarına ilişkin olay bilgileri sunulmuştur. Tarama sırasında meslek lisesi öğrencilerinin staj gördükleri iş yerlerinde yaşadıkları uzuv ya da can kaybı ile sonuçlanan kazalar da ayrı olarak izlenmiştir. Fakat öğrencilerin iş yerlerinde yaşadığı iş kazaları bu çalışmanın kapsamında yer almadığı için bu vakalara basın izlemesi içinde yer verilmemiştir.

ÖRNEK OLAY 1				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
2011	SAKARYA	OĞLAN	17	E.E.
OKUL	SAKARYA TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	UZUV KAYBI			
OLAY	Sakarya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencisi, 17 yaşındaki E. E., bölüm öğretmeni E. Ö. ile birlikte okul atölyesinde giyotin makası kullanırken sağ elinin üç parmağını makineye sıkıştırmıştır. Olayla ilgili Sakarya Milli Eğitim Müdürlüğü aleyhine açılan davada mahkeme 20 bin lirası manevi olmak üzere 211 bin 540 lira tazminat ödenmesine hükmetmiştir.			

ÖRNEK OLAY 2				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
27.12.2011	SAKARYA	OĞLAN	17	FURKAN ÜZÜMCÜ
OKUL	SAKARYA TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ ELEKTRİK BÖLÜMÜ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	YAŞAM KAYBI			
OLAY	Adapazarı'nda bulunan Sakarya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Elektrik bölümü 11.sınıf öğrencisi 17 yaşındaki Furkan Üzümcü atölye dersinde elektrik çarpması sonucu yaşamını yitirmiştir. Alınan bilgilere göre Furkan Üzümcü, atölye dersinde 'Elektrik Kumanda Teknikleri' dersi yaparken elektrik akımına kapılmıştır. Polis yaptığı ilk incelemede lise öğrencisinin atölyede Elektrik Kumanda Teknikleri dersi yaparken şalterin açık kalması nedeniyle yüksek gerilime kapıldığını belirlemiştir. Olayla ilgili açılan davada öğretmen yüzde 25 oranında tali kusurlu bulunurken Millî Eğitim Bakanlığı, 143 bin 675 lira tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir.			

ÖRNEK OLAY 3				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
30.12.2011	SAMSUN	OĞLAN	17	TAHA TEMEL
OKUL	İLKADIM TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ ELEKTRİK - ELEKTRONİK BÖLÜMÜ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	YAŞAM KAYBI			
OLAY	Samsun'un İlkadım ilçesinde, İlkadım Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Elektrik - Elektronik Bölümü 12. sınıf öğrencisi 17 yaşındaki Taha Temel, elektrikle ilgili uygulamalı yapılan ders sırasında elektrik akımına kapılarak yaşamını yitirmiştir.			

ÖRNEK OLAY 4				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
22.04.2021	KONYA	OĞLAN	17	S.B.
OKUL	SELÇUKLU ENDÜSTRİ MESLEK VE TEKNİK LİSESİ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	MAKİNE ATÖLYESİ			
KAZA TÜRÜ	UZUV KAYBI			
OLAY	Konya'nın Dumlupınar Mahallesi'ndeki Selçuklu Endüstri Meslek ve Teknik Lisesinin 11. sınıf öğrencisi S.B. (17), okulun makine atölyesinde uygulamalı eğitim gördüğü sırada sağ elini ve vücudunun sağ tarafını torna makinesine sıkıştırmıştır. Makineden kurtarılan S., olay yerine çağrılan ambulansla Konya Numune Hastanesi'ne kaldırılmış, burada yapılan ilk müdahalenin ardından hayatı tehlikesi bulunan S., Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi Hastanesi'ne sevk edilmiştir.			

ÖRNEK OLAY 5				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
03.12.2014	BURSA	OĞLAN	17	E.A.
OKUL	DEMİRTAŞPAŞA TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	YARALANMA / EZİLME			
OLAY	2 bin 700 öğrencisi bulunan Bursa Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Makine Teknolojisi Alanı Atölyesi'nde eğitim amaçlı yapılan çalışma sırasında iki öğrenci, tesviye işi sırasında kullandıkları mengeneyi düşürmüştür. Olayda mengene 12. sınıf öğrencisi Eray A.'nın (17) sağ ayağının üzerine düşmüştür. Ayak parmakları ezilen öğrenci Bursa Devlet Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Olayla ilgili şikâyet yapılmadığı için yasal işlem yapılmamıştır.			

ÖRNEK OLAY 6				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
21.11.2014	BURSA	-	-	-
OKUL	OSMANGAZİ TİCARET MESLEK LİSESİ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	OKUL BİNASI			
KAZA TÜRÜ	TRAFO PATLAMASI			
OLAY	Osmangazi Ticaret Meslek Lisesi'nde ders esnasında elektrik trafosu patlamıştır. Okuldaki trafo öğle saatlerinde büyük bir gürültüyle patlarken, kimse yara almamıştır. Patlama üzerine öğrenciler öğretmenlerinin nezaretinde sınıfları tahliye etmiş ve okul tatil edilmiştir. Okul idarecileri, patlayan elektrik trafosunun yenilenmesi durumunda eğitime tekrar başlanacağını ve mühim bir zarar olmadığını vurgulamışlardır.			

ÖRNEK OLAY 7				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
24.06.2014	ZONGULDAK	OĞLAN	18	N.T.
OKUL	EREĞLİ TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ MOBİLYA BÖLÜMÜ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	UZUV KAYBI			
OLAY	Ereğli Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Mobilya Bölümü öğrencisi olan N.T. gelişimsel hastalığı nedeniyle 11 yaşındaki bir çocuğun fiziksel görünümüne sahiptir. N.T.'nin pulanya makinesinde geçirdiği kaza sonucu parmağı kopmuştur. N.T. okul dışında da çalışmak zorunda kalmış bir çocuktur. Olayla ilgili herhangi bir soruşturma açılmamıştır.			

ÖRNEK OLAY 8				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
29.01.2015	AYDIN	OĞLAN	16	M.Ç.
OKUL	MİMAR SİNAN ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ MOBİLYA BÖLÜMÜ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	UZUV KAYBI			
OLAY	Aydın'da Mimar Sinan Endüstri Meslek Lisesi Mobilya Bölümü 2'inci sınıf öğrencisi olan M.Ç., okuldaki atölye dersinde bıçkı makinesiyle elindeki tahta parçasını kesmek isterken sol elini makineye kaptırmış ve parmağı kopmuştur. Ameliyata alınan M.Ç.'nin kopan parmaklarının parçalanmamış olması nedeniyle yerine dikilebileceği bildirilmiştir. Polis, olayla ilgili soruşturma başlatmıştır.			

ÖRNEK OLAY 9				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
02.04.2015	İZMİR	-	-	2 FARKLI ÇOCUK
OKUL	MİTHATPAŞA ANADOLU TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	DERSLİK			
KAZA TÜRÜ	YARALANMA / MALZEME DÜŞMESİ			
OLAY	Mithatpaşa Anadolu Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nde ders anında öğrencilerin duvara vurmalarıyla birlikte meydana gelen titreşim sonucu tavanda bulunan alçıpanların bir bölümü yere düşmüştür. Alçıpanların düşmesi sonucu öğrencilere ders anlatan bir öğretmen ile sınıfta bulunan 2 öğrenci vücudunun çeşitli yerlerinden hafif bir şekilde yaralanmıştır. Yaralılar, hastaneye gitmeden ayakta tedavi edilmiş, okul idaresi olayla ilgili soruları yanıtsız bırakmıştır.			

ÖRNEK OLAY 10				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
29.09.2016	ANKARA	-	-	5 FARKLI ÇOCUK
OKUL	ULUS MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİNDE			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE ÖNÜ			
KAZA TÜRÜ	YARALANMA / MALZEME DEVRİLMESİ			
OLAY	Ulus Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, atölye önünde depolanmış olan ahşap suntaların öğrenciler tarafından ders amaçlı kullanılmak üzere alınması esnasında üzerlerine kaza ile devrilmesi sonucu 5 öğrenci hafif şekilde yaralanmıştır. Yaşanan kaza ile ilgili ihmal ve kusur olup olmadığına yönelik olarak soruşturma başlatılmıştır.			

ÖRNEK OLAY 11				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
17.05.2017	BOLU	OĞLAN	16	E.K.İ.
OKUL	İZZET BAYSAL MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	MOBİLYA ATÖLYESİ			
KAZA TÜRÜ	UZUV KAYBI			
OLAY	Bolu İzzet Baysal Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde 16 yaşındaki E.K.İ teknik eğitim sırasında elini makineye kaptırmıştır ve E.K.İ.'nin parmağı tamamen kopmuştur. Öğrenci İzzet Baysal Devlet Hastanesi Köroğlu Ünitesine kaldırılmıştır.			

ÖRNEK OLAY 12				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
26.04.2018	KÜTAHYA	OĞLAN	17, 16, 16	H.Y., İ.Ü., İ.B.
OKUL	KÜTAHYA TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	PATLAMA			
OLAY	Kütahya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nin atölyesinde öğle saatlerinde meydana geldiği belirtilen olayda öğretmen C.T.U., öğrencilere oksijen kaynağı ile kaynak yapmayı gösterirken hafif çaplı bir patlama meydana gelmiştir. Gaz sıkışması nedeniyle olduğu bildirilen patlamada öğrenciler H.Y. (17), İ.Ü. (16) ve İ.B. (16) yaralanmıştır. Öğrenciler ambulansla Kütahya Dumlupınar Üniversitesi (DPÜ) Evliya Çelebi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'ne kaldırılmıştır.			

ÖRNEK OLAY 13				
TARİH	İL	CİNSİYET	YAŞ	İSİM
27.02.2019	KAYSERİ	OĞLAN - KIZ	-	4 FARKLI ÇOCUK
OKUL	-			
KAZA GEÇİRDİĞİ YER	ATÖLYE			
KAZA TÜRÜ	PATLAMA			
OLAY	Kayseri'nin Melikgazi ilçesinde bulunan Mimar Sinan Endüstri Meslek ve Anadolu Teknik Lisesi'nde, metalürji bölümü atölyesindeki uygulama dersinde öğrenciler indüksiyon ocağında maden eritirken patlama meydana gelmiştir. Patlamada, M.D.O, N.H., F.G. ve F.Y. isimli çocuklar yaralanmıştır. Çocuklar çağrılan ambulanslarla Kayseri Şehir Hastanesi'ne kaldırılarak tedaviye alınmış ve olayla ilgili soruşturma başlatılmıştır.			

Meslek Liselerinde Meydana Gelen Yangınlar

Medya taraması sırasında sıkça karşımıza çıkan meslek ve teknik liselerindeki yangınlar arasından seçilen örnek yangın vakaları aşağıda sunulmuştur.

TABLO 3: Meslek Liselerinde Meydana Gelen Yangın Olayları

Meslek Liselerinde Meydana Gelen Yangın Olayları	
İzmir Buca Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi 08.08.2015	Yangın okulun matbaa ve mobilya bölümünde çıkmış ve bu bölümler yanarak kullanılmaz hale gelmiştir. İtfaiye okuldaki güvenlik görevlileri tarafından çağırılmıştır. Okulların tatil olması ve öğrencilerin okulda bulunmaması sayesinde herhangi bir öğrenci zarar görmemiştir.
Mersin Sabiha Çiftçi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 22.05.2018	Okulun ikinci katında yer alan müdür yardımcısı odasında belirlenemeyen nedenle yangın çıkmıştır.
Muğla Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 13.03.2020	Öğrencilerin sabah henüz derse girmediği sırada okulun rehberlik odasında yangın çıkmış ve öğrenciler okula gelmeden itfaiyenin çağırılmasıyla yangın kontrol altına alınmıştır. Yangında rehberlik odasında maddi hasar oluşurken yangın sınıflara sıçramadan söndürülmüştür.
Manisa Hasan Ferdi Turgutlu Endüstri Meslek Lisesi 02.09.2019	Okul binasının 3. katında bilgisayar parçalarının bulunduğu depoda bir yangın çıkmıştır. Çıkan yangın itfaiye ekiplerinin zamanında müdahalesiyle büyümeden söndürülmüştür.
İstanbul Şişli Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 09.02.2019	Lisenin bahçesindeki prefabrik atölyede bir yangın çıkmıştır. Yangın itfaiye ekiplerinin müdahalesinin ardından söndürülmüştür.
Isparta Uluborlu Endüstri Meslek Lisesi 10.02.2019	Okulun atölye bölümünde bilinmeyen bir nedenden dolayı yangın çıkmıştır. Kısa sürede büyüyen yangın, okulun çatı kısmına da sıçramıştır. Çıkan yangında can kaybı yaşanmazken, büyük çapta maddi hasar meydana gelmiştir.

Ne yazık ki meslek ve teknik liselerde meydana gelen bir olay da Temmuz 2020'de Mersin Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Kimya Bölümünde gerçekleşmiştir. Lisede meydana gelen bir patlama sonucunda bir öğretmen yaşamını kaybetmiştir.

Mesleki ve teknik okullarda çocukların sağlık ve güvenliğini tehlikeye düşüren koşullar öğretmen ve diğer çalışanlar için de mevcuttur. Çocuklar için üretilecek önlemler okul çalışanlarının da sağlıklı ve güvenli bir ortama kavuşmasına yardımcı olacaktır.

3.2. Vaka Analizleri

Bu bölümde meslek lisesinde öğrenci olan çocukların maruz kaldıkları ölümlerle ya da yaralanma ve uzuv kaybı ile sonuçlanan yaşam hakkı ihlalleri vakalarının incelenmesi yapılmıştır. Bunu yaparken İşçi Sağlığı alanında kullanılan “Kaza Araştırma Yöntemi” kullanılmıştır. Kaza araştırması yöntemi hak temelli bakış açısı ile benzerlik gösteren ve ihlallerin kök nedenine inmeye olanak sağlayan bir yöntem olduğu için seçilmiştir. Bu yöntem ayrıca meslek liselerinde yaşanan kazaların önlenebilir olduğu iddiasını teknik açıdan da güçlendirmesi açısından önemlidir.

Bölümün devamında öncelikle kaza araştırma yöntemine ilişkin bazı tanım ve kavramların açıklamasına sonrasında da vaka özetlerine yer verilmiştir. Vakaların detaylı teknik versiyonları Ek 2’de paylaşılmıştır.

3.2.1. “Kaza” Nedir?

Kaza ile ilgili değişik tanımlar bulunmaktadır. Aşağıda farklı tanımlar paylaşılmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO): Önceden planlanmamış, bilinmeyen ve kontrol altına alınmamış olan, etrafa zarar verecek nitelikteki olaylar.

Dünya Sağlık Örgütü: Önceden planlanmamış, çoğu kişisel yaralanmalara, makinelerin ve araç gereçlerin zarara uğramasına, üretimin bir süre durmasına yol açan bir olay

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu: İşyerinde veya işin yürütümü nedeniyle meydana gelen, ölümüne sebebiyet veren veya vücut bütünlüğünü ruhen ya da bedenen engelli hâle getiren olay.

Kaza genel olarak, herhangi bir kasıt söz konusu olmaksızın meydana gelen, beklenmedik ve sonucu istenmeyen bir olay olarak tanımlanabilir. Kaza, dıştan ve ani bir etkiyle meydana gelen ve kişilere zarar veren istenmeyen bir olaydır.

Kazalar ya da istenmeyen olayların birden çok sebebi vardır. Dışarıdan “yanlışlık” (yanlış zamanda yanlış yerde olmak) olarak nitelendirilebilecek bir kaza araştırıldığında birden çok hata ya da eksiklik bulunduğu ve bunların birbirini etkileyerek kazaya neden olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım **domino etkisi** olarak tanımlanmaktadır. Kazalara neden olan durumlar üç başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlar;

- **Görünür (Doğrudan) Nedenler:** Kazanın neden olduğunu gösteren en açık sebeptir. Örneğin bir işçinin kayıp düşmesi veya elini makineye kaptırması gibi.
- **Altta Yatan (Dolaylı) Nedenler:** Güvensiz davranışlar ve güvensiz koşullar anlamına gelmektedir; makine koruyucusunun kaldırılmış olması, havalandırmanın çalışmıyor oluşu, kurallara uygun hareket etmemek gibi.
- **Kök Neden:** Diğer tüm nedenlerin oluşmasına yol açan ilk ya da asıl nedendir. Kök neden genellikle yönetim, planlama ya da organizasyonel eksikliklerle ilgilidir. Örneğin; eğitim ihtiyaçlarının belirlenmemiş olması, işi yapan kişinin yetkinliğinin değerlendirilmemiş olması gibi.

Kazaların ya da istenmeyen olayların önlenmesi, doğrudan, dolaylı ve kök nedenleri ortaya koyan etkili risk kontrol önlemlerinin belirlenmesi ile mümkündür. Kaza araştırmalarında domino etkisi olarak tanımlanan bir süreçten söz etmek gerekmektedir.

Kazada Domino Etkisi

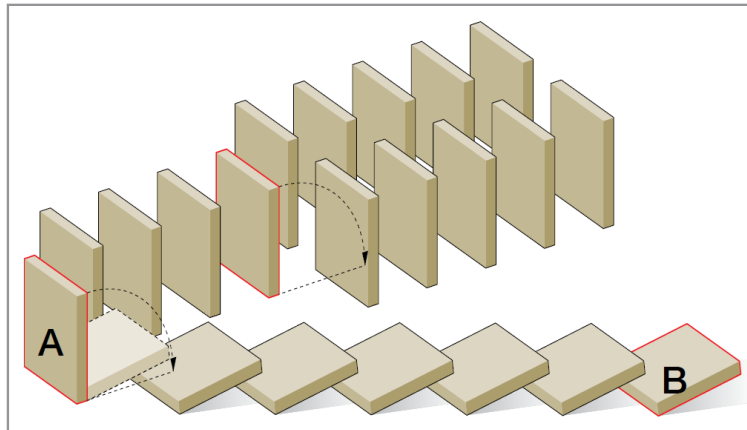
Şekil 3'te görülen her domino taşı, üst üste bindiğinde bir kaza ya da istenmeyen olaya sebep olabilecek bir eksiklik ya da hatayı temsil etmektedir. Örneğin B taşı kazanın doğrudan nedenidir. Sadece B olayı ile ilgilenmek sadece B taşının temsil ettiği olayı çözmeye yarayacaktır. Onun arkasında yatan tüm olaylar ile özellikle de kök neden ile ilgili çalışma yapmak ise B'ye gelene kadar düşen taşların olduğu tüm serideki olayları çözmeye yarayacaktır.

Bir iş yerinde yapılacak kaza araştırması için bir ekip kurulmalıdır. İşyerinin büyüklüğüne göre bu ekipte, işveren ya da vekili, proje müdürü, bölüm şefi, formen²⁴, iş güvenliği sorumlusu, sendikanın iş güvenliği uzmanı ve çalışan temsilcisinin de bulunması yararlı olacaktır.

Oluşturulan ekip iş güvenliği ile ilgili temel bilgi birikimine sahip olmalı, araştırmanın tamamlanması için ihtiyaç duyduğu kaynak ve zaman sağlanmalıdır.

Kaza araştırması için kaza yerine ait bilgilere, tanık ifadelerine, yazılı prosedür ve talimatlara, risk analizine başvurulmalıdır. Tüm süreç ve her şey sorgulanmalı fakat bireyleri suçlayıcı tavır ve davranıştan kaçınılmalıdır. Kaza araştırması tüm kök nedenlere inene kadar sürdürülmelidir. Kazaya ilişkin elde edilen görünür ve dolaylı nedenlere ulaştıktan sonra araştırma bitirilmemeli, tüm kök nedenler bir başka kazanın ortaya çıkmasını engellemek için açığa çıkarılmalıdır. Kök nedene inmeden yapılan araştırma tarla için zararlı olan otların sadece yüzeyinin kesilmesine benzer. Kökler orada olduğu sürece otlar yüzeye çıkmaya devam edecektir. Kaza araştırması kapsamlı bir şekilde yapılmalı ve iyi bir sistematığe sahip olmalıdır. Kaza araştırması tamamlanmadan yapılacaklara geçilmemeli, tüm analizin tamamlanması beklenmelidir. İyi yapılandırılmış bir kaza araştırma sistematığı aşağıdaki verileri içerir.

ŞEKİL 3: HSG 245 Investigating Accident and Incident (Kaza ve Olay Araştırması)

24 Formen: (üretim yapan bir işyerinde) yönetici ve denetleyici yetkisi de olan ustabaşı, işçilerin başı, deneyimli ustabaşı.

3.2.2. Kazaların Önlenmesi

Tüm iş kazaları önlenmelidir. Önlenemeyen her kaza bir ihmalin veya ihlalin sonucudur. İş kazalarını araştırmanın asıl önemi bu kazaların önlenabilir olmasından kaynaklanır. Kazaların önlenmesinde kazaya neden olan unsurlardan en az birinin ortadan kaldırılması gerekir. Bu kapsamda kazaları önleme ilkeleri şekil-4'te gösterilmiştir.

ŞEKİL 4: Kazaları Önleme İlkeleri

KAZALARI ÖNLEME İLKELERİ		
1.	TEHLİKE -----> BİREY	Tehlikenin ortadan kaldırılması veya daha az tehlikeli yöneme geçilmesi
2.	TEHLİKE ---> ---> BİREY	Bireyin maruziyetten uzaklaştırılması
3.	TEHLİKE -----> BİREY	Tehlikenin izole edilmesi
4.	TEHLİKE -----> BİREY	Bireyin idari kontrollerle veya kişisel koruyucu donanımlar ile korunması

3.2.3. Kaza Araştırması

Her yıl ülkemizde çok sayıda iş kazası ve bu kazalara bağlı ölüm ve yaralanma meydana gelmektedir. 2019 yılı SGK verilerine göre yıl içinde toplam 422.463 iş kazası olmuş ve bu kazalara bağlı olarak 1149 kişi hayatını kaybetmiştir.

Meslek liseleri 12. Sınıf öğrencileri hem okullarında hem de staj yaptıkları yerde sigortalı olarak çalışma yaşamının içinde yer almaktadır. SGK verilerinden 2019 yılında 4/a kapsamında sigortalı olarak çalışan 18 yaş ve altındaki kişi sayısı 195.570'tir. Bu kişilerin kaçının stajyer ve meslek lisesi öğrencisi olduğuna dair kamuoyuna yansıyan bilgi bulunmamaktadır. Yine SGK verilerine göre geçtiğimiz 7 senede (2013-2019) Mesleki ve Teknik Ortaöğretimde toplam 11 bin 196 iş kazası meydana gelmiştir. 2019 yılında gerçekleşen iş kazası sayısı ise 2 bin 385'tir. Bu sayı 2013'te 239'dur. 2013'ten bugüne iş kazası geçiren sayısında yüzde 898 artış yaşanmıştır. Bu kazaların ne kadarının okulda ne kadarının staj yapılan yerde gerçekleştiğine dair ayrıştırılmış veri bulunmamaktadır.

Hem kaza sayıları hem de ölümle sonuçlanan kaza sayıları kazaların önüne geçmek için ayrı bir çalışma yapılmasını ve çözümlerin ortaya konulmasını acil bir görev olarak gündeme getirmektedir. Özellikle devletlerin korumakla yükümlü olduğu çocukların geçirdiği kazalar ayrıca değerlendirilmelidir.

Bu kapsamda bu çalışmada 2011-2020 tarihleri arasında basına yansıyan, mesleki ve teknik okullarda ölümle sonuçlanan ve uzuv kaybı olan kazalardan 5'i için detaylı kaza analizi yapılarak alınması gereken önlemler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaza analizleri için değişik yöntemler kullanılmaktadır. Aslında 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve bağlı mevzuatında da kaza analizi yapılması zorunlu tutulmaktadır. Fakat ülkemizde kaza araştırması analizi için herhangi bir rehber bulunmamaktadır. Bununla birlikte uluslararası literatür tarandığında hem yapılmış analizlere hem de bunun için kullanılan değişik yöntemlere rastlanmaktadır. Kaza araştırması yapmanın birçok nedeni olmakla beraber temel olarak kaza araştırması;

- Yasal mevzuata uygunluk için,
- Gerçekten ne olduğunu ve neyin yanlış gittiğini öğrenmek için,
- Çalışanların sağlık ve güvenliğini etkileyen durumların neler olduğunu anlamak için,
- İşin gerçekte nasıl yapıldığını anlamak için,
- Risk yönetiminde ne tür eksiklikler olduğunu tespit edip dersler çıkarmak ve önlemleri iyileştirmek için,
- Kazaların altında yatan sebepleri ortadan kaldırmak ve tekrar etmesini önlemek için yapılır.

Tüm bunların dışında ve üstünde kaza analizleri, tüm işverenlerin çalıştırdıkları kişilerin sağlık ve güvenliğini sağlamaları zorunluluğunun yerine getirilmemesi nedeniyle, kaza geçirene karşı duyulan ahlaki/etik bir sorumluluğu yerine getirmek için yapılır.

Kaza Araştırmasının Aşamaları

1. **Bilginin toplanması:** Kaza ile ilgili her aşamayı inceleyecek tüm ifade ve bilgiler toplanır. Araştırmanın zamanı ve yapısı kurgulanır. Kaza ile ilgili bilinenler ve bilinmeyenler açık bir şekilde masaya yatırılır.
2. **Analiz Aşaması:** Eldeki veriler nesnel ve tarafsız bir şekilde değerlendirilmelidir. Kazaya götüren olay zinciri tanımlanmalı, doğrudan, dolaylı ve kök nedenler ortaya çıkarılmalıdır.
3. **Risk Kontrol Önlemleri:** Risk kontrol önlemlerinin nerede eksik, yetersiz ya da kullanılmamış olduğu ortaya konulmalı, mevcut yasal gerekliliklerle uygulamadaki şartların birbiri ile uyumlu olup olmadığı karşılaştırılmalıdır. Uygulanması gereken anlamlı öneriler belirlenmelidir. Özellikle elde edilen kök nedenlere uygun önlemler için öneriler oluşturulmalıdır.
4. **Eylem Planı ve Uygulama:** Hazırlanacak olan eylem planı, tarafsız, kazaya özgü, ölçülebilir, gerçekçi olmalı, ne zaman tamamlanacağı belirlenmelidir. Eylem planı sadece doğrudan ve dolaylı nedenler için değil aynı zamanda kök neden için de aksiyonları içermelidir. Bir kazadan öğrenilen ders başka alanlarda ortaya çıkması muhtemel kazaları da ortadan kaldıracaktır. Örneğin, eğitim ve beceri eksikliğine ilişkin bir tespit başka alanlardaki bu eksikliğin giderilmesine de vesile olacaktır.

Kaza Araştırması Yöntemleri

1. Kaza Analizi Ağacı Yöntemi

İş kazalarının araştırılmasında ve kazaların kök nedenlerinin bulunmasında kullanılan yöntemlerden biri olan kaza analizi ağacı bir kazanın ilk/doğrudan nedeninden başlayıp “neden” sorusu yöneltilerek kazaya ait olay zincirinin ortaya konulması ve kök nedenlerin ortaya çıkarılmasında kullanılan bir yöntemdir. Uzun kayıplar, kayıp günler ve yaralanma ile sonuçlanan kazaların araştırılmasında, iş yerlerinde, kök sebeplerin bulunarak, benzer kazaların önlenmesi için alınması gereken aksiyonların tayin edilmesinde faydalıdır. Özellikle sistemdeki eksikliklerin görülmesini kolaylaştırarak sistemin iyileştirilmesine ve kazaların önlenmesi için uygun önlemlerin alınmasına olanak sağlar.

Kaza Analizi Ağacı araştırmasında bir kaza araştırma ekibi kurularak yukarıda belirtilen tüm araştırma süreci işletilir. Kaza araştırma ekibinde iş sağlığı ve güvenliği uzmanı, kaza sırasında yapılan işle ilgili gözetmen/süpervizör, ilgili teknik eleman (mekanik /elektrik bakım formeni/ustası gibi), iş yeri hekimi, gerekiyorsa konuda uzman bir kişi de araştırma ekibine dahil edilir. Ardından ekip elde edilen veriler ışığında kaza ağacı analizini kullanarak kazaya neden olan aşamaları belirler ve en sonunda da kök nedenlere ulaşarak tüm sürece ilişkin eylem planını hazırlar.

2. Kaza Neden Analizi Yöntemi

Diğer kaza araştırma yöntemlerine göre kullanılması daha basit, kaza araştırma ekibi kurulmasına gerek duyulmadan, kazanın meydana geldiği iş ortamındaki gözetmen/süpervizör, iş güvenliği uzmanı, mühendis gibi bir personelin genellikle tek başına kullanabileceği yöntemdir. İlk yardımla sonuçlanan kazaların ve ramak kala olaylarının kök sebeplerinin bulunmasında faydalıdır.²⁵

3.2.4. Vaka Özetleri

VAKA 1

Son sınıf öğrencisi Talesemi Majör (Akdeniz Anemisi) hastası mobilya bölümü öğrencisi N. T.'nin, parmağını hızıraz bıçağına kaptırması sonucu sağ el başparmağı tırnaktan ilk eklem yerine kadar kopmuştur. Hastaneye kaldırılan N.T.'nin parmağı dokuların çok zarar görmesi nedeniyle iyileşmesi için karnına dikilmiştir. N.T. lise son sınıf öğrencisi olmasına rağmen hastalığı nedeniyle fiziksel olarak 11 yaş özelliği göstermekte, 3 haftada bir kan nakli yapılmaktadır. Okulun son günü stajdan iyi not almak için sınava girmiştir. Sınavı verememesi durumunda stajı iptal olacağı için acele etmiş, arkadaşlarından yardım istememiş, sol elinin gücü yetmeyince sağ eliyle destek verirken sağ elinin üst kısmı kesilmiştir. Kaza nedeniyle iş bulmakta zorluk çekeceğini ve maddi sıkıntı içinde olduğunu ifade etmiştir.

Kazanın analizi kaza ağacı yöntemi ile yapılmıştır. Kazanın ilk görünür nedeni çocuğun parmağının hızıraz ile kesilmesi olarak saptanmış ve kazanın kök nedenlerine ulaşmaya çalışılmıştır. Yapılan kaza analizi ile aşağıdaki kök nedenlere ulaşılmıştır;

- Özel durumlar için iş/sınav planının yetersiz olması
- Öğrencinin maddi desteğe ihtiyacının olması
- Planlamada hızıraz için aparat alımının olmaması
- Aparat ve benzeri aletler için kaynak ayrılmaması
- Satın alma personeli farkındalık eksikliği
- İş planlaması eksikliği
- Eğitim planlaması eksikliği
- Sağlık kontrol kriterlerinin olmaması

25 Bkz. <https://www.hse.gov.uk/construction/lwit/assets/downloads/five-whys-analysis.pdf>

- Çalışma ortamı tasarımının uygun olmaması
- Öğretmenin yetkinliğindeki eksiklik
- Ölçüm planlaması eksikliği
- Bakım planlaması eksikliği
- İSG eğitiminin olmaması ya da eksikliği
- Satın alma prosedürlerinde İSG kriterlerinin eksikliği

Her bir kök neden için önlemlerin planlanması ve uygulamaya geçirilmesi buna benzer kazaların yani ihlallerin tekrar etmesini engelleyecektir. İş güvenliğinin sağlanması için bir sistem kurulması, planlama ve prosedürlerin oluşturularak bunların da yeterliğinin ve uygulamasının düzenli olarak kontrol edilmesi çok büyük bir öneme sahiptir. Yapılan iş ile ilgili yetkinlik de iş güvenliğinde vazgeçilmez öneme sahiptir. Analizi yapılan kazada öğrencinin özel durumu için iş/sınav planının eksikliği bir kök neden olarak bulunmuştur. Okulun özel ihtiyacı olan öğrenciler için onların diğer öğrencilerle aynı zaman, aynı türden uygulama vb. gibi standart koşulları karşılayamadığı durumlar için ayrı bir planlama yapması gerekmektedir. Öğrencinin maddi desteğe ihtiyacı olması kök nedeni bizi Anayasal olarak sosyal hukuk devleti olan ülkemizde, ekonomik olarak desteğe ihtiyaç duyan çocukların korunmasının eksik bırakıldığı sonucuna ulaştırır. Bu aslında çocuk işçiliğinin de arkasında yatan kök nedenlerden biridir. Çocukların ve ailelerinin sosyal devlet anlayışı ile korunması çocuk işçiliğinin de bu işler esnasında çocukların ölümünün de önüne geçilmesini sağlayacak olan en temel yöntemdir.

VAKA 2

Adapazarı'nda bulunan Sakarya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Elektrik bölümü 11.sınıf öğrencisi 17 yaşındaki Furkan Üzümcü, Elektrik Kumanda Teknikleri dersi yapılırken şalterin açık kalması nedeniyle yüksek gerilime kapılmış ve atölye dersinde elektrik çarpması sonucu kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirmiştir.

Vaka kaza ağacı yöntemi ile analiz edilmiştir. Kazanın ilk görünür nedeni Furkan Üzümcü'nün elektrik akımına kapılması olarak tespit edilmiş ve kazanın kök nedenleri araştırılmıştır. Yapılan kaza analizi ile aşağıdaki kök nedenlere ulaşılmıştır;

- Kilitli Etiketle Prosedürünün olmaması
- İş sağlığı ve güvenliği ekipmanına kaynak ayrılması
- İSG farkındalığının eksikliği
- Kişisel koruyucu donanım eğitimi planlamasının olmaması
- Düzenli bakım ve test planlaması olmaması
- Bakım elemanı olmaması
- Düşük akımla çalışılması için altyapı/dizayn planlamasının olmaması
- Öğretmendeki yetkinlik kriterlerinin tanımlanmamış/planlanmamış olmasıdır.

Yukarıdaki kök nedenler ışığında;

Bakım, onarım vb. çalışmalarda güvenlik için kapatılan sistemlerin (enerji, hava vb.) kendiliğinden ya da yanlışlıkla açılmasının önüne geçilmesi için bunların kilitlemesi ve anahtarının bu çalışmayı yapan kişide bulunması en önemli güvenlik önlemlerinden biridir. Öğrencinin çalıştığı durumlarda da en az ikili kilit sistemi olmalı, kilitlerden biri öğrencide diğeri öğretmende bulunmalıdır. Her bölümün açılması öncesinde bölümlerde karşılaşılabilecek tehlikeler belirlenmeli, bunların dizayn aşamasında ortadan kaldırılması için yatırım yapılmalıdır.

Öğretmenin bilgi, deneyim, kontrol vb. konularda eksikliği var ise bunun giderilmesi için faaliyetlerin de planlanması gerekir. Yetkinlik kriterlerinin belirlenmesi aynı zamanda yetkinliğin nasıl sağlanacağı bilgisini de içermelidir.

VAKA 3

2 bin 700 öğrencisi bulunan Bursa Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nin Makine Teknolojisi Alanı Atölyesi'nde eğitim amaçlı yapılan çalışma sırasında iki öğrenci, tesviye işi sırasında kullandıkları mengeneği düşürmüş ve mengene 17 yaşındaki E.A.'nın sağ ayağının üzerine gelmiştir. E.A.'nın ayak parmakları ezilmiş ve hastaneye tedavi için kaldırılmıştır. Herhangi bir şikâyet söz konusu olmadığı için yasal işlem başlatılmamıştır.

Vaka Kaza Neden Analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Kazanın görünür nedeni çocuğun ayağına mengene düşmesiyken bu olayın yaşanmasının nedeni ise mengenenin sabit olamamasıdır. Bu tür araçların sabit olup olmadığının kontrolünün yapılması çalışma başlamadan önce yapılması gereken ilk işlerden biridir. Özellikle sabitlemenin uygun olup olmadığı da mutlaka kontrol edilmelidir. Kontrolün yapılması ile ilgili bir talimatın olması ve bu talimatın uygulanmasını kontrol edecek bir sorumlunun bulunması gerekmektedir.

VAKA 4

İzmir Meslek Lisesinde ders sırasında öğrencilerin duvara vurmalarıyla birlikte meydana gelen titreşim sonucu tavanda bulunan alçıpanların bir bölümü yere düşmüştür. Alçıpanların düşmesi sonucu öğrencilere ders anlatan bir öğretmen ile sınıfta bulunan 2 öğrenci vücudunun çeşitli yerlerinden yaralanmıştır.

Vaka Kaza Neden Analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Alçıpanın öğrencilerin duvara vurmaları ile düştüğü bilgisi elde edilmiş olsa da vurmanın yaratacağı titreşimle alçıpan tavanın düşmesi mümkün değildir. Alçıpan tavanın asıl düşme nedeni olarak, montajın uygun şekilde yapılmamış olması veya alçıpan tavanın montajlandığı zemin için uygun olmaması olabileceği söylenebilir.

Alçıpan tavan öğrencilerin kullanacağı bir atölye için uygun bir inşaat elemanı olmayabilir. Eğer uygun olmayan bir eleman seçilmiş ise bu da bizi yenileme çalışmalarında kullanılacak malzemeye ilişkin inşaat kriterlerinin olmamasına ve sonuç olarak inşaat kriterlerinin tanımlanmamış oluşuna götürmektedir. Bu noktada neden sorusunu sorduğumuzda ise kök neden olan okullarda inşaat ve yenileme çalışmaları için şartname/spesifikasyon olmaması ya da şartnamenin yetersiz olması sonucuna ulaşılmaktadır.

VAKA 5

Ulus Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, atölye önünde depolanmış olan ahşap suntaların öğrenciler tarafından ders amaçlı kullanılmak üzere alınması sırasında suntalar öğrencilerin üzerlerine devrilmiştir. 5 öğrenci hafif şekilde yaralanmıştır.

Vaka Kaza Neden Analizi Yöntemi ile analiz edilmiştir. Yaralanmaların görünür nedeni suntaların öğrencilerin üzerine düşmesidir. Altında yatan dolaylı nedenlere bakıldığında “suntaların öğrencilerin boylarını da aşacak şekilde yüksekte ya da yüksek istiflendiği” görülmektedir. Kök nedene doğru yapılan sorgulamada ise suntaların daha sonra taşınması gerekebileceği öngörülmeden istiflendiği bilgisine ulaşılmıştır. Bu da yapılacak eylemin planlamasında bir eksiklik olduğu sonucuna varılmasını sağlamaktadır.

3.2.5. Vaka İncelemeye İlişkin Genel Değerlendirme ve Sonuç

Her bir kök neden için yapılabilecek çalışmalara ilişkin örnekler vaka analizleri bölümünde paylaşılmıştır. İş yerinde gerçekleşen her bir kaza ve kaza sonucu yapılan kaza analizi bize, bir iş yerinde, işverenin güvenli bir iş güvenliği ortamı oluşturmasında eksik kaldığı alanları göstermektedir. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu işveren sorumluluklarını çok açık bir şekilde tanımlamış ve işvereni çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü tutmuştur. İş sağlığı ve güvenliğini sağlamak için organizasyon yapmak, her türlü tedbiri almak, araç gereç sağlamak, eğitim vermek, önlemlere uyulup uyulmadığını izlemek, çalışanların sağlık durumlarının işe uygun olup olmadığını göz önünde bulundurmak ve uygun işe yerleştirmek, talimatlar oluşturmak, eğitimleri planlamak tümüyle işverenin yükümlülüğü altındadır.

Yukarıda incelenen öğrencilerin geçirdiği kazalar, okullarda meydana gelmiştir ve kazaların önlenmesinde işveren olarak en üst düzeyde Milli Eğitim Bakanlığı yükümlüdür. Okullarda çocukların korunması ve iş kazası türünden kazaları geçirmelerinin engellenmesi için Bakanlığın organizasyon yapması, sorumlulukları tanımlaması, prosedür ve talimatları oluşturarak bunların yeterliliğini sürekli kontrol ederek yenilemesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu gereği, sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bakanlığın bir iş sağlığı ve güvenliği birimine sahip olduğu ve en düzeyde Milli Eğitim Bakanı'nın işveren olarak tanımlandığı web sayfasından görülmektedir. Fakat bu birimin olması tek başına kazaların önlenmesi ve güvenli bir eğitim ve çalışma ortamı oluşturulması için yeterli bir kriter değildir. Yasada belirlenen iş sağlığı ve güvenliği organizasyonunun yapıldığı anlamını da taşımaz. Bu birimle birlikte her bir görevlinin işini yaparken uyacağı iş güvenliği kriterleri, sorumlulukları ve yetkileri de belirlenmelidir. Örneğin; satın alma personelinin, okulların ihtiyaç taleplerinde önceliği güvenliğin (öğrencilerin sağlık ve iş güvenliği anlamındaki) sağlanmasına vermesi, güvenlik için alınacak tüm ekipmanların niteliğinin daha önceden belirlenmiş olması ve bu personelin iş güvenliği ile ilgili kriterler ve kendi sorumluluk alanında eğitim almış olması gerekir. Ayrıca düzenli olarak belirlenen kriterlere uygun satın alma yapıp yapmadığı kontrol edilmelidir. Her kontrolde ortaya çıkan eksiklikler (İSG farkındalığı eksikliği, yanlış ekipman alımı, kriterlerin belirsizliği vb.) yeniden gözden geçirilerek Bakanlığın belirleyeceği önlemler oluşturulmalıdır. Bu önlemler, çalışanın yeniden eğitime alınması olabileceği gibi bütçenin artırılması, sorumluluk alanlarının yeniden tanımlanması gibi uygulamalar da olabilir. Yine okullarda öğretmenlerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sorumlulukları tanımlanmalı, güvenlik önlemlerindeki eksikliklerin hangi silsile ile ortadan kaldırılacağı belirlenmelidir.

Millî Eğitim Bakanlığı, bünyesinde barındırdığı personel, öğretmen, öğrenciler ve okullar ile birlikte dev bir organizmadır. Bu durumda her ne kadar en üst düzeyde işveren Bakan ve yardımcıları olarak görünse de işleyen bir iş güvenliği sistemi kurmak için il, ilçe, okul düzeyinde sorumlular (işverenler) tanımlanmalı, sorumluluk alanları ve bütçeleri ile yaptırımlar belirlenmelidir. Çocuğun korunmasını temel alacak ve eğitim hakkını sürdürmesini sağlayacak güvenli bir ortam sağlamak ve eksiksiz tüm kazaları önlenmek Millî Eğitim Bakanlığı'nın yasal sorumluluğudur.

3.3. Görüşmeler

Bu bölümde mesleki ve teknik liselerde görev yapan öğretmenler ve bu okullara devam eden 14-17 arasındaki çocuklarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerin sonuçları yer almaktadır.

3.3.1. Öğretmenlerle Yapılan Görüşmeler

Çalışma kapsamında medya taramasında en çok kazanın gerçekleştiği alanlar olan elektrik- elektronik alanından dört, metal alanından dört, mobilya alanından altı, tesisat alanından bir, endüstriyel otomasyon alanından bir, makine alanından dört olmak üzere toplamda 20 meslek lisesi öğretmeni ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan öğretmenlerden biri makine biri de mobilya ve iç tasarım alanından olmak üzere ikisi kadın öğretmendir.

Görüşmelerden üçü yüz yüze kalanı ise- pandemi koşulları sebebiyle -telefon görüşmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan öğretmenler İstanbul, Ankara ve Antalya'da mesleki teknik eğitim okullarında görev yapmaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen gözlem ve tespitler aşağıdaki gibidir.

Okullar Öğretmenler ve Öğrenciler İçin Tehlikeler Barındırıyor

Mesleki ve teknik eğitimin verildiği kamu ve özel eğitim kurumları Tehlike Sınıfları Yönetmeliği'nde²⁶ tehlikeli işyerleri arasında yer almaktadır. Gerçekleştirilen görüşmeler öğretmenlerin, yapılan işin hem öğrenciler hem de kendileri açısından ciddi tehlikeler barındırdığının farkında olduklarını göstermektedir. Ancak bu farkındalık zaman zaman riskleri, işin bir parçası olarak "doğal ve önlenemez" bulan bir kavrayışa da kayabilmektedir. Aşağıda öğretmenlerin konuya ilişkin görüşleri yer almaktadır.

"Uygulamaların hepsi öğrenciler açısından da öğretmenler açısından da risklidir."

"Her işin bir riski var. Çocuk bir meslek edinecekse önümüzdeki süreçte geçimini sağlayacağı iş için bu aşamalardan geçmesi gerekir."

"Tabii ki ister istemez mobilya tozlu bir meslek, tiner buharları var ortamda, kesici aletleri kullanıyoruz."

26 İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İş Yeri Tehlike Sınıfları Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170227M1-1.htm>

Öğrencilerin ne tür risklerle karşı karşıya olduğu sorulduğunda alanlara özgü riskler öğretmenler tarafından tanımlanmıştır. Özellikle makine ve ekipmanlara bağlı parça sıçraması, koruyucusu olmayan ekipmanlara sıkışma, kesik riskleri, elektrik tehlikesine bağlı çarpılma, yanık vb. riskler, ortamdaki önlemlerin eksikliğine bağlı takılıp düşme riskleri vb. ile karşılaşılacağı ifade edilmiştir. Nitekim öğretmenler, makine ve kesici cisimlere bağlı kazalara (el, kol, ayak), elektrik kazalarına, malzeme düşmesi/devrilmesi, takılıp düşme, göze parça sıçraması-cisim batması, yüksekte düşme ve kayarak düşme gibi kazaların hemen hepsine, okullarda rastladıklarını belirtmiştir. Öğretmenlerin kolaylıkla ve geniş bir yelpazede kaza tiplerini sayabilmesi, kazaların yaygınlığına ilişkin fikir vermektedir. **Ayrıca bu durum gerçekleşen kazaların medyaya ve resmi verilere yansısından çok daha fazla olduğunu göstermektedir.** Görüşme yapılan öğretmenlerin gözlemleri aşağıdaki gibidir:

“Daha çok makine ve kesici cisimlere bağlı kazalar, nadiren elektrik kazası... Kondansatör çalıştırılırken bağlantıların yandığı oluyor, kalın borular kesilirken düşen parçalar ayak burunlarına denk geliyor. Çelik burunlu ayakkabı yok, yanık kazaları var.”

“Takılıp düşme kazaları çok sayıda. Yaralanmasız çok kaza var. Göze parça sıçraması-cisim batması arada oluyor. Kendimiz kaşını kaldırıp mendille alıyoruz, çapak kaçınca. Solunum yolları tahrişi ve zehirlenme olabiliyor, çünkü tiner, vernik, boya kullanıyoruz. Çokça vernik atıyoruz. O zaman kendimize ve çocuklara ayran içiriyoruz. Çocuklar kafayı bulabiliyor”.

“Malzeme düşmesi/devrilmesi... Kişi düşüyor, yüksekte olabiliyor müdahale edeceği yer okul içindeki hasarlara teknisyen olmadığı için öğretmen müdahale ediyor, öğrenci de izlerken ya da yardım ederken, düşebiliyor; yaralanabiliyor. Tiyatro sahnesi hazırlanacakken, öğretmen yüksekte düşüp belini kırdı; uzun süreli bir tedavi gördü.”

*“Çocuklar kovalamaca oynuyor. **İş ortamında çocukluk olmuyor.** Gözümüzden zaman zaman kaçabiliyor. Şakalaşma kazaları oluyor. Koşarken makinanın kenarına kafasını çarpıyor. Ağır yaralanma riski çok yüksek.”*

“Göze talaş sıçraması, kayıp düşme, çarklarla çalışma sırasında parmağını araya sokma, el kesilmesi çok olur.”

“Elektrik kazaları, göze parça sıçraması-cisim batması oluyor torna cihazında, yanıklar, solunum yolları tahrişi ve zehirlenme.”

“Makine ve kesici cisimlere bağlı kazalar (el, kol, ayak) el aletleri ile çalışmalarda görülebiliyor. Ayrıca malzeme düşmesi/devrilmesi- ufak tefek istifleme kazaları da oluyor. Solunum yolları tahrişi ve zehirlenme, vernik işlemi yaptığımızda çocuk tineri aşırı kokladığında oluyor. Kapalı ortamda çalışmıyoruz, maske, N 95 kullanılıyor”.

“Elektrik çarpması, parmak yaralanmaları, montaj yaparken fayans kırıkları özellikle çok keskin oluyor ve parmaklarda kesikler oluyor, çapak batıyor, testere kesikleri, kaynak yaparken göze çapak, yüz çevresinde kaynağa bağlı yanıklar, parmaklarda yanıklar. Çalıştıkları yerde eldiven her zaman olmuyor ya da kullanmayı unutuyorlar.”

“Yeni tip laboratuvarlarda güvenlik önlemleri var. Eski tezgahlarda siperlik yok örneğin. Kesik, ezilme ve elektrik çarpması oluyor. Kaçak akım röleleri iptal ediyor, elektrik sistemi eski olduğu ve bir yerlerde kaçak olduğu için...”

Okullarda Eğitim Güvensiz Fiziksel Koşullarda Yürütülüyor

Öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmelerin ortaya koyduğu ana bulgulardan biri de şudur: Okullarda mesleki eğitim faaliyetleri genel olarak kullanım alanlarının uygun planlanmadığı, standartların gözetilmediği, güvensiz fiziksel ve mekanik koşullarda yürütülmeye çalışılmaktadır.

Güvensiz fiziksel ve mekanik koşullar kavramı ile iş güvenliği literatüründe yaygın bir şekilde tehlikeli durumlar olarak nitelendirilen iş yerindeki güvensiz koşullar anlatılmaktadır. Mesleki ve teknik liselerde eğitim, koruyucusuz makine ve tezgahlarla, dar ve sıkışık çalışma mekanlarında, yetersiz aydınlatma ve havalandırma koşullarında, düzensiz bir çalışma ortamında yürütülmektedir.

Atölyelerde geri ve eski teknolojinin kullanılmaya devam etmesi de sık görülen bir durumdur. Bazı makine ve tezgahların kumanda mekanizmaları güvenli ve kolay kullanılamamaktadır; makine ve ekipmanların bakım ve kontrolleri zamanında ve olması gerektiği gibi yapılmamaktadır. Genel olarak okul binalarının ve kullanım alanlarının iyi planlanmaması gibi organizasyonel sorunlarla da birleşince bu eksiklikler, meslek liselerini son derece güvencesiz kılmaktadır. Öğretmenlerin konu ile ilgili görüşlerine dair alıntılar aşağıda paylaşılmıştır.

“A okulu ile B okulu arasında bir standart yok okullarda. Öyle okullar var ki 1990’dan kalma iş tezgâhları var; makinelerin de koruyucuları yok. Eski tezgahlar 50’lerden 60’lardan geliyor. Pahalı makineler olduğu için koruması olmasa da çalışıyoruz. Mecbur kalıyoruz, devlet ödenek sağlamadığı için. Koruyucu ekipman yapılması gerekiyor”.

“Öğrenci kendi bildiğini okuyor. Makinalar eski, koruyucusu olmayabiliyor. Buralarda asla öğrenciyi yalnız çalıştırmıyoruz. Teknolojik açıdan yenilenmeli. Biz alanımızda birebir öğrencilerle ilgileniyoruz. Makinanın başında mutlaka bir öğretmen de oluyor öğrenci çalışırken.”

“Organizasyonel nedenler de var. Sınıflar atölyeye dönüştürülmüş, aydınlatma yetersiz. Acele şekilde yapılan okullarda, vinç sistemi yok, kapı aralığı makine ve hammadde sokmaya uygun değil. Endüstri meslek liseleri de kapanacak belki. CNC bölümünde ne kadar az öğrenci o kadar iyi aslında. Örneğin 40 kişiyle eğitim

olmaz. Dokuzuncu sınıfta altı saat uygulama var. Çok öğrenci var. Makinalar çok eski ve devlet yenileyemiyor. MEB kolayca açılabilen bölümleri açıp gönderiyor”.

“Elektrik kısmında sıkıntılıyız, 220 ile 380 voltta çalışıyoruz. Önce uygulama yapacağımız çalışmaları öğretmenler olarak deniyoruz. Eğer bir sorun çıkmaz ise öğrencilere yaptırıyoruz. Cihazlarımız eski, zeminler yalıtımlı değil, malzeme kullanmayı bilmeyen öğrenciler şaka yapıyor. Hidrolik pünomatik sistemler çok tehlikeli. Kompresör kapanmadan havayı taşıyan boruyu çekiyor. Bir keresinde hızla savrulan boru az kalsın çocuğun gözüne geliyordu. Koruyucu gözlük yok. Bütçe yok kazaların önüne geçmek de imkânsız.”

“Eskiden elle kullanılırdı tezgahlar bunlar artık kullanılmıyor. Çocuğun eğitimi bu tezgahlarda alması gerekir. Aşama aşama planlama ve sonuca götürmesi gerekiyor iş becerisini tam kazanabilmesi için. Elli yıllık olan tezgahlar var.”

*“Ortam düzensizliği de var. Bitmiş işler deposu olur, belli yüksekliği geçmeyecek şekilde istif yapılır. Meslek liselerinde döner sermaye en çok mobilya ve metalde. Sıra yapıyoruz. Bin tane sıra siparişi alıyoruz. Bu iki bin parça yapar bu altı üstü derken. Konulacak yer yoksa koridorlarda istifleniyor, öğrencilerin üstüne devri-
lecek şekilde okullarda bu işler yapıldığı sürece bu kazalar da olacak.”*

6331 Sayılı Yasaya göre, çalışma düzeninde, iş akışında oluşan her değişiklikten sonra risk analizi yapılmalı ve yeni tedbirler hayata geçirilmelidir. Öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler, -makinelere için bir risk analizi yapılmış olsa da- ortam için analizin yapılmadığını düşündürmektedir. Bunun tipik bir örneği okulun taşınması örneğinde karşımıza çıkmaktadır: *“Kendi eski okuluma göre, geniş bir okuldan çıkarıp daracık bir okula getirdiler. Atölyeden çıkarıp oda gibi bir yere getirdiler. Suntaları, kontrplakları koyacak yer yok, devri-
lecek şekilde duruyor nerdeyse. Depo olayı yok. Makinaları koyacak yer yok, çalıştıramıyoruz. **Çocuk illaki koşturacak makinaların köşeleri var, takılabilirler, kafalarını vurup hayatını kaybedebilir.** Başımıza iş gelecek diye bugün emekli olmak istiyorum.”*

Tehlikeli Durumlar Giderilmeden Eğitime Devam Ediliyor

Öğretmenlere farklı durumlar için ayrı ayrı temalarda okuldaki tehlikeli durumların giderilmesi için önlem alınıp alınmadığı ya da alınmışsa ne tür önlemler alındığı sorulmuştur. Örneğin çalışanlar tarafından tespit edilen tehlikelerin bildirilip bildirilmediği, varsa kaza araştırmasında tespit edilen önlemlerin yaşama geçirilip geçirilmediği ve kazaları önlemek için iş yerinde yeterli tedbirlerin alınıp alınmadığı sorulmuştur. Her üç temada da öğretmenler kaynak yetersizliği nedeniyle meslek liselerinde çalışma ortamından kaynaklanan tehlikeli durumlar giderilmeden eğitimin sürdürüldüğünü belirtmiştir. Öyle ki, mevcut iş güvenliği mevzuatında, sesli ve ışıklı uyarı sistemlerinin, acil durdurma düğmelerinin, tehlikeli bölgeye girmeyi engelleyen bariyerlerin olması zorunlu tutulmaktadır. Fakat okullarda makine güvenliğindeki eksikliklere rağmen çalışma ve eğitimin devam ettiği görülmektedir. Tehlikeli durumların bulunması durumunda eğitimin sürdürülmemesi, istisnai bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Biz kendi tedbirimizi alıyoruz. Makine bozuksa üstünü kapatıyoruz. Çocukları uzak tutuyoruz kaza olabilecek şeylerden. Önce iş güvenliği diye bir kavram var ya; bizim branşlarda acımasız sonuçlar veriyor.”

“Biz kendi imkânlarımız ile dışarıdan halletmeye çalışıyoruz öğretmenler, sanayideyiz biz. Çocuğun ayağı kaymasın diye biz bant buluyoruz. Yağışlı bir havada atölye merdiveninden idari binaya geçerken ayağım kaydı, düşmeme az kaldı. Bizde sadece mesleki eğitim değil çıraklık da var.”

“Açıkçası söylediğimiz önlemler alınmıyor. 2 tane taşlama tezgâhı var. Birisinde koruyucu var. Koruyuculu olanını kullanıyorum bunu bildiriyorum ama ödenek gelmediği için yapılamıyor.”

“Böyle bir süreç yok. Defalarca söylüyoruz, müdür bey de kaynak yok diyor. En azından bunu tutanak altına alın diyor. Okul 4 yılda teslim edilemedi, müteahhit değişti, bina dışı İngiliz tuğlaları ile kaplanmış ama bunlar parça halinde kopup düşüyor. Araç tavanını düşüp deldi. Öğrencinin başına düşecek diye korkuyoruz.”

“Kaza olunca faaliyeti durduruyoruz. Makinanın fişini çekiyoruz ve kullanılmaz hale getiriyoruz, tekrar öğrenciler bilgimiz dışında kullanıp kaza yapmasın diye. 25 yılda 1-2 defa kazaya denk geldim. Ekipmanda hasar ya da tehlike varsa alternatifleri ile çalıştık ya da iş birimini değiştiriyoruz.”

“İdare bir şekilde tamamlamaya çalışıyor. Depolama veya istifleme alanı yapmayı planlıyorlar ama devletten gelen paraya bakıyor. Elektrik kablolarını elektrik bölümü hocaları devreye gidiyor, tadilatını yapıyor. Kaçak akım rölesi var okul yenilendiği için.”

“Tehlikeleri tespit etsek bile zamanında yerine getirmezler, alçak gerilimle çalışıyoruz. Öğretmen odasına parkeyi zor yaptırdık.”

“20 yıllık makine, acil stoplar mevcut, bazılarında sensör var bazılarında yok.”

“Her okulda farklılık var. Eşit derecede imkân yok. Okul yönetimlerinin kaynak bulmasına ve hassasiyetine bağlı.”

Oysa ki 6331 sayılı yasa işçi sağlığı iş güvenliği alanında işverenin ağırlaştırılmış yükümlülüğü ilkesine dayanmaktadır. 6331 sayılı yasanın 4. Maddesine göre işveren önlem almak, alınan önlemleri uygulamak, uygulanıp uygulanmadığını denetlemek, önlemleri teknolojinin ve tekniğin gelişimine, risklerin özelliklerine göre geliştirip değiştirmekle yetkili, görevli, yükümlü ve sorumlu kişidir. Yasa maddesinde “Mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması” açıkça bir işveren yükümlülüğü olarak tanımlanmaktadır. Maddedeki “her türlü tedbirin alınması” ifadesi işverenin ağırlaştırılmış yükümlülüğüne işaret etmektedir. Bu kapsamda işveren, iş kazasının önlenmesi için bilim ve teknolojinin mümkün kıldığı tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Üstelik bu yükümlülük zamanla, mekanla, mevzuatla ve işverenin maddi

gücü ile sınırlandırılmamıştır. Somut olarak ifade edilecek olursa, maliyet, zaman baskısı, rekabet vb. hiçbir kaygı işverenin kaçınma olanağı olan bir risk almasını haklı kılmayacaktır.

Mesleki ve teknik eğitim veren liselerin bir işyeri olarak 6331 sayılı yasanın uygulama alanına girdiği tartışmaya yer olmayacak kadar açıktır. MEB'e bağlı okul ve kurumlardaki atölye ve laboratuvarlarda verilen meslek derslerindeki uygulama alanının işvereni okul/kurum müdürü, işveren vekili ise okul/kurum müdür yardımcısıdır. Bu kapsamda mevzuat hükümleri çerçevesinde sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdürler. Kaynak yetersizliği bahanesi ile öğretmen ve öğrencilerin korumasız makine ve tezgahlar gibi tehlikeli durumlarda çalıştırılması 6331 sayılı yasanın emredici hükümlerine açıkça aykırıdır.

Öğretmenlerin okuldaki çalışma ortamına ilişkin verdiği bilgiler, okuldaki çalışma ortamlarının fiziksel olarak güvenli olmadığını açık olarak göstermektedir.

İş Kazalarının Önlenmesi Bir Öğretmen Sorumluluğuna İndirgenmiş Durumda

Meslek liselerinde çalışma ortamından kaynaklanan tehlikeli durumların (koruyucusuz makineler, işyeri düzensizliği, zemin bozuklukları, tehlikeli istifler, işe uygun olmayan aletler vb) maddi yetersizlikler yüzünden giderilememesi nedeniyle, eğitim sırasında ortaya çıkabilecek iş kazaları öğretmenlerin çabaları ve öğrencilerin sıkı bir şekilde gözetilmesi/denetlenmesi ile önlenmeye çalışılmaktadır. Görüşmede edinilen bilgilerden, öğretmenlerin güvenlik eksiklerini öğrencinin atölyede çalışırken yanından ayrılmayarak ve uyarı levhaları ile aşmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu durum hem öğretmenlerin temel konsantrasyonlarının eğitimcilik dışına çıkması hem de güvenliğin öğretmenlerin omuzlarına yüklenmesi anlamına gelmektedir. Bir anlamda okullarda öğretim, mevcut olan risk faktörlerine karşı öğretmenlerin kendi deneyimlerine ve bilgilerine dayalı olarak aldıkları önlemlerle yürütülmektedir. İş güvenliğinde temel yaklaşım "güvenli sistem"ler kurmaktır. Kişilerin dikkat, özen, risk algısı seviyesine bırakılmadan öncelikle tasarım aşamasından sonra ortamda iyileştirilmelerin yapılması esastır. Konuya ilişkin katılımcıların görüşlerinden örnekler aşağıda paylaşılmıştır.

"Öğrenci kendi bildiğini okuyor. Makinalar eski, koruyucusu olmayabiliyor. Bunlarda asla yalnız çalıştırmıyoruz öğrenciyi. Teknolojik açıdan yenilenmeli. Biz alanımızda birebir öğrencilerle ilgileniyoruz. Makinanın başında mutlaka bir öğretmen de oluyor öğrenci çalışırken."

"Bizim okulda değil ama başka okullarda kameradan seyreden öğretmenleri duyuyoruz. Kazalarda hepsi de etken diye düşünüyorum."

"İşin gerçeği ödenek gelmediği için, öğretmenler kendi ellerinden geleni yapıyor ama tam da güvenlik önlemi alındığını düşünmüyorum."

"Öğretmenler bireysel, hukuki sorumluluk gereği ve vicdani olarak tedbir alıyorlar. Fakat herkes aynı derecede tedbir alıyor demek mümkün değil."

"Elektronik devre kartları yaparken bakırı çıkartmak için porçöz kullanımına bağlı zehirlenmeler olabilir diye şimdi hazır kartlar alıyoruz; o vebalin altına girmek

istemiyoruz. Uygulama derslerine aktif olarak geçmek istemiyoruz; burada tek sorumlu öğretmen oluyor. Torna tezgahlarını çocuklara bırakmıyoruz, bir öğretmen 16 öğrenciye yetemiyor. Uygulama için en fazla üç öğrenciye ancak dikkat gösterebiliriz. Biz uzman değiliz iş güvenliği alanında, 10. sınıfta iş güvenliği eğitimi veriyoruz öğrencilere ama biz ne kadar yeterliyiz? Öğretmenlerin de bu konuda bir yeterlilik sınavına girmesi gerekir.”

Bu durumun kendisi öğretmenleri okuldaki işçi sağlığı iş güvenliği önlemlerinin odağına yerleştirmektedir. Okullarda tehlikeli durumlar ortadan kaldırılmadan, öğretmenler idari ve yönetsel kontrollerle öğrencilerin tehlikeli bir davranış sergilemesini engelleyerek iş kazası yaşanmasını engellemeye çalışmaktadır. Öğretmen odaklı bu önleme çabası, hem çağdaş işçi sağlığı iş güvenliği uygulamalarında kazaların önlenmesinde temel ilke olan kontrol hiyerarşisine uygun değildir hem de alan bulguları bu yaklaşımın iki önemli kısıtı olduğunu göstermektedir. Birincisi, öğretmenler sınıf mevcudunun fazla olması nedeniyle öğrencilere birebir eşlik etme, takip etme olanaklarının olmadığını dile getirmektedir. İkincisi, gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde öğretmenlerin önemli bir bölümü, kendilerinin işçi sağlığı eğitimi almadığını, bu konuda kendilerini yeterli hissetmediklerini dile getirmişlerdir. Öğretmenler ayrıca yeterli ve gerekli ilk yardım konusunda da yetersizlik hissetmektedir. Öğretmenler bu konuda pratik uygulaması yeterli olmayan teorik dersler aldıklarını, özellikle seminer dönemlerinde eğitimin kâğıt üzerinde kaldığını belirtmiştir.

“Öğretmenin de bilgisinin eksik olduğu noktalar var. Sinerjik makinaları hiçbir teknik öğretmen bilmiyor. Kullandığı makinanın teknik özelliklerini bilememe de kazaya neden oluyor. Matkap bir an için sola dönüyor sağa çevirmeye çalışırken şanzımanı atıyor.”

“Öğretmenlerin yeterli ilk yardım eğitimi aldığını ve bu konuda yeterli olduğunu düşünmüyorum. Buna ben de dahilim. 10 yıl önce okulda duyuru yapıldı, katılmak isteyenler isim yazdırsın diye. 170-180 öğretmen var. 180 kişiden iki kişi gönderildi.”

“İlkyardım eğitimi olması gerekir. Çocuk bayıldı nasıl müdahale edeceğini kimse bilemedi.”

Öğrencilerin karşı karşıya kaldığı iş kazalarının önlenmesi öğretmenlerin tehlike ve risk algısına bağlı son derece öznel bir değerlendirmeye bağımlı hale gelmektedir. Bu noktada öğretmenin iş güvenliği kültürünün de her zaman kazaların önlenmesini önceliğini söylemek zordur. Örneğin görüşme yapılan öğretmenlerden biri öğrencilerle uygulama yaparken makine koruyucusunu çıkarttığını şöyle ifade etmiştir:

“Makine koruyucularını biz de çıkarıyoruz bazen çalışmaya engel oluyor. 15 yıl önce çocuğa iş verip makinada yapmasını istiyordum ama şimdi vermiyorum. Çocukların kafası başka yerde, ilgileri dikkatleri derste değil”

Bu örnekte olduğu gibi öğretmenlerin de zaman zaman güvensiz çalıştıkları görülmektedir. Çocuklar için model olan öğretmenlerin güvensiz çalışması, çocukların güvenli çalışma alışkanlığı kazanmasını zorlaştırıp, güvensiz davranışları içselleştirmelerine neden olabilir.

Tehlikeli durumların hüküm sürdüğü çalışma ortamında öğrencilerin tehlikelerden korunmasının bir öğretmen sorumluluğuna dönüşmesinin, eğitimciler üzerinde ciddi bir stres kaynağı haline geldiği de gözlemlenmektedir. Görüşme yaptığımız bir öğretmen, bu durumun kendisini emekliliğe ittiğini dile getirirken birçok öğretmen de tehlikeli cihazları öğrencilere kullandırmamayı tercih ettiğini dile getirmiştir. Bu yönüyle okullardaki iş güvenliği eksikliklerinin mesleki eğitimin kalitesini de önemli ölçüde etkilediği görülmektedir.

“Büyük cihazları öğrencilere kullandırmaktan korkuyoruz, başlarına bir kaza gelir diye. Ben iş güvenliği eğitimi almadım ki ben de tam tehlikeleri bilmiyorum”.

“Metal teknolojisi alanında en çok endişe duyduğum şey parçaların taşlanmasındaki ihmal; gözlük takmıyorlar, sütunlu taşlama ve spiral taşlama motorları var. Bunları %90 öğrencilere kullandırmıyoruz. Öğrenciler bunun risk olduğunu içselleştirmiyorlar. Parça sıçrarsa gözüme gelir demiyor hem ihmal var hem deneyim eksikliği.”

Öğretmenlerin, riskleri önleyebilecek tedbirlerin alınması konusunda kendilerini zaman zaman çaresiz hissettiği de görülmektedir. Öğretmenin tedbirlerin yeterince alınmadığı bu iş ortamında oluşabilecek kazalardan dolayı kendisini de sorumlu hissettiği anlaşılmaktadır. Anlatılarda zaman zaman okullardaki kazaların öğretmenin gözetim görevini yerine getirmekte yetersiz kalması ya da özensiz davranması ile ilişkilendirildiği de görülmektedir. Bu da öğretmenler üzerindeki baskıyı artıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

“Benim tornada fırdöndü diye bir alet kullanırken boynu çizildi öğrencinin. Biraz daha ileri gitse ölebilirdi. Taşlamada, torna kalemi biliyorduk, dikkat et dedim çok gevşek tutuyorsun dedim. 10 saniye geçmedi parmağını kaptırdı. Torna tezgahlarının aynası çok hızlı devirle dönüyor; çok sıkı bağlayabilir, tezgâha çok yaklaşabilir öğrenci. Bunların hepsi risk. Saçlarınızı toplayın diyoruz; yüzük takıyorlar, öğrenciye söz geçiremiyorsunuz. Uyarıyoruz. Talimatı imzalıyoruz ama bunlar bizi kurtarmıyor. Öğrenciler afaki davranıyor.”

“Çocuktan bahsediyoruz çocuk her şeyi yapabilir. Bir çocuk kesim yaparken diğeri şaka yaparsa kazaya uğruyor.”

Öğretmen bir tarafta başka çocukla ilgilenirken diğer tarafta çocuk enerjiyi açabilir. Kesinlikle açmayın diyoruz. Bir bakıyoruz şalteri açmış.”

“Öğrenci sayısı 11.sınıfta 8-10 oluyor. Kontrol edilebilir bir sayısı. 10. Sınıflar 21 öğrenciye kadar bakıyor bu çok fazla bir öğretmen için. İnsanın (öğretmenin) maruz kaldığı uygulamalar da kötü, haksızlık, liyakatsızlık. Öğretmenlik biraz vicdan işi. Kontrol işi öğretmenlik. Öğretmen işi gönüllü yapıyorsa kazalar düşüyor. Şartlar hep kötüydü ama ilgilenmez ve umursamazsanız çocuklar ilerleyemiyor. Meslek lisesine çok başarılı öğrenci gelmiyor. Bir sene boyunca öğrencilere hiç kızmadım o kadar ilgili öğrencilerdi. Böyle öğrenciler vardı.”

Şimdiki öğrencileri anlatamam. Dersine girip öğrenciyi tartıyoruz. Ne kadar alacağına göre öğretiyoruz. Şimdiki öğrenciler ya anlamıyor ya dinlemiyor şimdi kontak kuramıyoruz. Kesinlikle hiçbir şey öğrenmek istemiyor. 89 yılında 40 kişilik öğrencinin 35'i geçerli not alıyordu, 5'i kalıyordu.”

Alınmayan iş güvenliği önlemlerine rağmen öğretmenlerde yaşanan kazaları öğrencilerin tehlikeli/güvensiz davranışları ile ilişkilendirme yönünde bir eğilimin de var olduğu gözlenmektedir. Öğretmenlerin kazalar ve öğrencilere ilişkin anlatıları öğretmenlerin öğrencilerin risk algıları ile ilgili bir değerlendirme yaptıkları ve öğrencilerin risk algı seviyelerinin genel olarak düşük olduğu düşüncesinde olduklarını göstermektedir. Bu yapılan birçok araştırmada da ortaya çıkan bir iş güvenliği sorunudur. Özellikle genç işçilerin deneyimli işçilere göre daha çok kaza geçirdiği bilinmektedir. Üstelik 18 yaş altı olan çocuklarda oyun oynama, şaka-laşma dürtüsü risk algısından çok daha yüksektir.

İş güvenliği araştırmalarının içinde son yıllarda “risk algısı” başlığı giderek daha fazla yer almaktadır. Gerçekten de “risk algısının” kişiden kişiye, toplumdan topluma, hatta aynı kişide değişik zamanlarda farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Bundan dolayı da İSG çalışmalarında tutum/davranış değiştirmeye yönelik çalışmaların payı artmaktadır. Ancak davranış odaklı bu çalışmaların temel ilkelerinin başında, bu çalışmaların başarıya ulaşması için, fiziksel ortamın temel güvenlik sorunlarının çözülmüş olması gereği gelmektedir. Oysa yine öğretmenlerin ifadelerinden fiziksel ortamın oldukça güvensiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda öğrencilerden istenen “dikkat”, güvensiz fiziksel ortamın risklerinin de üstesinden gelmeleri için istenmiş olmaktadır.

“Dikkat eksikliği, çocuklarda yorgunluk, gece çok bilgisayar kullanımı, öğretmenleri dinlemiyorlar, anlamıyorlar, kaynaştırma öğrencileri var bir de. Zihinsel ya da engelli çocuklar da geliyor. Parmağını makinaya sokabilir.”

“Kesici aletlerle çalışıyorlar. Torna tezgahında uzun ve kısa talaş çıkıyor. Makine üstünde talaş olabiliyor. Sabah gelince bir öğrenci talaşı eline alıyor birbirlerine tutuyorlar, verirdin vermezdin diye kendi aralarında çekiştirirken parmağı kemiğine kadar kesildi. Kesilme, göze talaş kaçma, kayma düşme riskleri var.”

“Çok ciddi bir kaza yaşamadım öğretmenlik hayatımda olmadı. Metal belli bir sıcaklığa geliyor ama renk değiştirmiyor. Elle tutuyor el yakıyor. Üç yılda bir kez bu oldu. Ben fazla titiz davrandığımdan çapak kaçmaya hiç izin vermedim. Mutlaka gözlük taktırıyorum. Öğretmenin ayağına torna düştü bir kez. Boyadan kaynaklı riskler, tinerden kaynaklı riskler var. Sanayide tiner bağımlısı bir çocuk vardı çıraklık okulunda. Çocuk işyerinde tiner tenekesini alıp kaçtı. El yaralanmaları en çok karşılaşılan kaza türleri. Yüksekten düşme olabiliyor.” “Atölye sayılarının artırılması, kullanılan malzemelerin artırılması gerekiyor ama devlet yol açmıyor. Çocuklara az malzeme veriliyor.”

Kişisel Koruyucu Donanım Temini Öğrencilere Yüklenmiş Durumda

Çalışmamız sırasında karşılaştığımız son derece önemli bir sorun da iş eğitimi sırasında öğrencilerin gereksinimi olan ve kullanması zorunlu kişisel koruyucu donanımların teminine ilişkindir. Gerçekleştirilen görüşmelerde öğretmenler, okulların kişisel koruyucu donanım temin etmediklerini, bunun yerine öğrencilere okula başladıklarında almaları gereken koruyucu donanım ve iş ekipmanlarının listesinin verildiğini belirtmiştir. Oysa ki 6331 sayılı yasaya göre işveren işçi sağlığı alanında “her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması” ile yükümlüdür. Bu yükümlülüğün ihtiyaç duyulan kişisel koruyucuların sağlanmasını içerdiği tartışmasıdır. Üstelik işveren bunun maliyetini kesinlikle işçiye yansıtamaz ya da buna bağlı olarak ücretinde bir indirim yapamaz. Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik’te²⁷ de açıkça belirtildiği gibi kişisel koruyucu donanımlar, işveren tarafından ücretsiz verilir.

Mevzuatın açık düzenlemelerine rağmen kişisel koruyucu donanımların sağlanmaması, liste verilerek işçi sağlığı önlemlerinin maliyetinin eğitim gören kısmi sigortalı çalışan öğrenciye aktarılması sonucunu doğurduğu gibi, aynı zamanda çocukların eğitim hakkına erişmesini de sınırlandıran sonuçlar doğurmaktadır. Eğer öğrencinin kişisel koruyucu ve derste kullanacağı ekipmanları alacak parası yoksa öğretmenlerin kendi olanakları ile çözüm üretmeye çalıştığı (okul bütçesinden ya da kişisel geliri ile destek vermeye çalıştıkları) görülse de bazı öğretmenler verilen listedeki kişisel koruyucu donanım ve iş ekipmanlarını almayan öğrencilerin derse girmesine izin vermediğini ifade etmiştir. Bu işveren yükümlülüğü nedeniyle hem kısmi sigortalı öğrencinin cezalandırılması hem de eğitim hakkının engellenmesidir.

“Bunların temini için okul yönetimini uyarmaktan sıkıldık ama olmuyor, bütçe yok.”

“Çocuk fakirse biz almaya çalışıyoruz. Çocuğun riske girmemesi için çaba içine giriyoruz. Okullarda teknisyen yok. Atölyeler de her türlü bakımı biz yapıyoruz; teknisyen olsa o toparlar kontrol eder. Hizmetli ve muhasebesini okullar kendisi dışardan alıyor. Spor salonu ve arkada otopark var onları kiraya veriyor okul gelir elde ediyor, oradan 15 kişi çalıştırılıyor.”

“Ben iki senedir bazı şeyleri temin ettirebiliyorum ama birçok okulda temin edilemiyor. Sanayi odası protokolü il iş önlüğü, ayakkabı, kulaklık, maskeler geliyor.”

Diğer taraftan kişisel koruyucu donanımların (KKD) öğrenciler tarafından alınmasının sağlık ve güvenlik açısından ciddi tehlikelere de kapı araladığı söylenebilir. Çünkü işveren bu donanımların bakım, onarım ve periyodik kontrollerini yapmak/yaptırmak ve ihtiyaç duyulan parçalarını değiştirmek, hijyenik şartlarda muhafaza etmek ve kullanıma hazır bulundurmakla yükümlüdür. KKD’lerin öğrenciler tarafından temin edilmesi standartlara uymayan donanımların standart olmayan şekilde kullanılması gibi sorunlara yol açabilir.

27 Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18540&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Bakanlıkla bağı eğitim kurumları arasında yapılan yazışmalarda KKD kullanımının ve temininin vurgulandığı görülmektedir. Örneğin işveren sıfatı ile Bakanlık müsteşarı okullara gönderdiği yazıda “Atölye ve laboratuvarlarda yapılan mesleki eğitim uygulamalarında çalışma ortamındaki tehlikelerden ve risklerden korunmak için mutlaka Kişisel Koruyucu Donanım (KKD) bulundurulması, yerel imkanlar çerçevesinde KKD temin edilmesi, bakımının yapılması ve hijyen koşullarının sağlanması” istemektedir.²⁸ Yukarıda belirttiğimiz gibi işverenin işçi alanındaki sorumluluğu ağırlaştırılmış bir sorumluluktur ve mekanla ve işverenin maddi gücüyle sınırlandırılmamıştır. Yani işveren bulunduğu ildeki, bölgedeki teknolojiyi ve üretim tekniğini kullanmakla yetinemeyecek ya da yereldeki yaygın iş yapma biçiminin arkasına sığınamayacaktır. Dolayısıyla bakanlık müsteşarının yerel imkanlar çerçevesinde vurgusu kabul edilebilir değildir.

Meslek Liselerinde İş Kazası Sıklığı Bölümler Arasında Farklılaşıyor

Çalışma kapsamında mesleki eğitim gören öğrencilerin okulda karşı karşıya kaldıkları iş kazası sıklığına ilişkin veri derlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öğretmenlere bir öğretim yılında ilkyardım gerektiren kaç kaza yaşandığı sorulmuştur. Görüşmeler, kaza sıklığının bölümler arasında önemli ölçüde farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır. Örneğin tesisat ve iklimlendirme alanında hemen her öğrencinin bir öğretim yılında mutlaka okulda bir kaza yaşadığı dile getirilmiştir. Bununla birlikte öğretmenlerin büyük çoğunluğu, bir eğitim yılında ilkyardım gerektiren kaza sayısını 1 ile 5 arasında olduğunu ifade etmiştir. Bazı öğretmenler bölümde / alanda meydana gelen ezilme ve kesik şeklinde ilk yardım gerektiren kazaların bir yılda 20'ye kadar çıktığını söylemiştir. Göreli olarak az kaza yaşandığını belirten öğretmenlerin, çocukları genellikle makinalardan ve kesici ekipmanlardan uzak tuttuklarını vurgulamaları dikkat çekicidir. Bu durum okullardaki tehlikeli durumlar ve kişisel koruyucu eksikliği ile birlikte düşünüldüğünde öğretmenlerin, öğrencilerin tehlikeli bir davranış sergilemesinden çekindikleri için işle ilgili makine ve aletleri kullanmasına engel olarak kazaları önlemeye çalıştıklarını göstermektedir.

“Hemen hemen kaza olmuyor. Ufak parmak kesikleri oluyor. Haftada 1,5 gün atölye dersi görüyor öğrenciler. Onda da daha çok dersi, bizim yaptıklarımızı izliyorlar. 10. Sınıfta kaynak dersinde boru kesiyor. O zaman malzeme düşmesi oluyor ayaklara; elde kesikler olabiliyor. Bir sınıfta 20 kaza oluyor. Her çocuk bu kazalardan birini mutlaka yaşıyor; gönülsüz geliyorlar derse. Dikkatsiz davranıyorlar.”

“Maket bıçağı kazaları oluyor.”

“Yara bandı ile çözülecek yılda 10-20 arası kaza oluyor.”

“Şu ana kadar 20 yılda bir kez. Başka bir öğretmen arkadaşın dersinde elektrik çarpma kazası oldu.”

“Elleriyle metallere dokundukları için metal çevresindeki çapak yüzünden kesik oluyor. Basitte olsa bir kaza oluyor. Bir defa yaşadık. Biz çocuklara bütçe kısıtlı olduğu için elektrotları tane tane veriyoruz. Cebine koymuş. Cebinde taşırken arkadaşıyla şakalaşiyor gözüne denk geldi şakalaşırken. Sanayide çocuk işçi çalış-

28 MEB Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimi, Öğrenci/Çırac İSG İşlemleri konulu yazı: https://akml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/54/01/194100/dosyalar/2016_03/07095143_bakanl_k_yazs21025040_rak.pdf

tırılmasına karşıyım. Çocuğa bir meslek edindirmek başka köle gibi çalıştırmak başka bir şey. Çocuklar ince işleri 16 yaşına kadar iyi öğreniyorlar. Yaş ilerledikçe el becerileri düşüyor. Hem erken yaşta beceri geliştirecek hem de yaşını yaşayacak çocuk. Hem çocukluğunu yaşayabilmeli hem de altyapısı geleceğe yönelik oluşturulmalı.”

Bununla birlikte öğretmenlerin sınıflarındaki kaza sıklığına ilişkin açıklamalarını değerlendirirken bir noktaya özel olarak dikkat etmek gerekmektedir. Meslek liselerinde yaşanan can/mal kaybı ya da ciddi yaralanmaya yol açmayan kazaların önemsenmemesi öğretmenlerin iş kazalarına ilişkin anlatılarında dikkat çekici şekilde benzeşmektedir. Ramak kala vakaları ile basit ilkyardımla tedavi edilebilen kazalar genellikle kaza olarak sınıflandırılmamaktadır. Hatta bazı anlatılardan uzuv kaybına yol açmadığı sürece ciddi yaralanmaların bile kaza olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eğitim kurumlarındaki iş kazası sıklığının dile getirilenin çok üzerinde olduğunu tahmin edilebilir. Okullardaki iş kazaları sonucu oluşan yaralanmaların çok küçük bir bölümünde tedavi için hastane hizmetlerinden yararlanıldığı görülmüştür. Katılımcı öğretmenlerin bir kısmı hastanede tedavi gerektirecek kaza yaşanmadığını ifade ederken, diğer bir kısmı kazalarda yaralanan öğrencilerin en fazla %1-%5’inin hastaneye gönderildiğini belirtmiştir.

“%5’i geçmiyor. Bozuk taşıma ile kesmeye çalışmış, taşın vidası oturmuyor diye üzerine bozuk diye yazmıştık ama öğrenci çalıştırıyor ve parmağı koptu. Nadir oluyor. Korktuğumuz için öğrencileri hiç yalnız bırakmıyoruz. Güvenlikteki eksiklikler belirgin olarak çocuklara yansımıyor.”

“Benim bölümümde hastaneye gitmeyi gerektiren kaza olmadı ama diğer bölümlerde kesici alet yaralanmaları oluyor mobilyada; kompresör hortumu retinaya zarar verdi metal bölümünde. Havayı kapatmadan hortumu çekmiş öğrenci; o da havada zincir gibi sallanıp gözüne çarpmış.”

“6 yılda iki tane hastanelik oldu. Testere ile ellerini kesiyorlar.”

İş Kazalarının Kayıtları Sağlıklı Tutulmuyor, Kazalar Araştırılmıyor

6331 sayılı yasaya göre işveren bütün iş kazalarının kaydını tutmak ve gerekli incelemeleri yaparak bunlarla ilgili raporları düzenlemek zorundadır. Bu kapsamda yasanın da vurguladığı gibi işyerinde meydana gelen ancak yaralanma veya ölüme yol açmadığı halde iş yeri ya da iş ekipmanlarının zarara uğramasına yol açan ya da iş ekipmanlarını zarara uğratma potansiyeli olan olaylar incelenmeli; bunlarla ilgili raporlar düzenlenmelidir.

Görüşmeler okulların birçoğunda iş kazası kayıtlarının bile sağlıklı bir şekilde tutulmadığını, yalnızca öğretmenler ve idare tarafından ciddi olarak değerlendirilen kazaların (bazı durumlarda velinin talebi sonrasında) kayda geçtiğini ve resmi bildirimleri yapıldığını göstermektedir.

“Yapmak zorunda. Ama yapmayanlar da var. Kim şikayetçi olacak?”

“Basit kazalar bildirilmiyor. Çok ciddi olanlar bildiriliyor.”

“Çoğunlukla bildiriliyor. Yaralanmalılar. Okulda ölümlü kaza oldu 2 sene önce.

1 sene bitkisel hayatta kaldı öğrenci. Öğretmen geliyor atölyeye geçiyor, yoklama alınıyor öğrenci yok. Geç geliyor derse. Verilmiş görevleri taksim ediyor öğretmen. İkinci kata çıkıyor, sundurma gibi bir yer var separatörlerle ayrılmış; zekada da kıtlık var öğrencide. Sundurmadan düşüyor. Engelli çocuğun meslek lisesine alınmaması gerekir. Baş kesme makinası var. Engellilerden birisi, testereyi tutuyor eliyle makinaya basınca tutup tutamayacağını deniyor. Tineri şişeye doldurmuş altına çakmak tutarken öğretmen yakalıyor. Öğrencilerin çoğunda psikolojik sorunlar var. Çoğu anne ayrı, baba boşanmış hepsi ayrı telden çalıyor.”

“Büyük kazalar bildiriliyor. Ufak bir kaza ise de tutanağı tutuyoruz veliyi bilgilendiriyoruz.”

İş kazası incelemeleri, iş kazalarının ardından, sorunun kaynağını saptamak, kazaların tekrarlanmasını önleyici tedbirleri almak, çalışanlar arasında güvenlik gereksinimleri bilincinin yayılmasını sağlamak amacıyla yapılmalıdır. Uzmanlar kaza incelemesinden edinilen bilgilerin, konulan prosedürlerin, iş izin sistemi gibi dokümanların yeterli olup olmadığını kontrol etmek, iş prosedürleri ve ekipmanlarını tekrar gözden geçirmek gibi bir işlevi de bulunduğuna dikkat çekmektedir (Taşyürek, 2017). İş kazası incelemelerinin iş güvenliğindeki önemine rağmen, gerçekleştirdiğimiz görüşmeler okullarda öğrencilerin geçirdiği kazaların araştırılmasına ilişkin standart bir prosedürün olmadığını ya da uygulanmadığını göstermektedir.

Yukarıda öğretmenlerin çocukların maruz kaldığı iş kazalarını bir çırpıda saydığını ve okullardaki kaza sıklığının özellikle belirli bölümler için dikkat çekici bir şekilde yüksek olduğunu belirtmiştik. Buna rağmen, bazı öğretmenler iş kazası incelemesinin yapıp yapılmadığına ilişkin bilgilerinin olmadığını belirtmiştir. Sadece iki öğretmen iş kazalarının kaydı ve incelenmesine ilişkin bir prosedürün olduğunu vurgulamıştır.

“Öğretmen çocuğu başıboş bırakırsa öğretmen kusurlu oluyor. Çocukları makinalarda yalnız bırakmak büyük risk. Sürekli kontrol etmek gerekiyor.”

“Sadece tutanak tutuyoruz. Güvenlik için uyarı çizgileri ve levhalar var. Her derste iş güvenliği ile ilgili olarak uyarıda bulunuyorum. Dönen kısımları bulunan ekipmanlarda eldiven takmayacaksınız; gözlük takacaksınız diyorum. Saçını kestirmeyenleri, toplamayanları derse almam kenarda oturturum diyorum.”

“Kaza araştırması okul müdürlüğü tarafından yürütülüyor. Meslek lisesi öğrencileri okulda devlet tarafından sigortalıyor; kaza sigortası. 4 yıldır var. 10-11-12. nci sınıflar içindi sigorta; bu sene 9. sınıf öğrencileri de alana/atölyeye giriyor artık. Okul içindeki her türlü düşme, yaralanma sigorta kapsamında.”

“Staja giden öğrencilerin sigortasını (kaza sigortası) okul yapıyor. İşveren işyerindeki kazayı koordinatör öğretmene bildirmek zorunda. 2018’de öyle bir kaza oldu. Elini bir demir borunun altında bırakmıştı. Kendi alanı dışında, çocuk makine yapma bölümde çalıştırılmış. Hemen müdahaleler yapıldı; çocuğu buradan

alıp uyardık işvereni. Çocuk genellikle şikayetçi olmuyor. SGK'ya bildirilmezse ceza yiyor okul."

"Biz neden olduğunu biliyoruz kazaların. Rapor düzenliyoruz makinalarla ilgili; okul müdürüne eksikleri bildiriyoruz. Müdür bir yerden para buldu ve makinaların güvenlik ekipmanlarını satın aldı. Şu an çöp alacak para gelmiyor okullara. Eğitim öğretimi yürütecek malzeme kalmadı okullarda."

"İş güvenliği grubumuz var onlar araştırıyordu kazaları. Makine alan öğretmenlerimiz var onlar da yapıyor."

"Çok büyük kazalar olmayınca araştırılmıyor."

"Kaza araştırması yapılıyor mu bilgim yok. Fakat kaza olunca hemen okula ve SGK'ya bildiriyoruz."

Görüşmeler sırasında ayrıca öğretmenlere meydana gelen kazanın araştırmasını kimin yürüttüğü sorulmuştur. Verilen yanıtlardan kaza araştırma ekiplerinin okuldan okula farklılık gösterdiği; bu konuda tek tip bir uygulamanın olmadığı anlaşılmaktadır. Kaza araştırmalarının usulünce yapılmasının da kişilerin inisiyatifine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Hatta çoğunlukla kazaların araştırılmadığı sadece raporlar tutulduğu görülmektedir. Okul müdürlerinin teknik öğretmenlerden seçilmemesi İSG uygulamalarını temelden etkileyecek bir yaklaşımdır. Riskleri görebilen, tespit edebilen yöneticiler iş güvenliği kurallarını daha çok önemseyeceği için teknik olmayan yöneticilerin varlığı okullardaki iş güvenliği eksikliğini büyümesi anlamı da taşımaktadır.

"Her öğretim yılı başında kararlar alınır. İlk dönem iş güvenliği dersleri verilecek dedik. O dersin öğretmenleri uygulamayı yapmadan önce iş güvenliği kurallarını tek tek anlatıyor ve gösteriyor. Bir kaza olup şikâyet edilirse, prosedür yerine getirilmediyse ciddi problemler olabiliyor. Her şeyi kayıt altına alıyoruz. İş güvenliği eğitimi yapıldığına dair belgelendirme yapılıyor." "Nöbetçi öğretmen, bölüm şefi yapıyor. Okul müdürleri teknik öğretmen değil artık, anlamıyorlar işleyişten. Derinlemesine hiçbir zaman kaza araştırması olmadı. Bölüm şefi ve atölye öğretmeni yapıyor çoğunlukla."

Standart Bir İş Sağlığı Güvenliği Eğitimi Verilmiyor

Öğretmenlere müfredattan kaldırılan zorunlu iş sağlığı ve güvenliği derslerinin yeniden konulmasının kazaların önlenmesinde etkili olup olmayacağına ilişkin düşünceleri sorulmuştur. Belirgin şekilde öğretmenler, iş sağlığı ve güvenliği dersinin yeniden müfredata girmesinin kazalar üzerinde etki yaratmayacağını ifade etmiştir. Öğretmenler hem her yıl ilk atölye çalışmasının iş güvenliği ile ilgili eğitimlere ayrılması hem de her ders başında önce güvenlik önlemlerinin anlatılıyor olması nedeniyle müfredattan kaldırılan dersin yeniden konulmasına gerek olmadığını belirtmişlerdir. Aksi yönde görüş belirten öğretmenler de vardır. Ancak öğretmenlerin zorunlu iş sağlığı ve güvenliği dersine ilişkin anlatıları iki durumu ortaya koymaktadır. Birincisi, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin olarak çocuklara standart bir eğitim verilmemektedir. Mevcut durumda eğitimin içeriği ve kapsamı büyük ölçüde öğretmenin o alana ilişkin bilgi, birikim ve deneyimine göre farklı-

laşabilmektedir. İkincisi, öğretmenler iş sağlığı ve güvenliği eğitimini sınırlı bir çerçevede kavramaktadırlar. Temel olarak yapılan işe ilişkin tehlikelerin tanımlanması ile sınırlı bir eğitim söz konusudur. Bu eğitimlerde işçi sağlığı iş güvenliğine ilişkin çalışan ve işverenin hak, sorumluluk ve yükümlülüklerini belirginleştiren, çocuklarda bir iş güvenliği kültürü oluşturma hedefi söz konusu değildir.

“Kaldırılan dersi Mesleki gelişim dersi içine koydular. 9. sınıfta 12 saat ders kondu. Her hoca kendi bilgi becerisine göre derslerde anlatıyor. Çocuğun bu bilgi ile donatılması önemli. Ders saatinin artırılması yararlı olur.”

“Çok şey değiştirmiyor dersin olmaması. Uygulamaya yayılması daha önemli. Öğrenciler ortalama yükseltme dersi olarak görüyordu. Şimdiki de yanlış. Meslek dersleri içine yayılması gerekiyor iş güvenliği derslerinin. İşlem sırasında iş güvenliği uygulamalarının neler olacağını öğretmen söyler ama müfredata yedirilmemiş, orada da olması gerekir. Öğretmenlerin en az 5 yılı yardımcı öğretmen olmalı deneyim kazanana kadar.”

“Ayrıca iş güvenliği dersine gerek yoktur. Zaten ders konuları içinde İSG vardı ama bunlar kaldırılıp yerine gereksiz dersler konuyor.”

“Kesinlikle etkili olacağını düşünüyorum. Mesleki gelişim dersi içinde bir modül olarak var şimdi iş güvenliği dersi. Her okul her zümre aynı hassasiyeti göstermiyor. Çok ciddi derslerde modül zorunlu olmalı, ben İSG ve çevre modülünü zorunlu olarak koyuyorum. Başka okullarda meslek etiği ile başlamışlar. İş güvenliğinden daha önemli ne olabilir ya da çevreden.”

“Spesifik olarak tezgâhın önünde anlatmak etkili oluyor. Biz her anda iş güvenliğini anlatıyoruz. Sürekli vardır aslında iş güvenliği eğitimi.”

“Çocukların çok umursayacağını düşünmüyorum. 12 saat ders veriyoruz, her atölyede de makine tehlikelerini anlatıyoruz çok fark yaratmaz.”

Öğrenciler Yetersiz ve Sağlıksız Besleniyor

Öğretmenlerle gerçekleştirilen görüşmeler, öğrencilerin çoğunun yeterli beslenme olanaklarından yoksun olduğunu göstermektedir. Katılımcılar öğrencilerin çoğunlukla sabah kahvaltı yapmadan okula geldiklerini, öğlen de yetersiz ve sağlıksız gıdalarla beslendiklerini ifade etmiştir. Öğretmenler tarafından eğitim uygulamaları öncesinde öğrencilerin beslenme durumunun kontrol edilmediği görülmüştür.

“Çocuklar doyuyor beslenmiyor. Yarım ekmek döner yeme imkanları yok. Ekmek arası patates, ketçaplı. Çocukların zamanı az, öğle arasında okullar çok kalabalık.”

“Yetersiz besleniyorlar. Önceden yemekhane vardı, 20 sene önce. Çocuklara yemek çıkıyordu. Şimdi o yok. Beslenemiyorlar.”

“Genel gözlemim birçoğunun kahvaltı yapmadan geldiği. İlgisizlik var ebeveynlerde. Buna yeterince zaman ayırmıyorlar.”

“Sağlıklı beslenmiyorlar. Kendi adıma birkaç öğrenciye destek çıkıyorum. Kantinden yiyor masraflarını karşılıyor, öğrenciye söylemeden. Çoğunlukla ekonomik nedeni beslenemiyorlar.”

Öğrencilerin Sağlık Gözetimleri Yetersiz

Görüşmeler öğrencilerin sağlık gözetimlerinin de sağlıklı bir şekilde yürütülmediğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin ne psikososyal açıdan ne de genel sağlık durumu açısından mesleğe uygunluklarının tespitine ilişkin bir uygulamanın olmadığı görülmektedir. Çocukların erken yaşlarda sağlık gözetimine tabi tutulması kalıcı sağlık zararlarına yol açabilecektir.

“Meslek lisesinin en önemli sorunu bu sağlık raporu almadan giriyorlar.”

“Çekiç fırlatıyor engelli öğrenci. Çıraklık okullarında raporla kayıt yaptırılıyor. Meslek lisesinde yok.”

“Rehber öğretmenlerinin yapması gerekir. Biz sınıf öğretmeni olduğumuz sınıflarda evrak üzerinden yapıyoruz ama öğrenci ile birebir ilgilenildiği de oluyor.”

“86 da sağlık raporu ile giriliyordu. Şimdi yok öyle bir şey.”

“En son tetanos aşısı 2000’lerde yapıldı galiba, bu okullarda işyeri hekimi hemşiresi de olmalı ama yok.”

“Meslek liselerinde doktor vs. eskiden vardı.”

Öğretmenlerin Cinsiyetçi Tutumları Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığı Artırıyor

Mesleki eğitim sisteminin genel görünümüne ilişkin bölümde, Türkiye işgücü piyasasında gözlemlenen cinsiyete dayalı yatay ayrışmanın meslek liselerine de güçlü bir şekilde yansıdığını ve eğitim alanları özelinde cinsiyet dağılımında önemli farklılıklar bulunduğunu vurgulamıştık. Bir kadın öğretmen tarafından dile getirilen aşağıdaki cinsiyetçi ifadeler, bu ayrışmanın öğretmenlerin cinsiyetçi tutum, yaklaşım ve davranışları ile de inşa edilip güçlendirildiğini göstermektedir.

“Bir kız öğrenci var. Çalışkan. Bu işi öğrenmekte ben zorlandığım için kadına uygun olmadığını düşünüyorum ama öğrenci kir pas içinde severek yapıyor. İyi para getiren ama çok tehlikeli bir iş. Bana göre değil mesela. Ben gösterebilirim, eğitim verebilirim ama bir motorcuda tornacıda çalışamam.”

3.3.2. Yapılması Gerekenlere İlişkin Öğretmen Görüşleri

Araştırma kapsamında öğretmenlere mesleki teknik eğitim verilen okullarda öğrencilerin sağlıklı ve güvenli bir eğitim ortamına sahip olması için ne yapılması gerektiği sorulmuştur. Öğretmenlerin, çalışma ortamlarına ilişkin gözlem ve deneyimlerinden hareketle tasarım aşamasından başlayarak, kriterlerin oluşturulması, standartların belirlenmesi ve makine ve teçhizatın yenilenmesi gibi birçok konuda öneri getirdikleri görülmektedir. Bunlar aslında iş güvenliğinin sağlanması için okullarda yapılması gerekenlerin çok iyi bilindiğini de göstermektedir.

“İlk önce kanunlar belirlenmeli, yeterlilik kanunları çıkarılmalı, hem okullar için fiziksel olarak atölyelerde ve uygulama yapılan yerlerde yeterlilikler belirlenmeli, akademisyenlerden bilgi alınmalı, sınıf öğretmenleri gelip bilgi vermesin, kurumların başındaki kişilerin de bizden daha fazla bilgiye sahip olması lazım.”

“Atölye ortamlarının genişletilmesi gerekir.”

“İş güvenliği ile ilgili binaların, aletlerin uygun hale getirilmesi gerekir. Eğitimcilerde bu konuda verilen eğitim de yetersiz.”

“Makine teçhizatın belirli aralıklarla yenilenmesi, elektrik tesisatının yenilenmesi, makinaların elektrik sisteminin de yenilenmesi gerekir. Öğretmen sayısı artırılmalı, her alana göre atölyede öğretmen öğrenci sayısı değişmeli.”

“Bina tasarlanırken o mesleğe uygun tasarlanmalı; 20 öğrenci mi, bir şube mi iki şube mi? Çocuğa sportif faaliyet için alan bırakılmalı. Çocuk kendi imkanlarıyla malzeme alıp gelmemeli; okul tedarik etmeli (rende, testere vb.). Biz bunları talep ediyoruz, çocuk boynunu büküyor.

“Her sene başında bütün teçhizat bakım ve onarımdan geçirilmeli; koruyucu olmayanlar yaptırılmalı. Bu gibi önlemler alınamıyorsa okullarda sadece teorik eğitim yapılmalı. Güvenlik sağlanamıyorsa çocuklar staja gönderilmeli; piyasaya daha erken alıştır. Daha güvenli ortamda çalışırlar.”

“Teknik bir okul olduğu için tüm araç gereç donanımın çağa uygun hale getirilmesi gerekir. Kâr amaçlı değil, öğrencinin alacağı eğitimin sağlıklı ve güvenli olması lazım.”,

“Değişen teknoloji ile teçhizatın yenilenmesi önemli. Teknoloji çağındayız, CNC var artık. Eski makine ile eğitim alıp CNX ile karşılaşıyor iş yerinde. Sensör ve koruyucu ekipmanların tamamlanması iyi olur. Havalandırma sistemleri çok önemli. Çoğu okulda bu mevcut değil; özellikle atölyelerde.”

“Öncelikle ödenek ayrılmalı, iyi bir planlama yapılmalı bu işin uzmanları tarafından. Örneğin paspas benim aklıma gelmez bu işin uzmanı olsa paspas koyalım der. Düzenli denetim, iş güvenliği eğitimleri hem öğretmenlere hem öğrencilere verilmeli.”

“Eski makineler artık kullanılmamalı, okulların birçoğu sanayiden çok geride. Artık daire ve şerit kullanılmıyor; teknolojiye ayak uydurmak gerekiyor. Öğrenciler daha çok bilinçlendirilebilir.”

“Ana neden denetim eksikliği... Denetim olsa eski ekipman kullanıldığını görürlerdi ve değiştirirlerdi. Özel sektörde 2 haftada bir değiştirilirdi. Ayda bir defa da bakıma giderdik. Periyodik kontrolleri denetleyen de yok. Bilgisayarda eksik yazılım varsa onlara bakar, bilgisayarları kompresörlerle düzenli olarak temizlerlerdi özel sektörde. Öğretmenler bakım yaparak genelde uzun süre kullanılmalarını sağlıyor bilgisayarların. Belki 15 yıllık bilgisayar, değişmesi lazım ama onu denetleyen yok. Meslek liselerine önem verilmiyor, yatırım yok. Orijinal arduino (bilgisayar denetleme programı, sensörleri kontrol etmek için kullanıyorum) almadık. Elektronik devre kartını hazır alıyoruz.”

3.3.3. Öğrencilerle Yapılan Görüşmeler

Çalışma kapsamında yine kazaların fazla olduğu alanlardaki meslek liselerine devam eden çocuklarla görüşmeler yapmaya öncelik verilmiştir. Ankara ve İstanbul’da Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri 9., 10. ve 12. sınıf öğrencileri ile görüşmeler yapılmıştır. Metal, makine, mobilya, elektrik bölümü öğrencilerinden toplamda 12 çocuk ile görüşülmüştür. Çocukların meslek liselerini kendileri mi tercih ettikleri, bu okullarda okurken kendilerini nasıl gördükleri (öğrenci mi işçi mi vb?), okulların iş güvenliğini nasıl buldukları ve kendilerinin iş güvenliği ile ilgili alınacak önlemlere katılıp katılmadıklarına ilişkin bir dizi soru sorulmuştur. Her bir soruya ilişkin alınan cevapların bir özeti ve değerlendirmesi aşağıda paylaşılmıştır.

Mesleki ve teknik okulda eğitim alırken kendinizi aşağıdakilerden (Öğrenci, Teknik Eleman/Çalışan, Hiçbiri, Hepsi) hangisi olarak tanımlıyorsunuz?

12. Sınıf öğrencileri kendilerini daha çok “çalışan” gibi gördüklerini söylerken 9 ve 10. Sınıf öğrencileri “öğrenci” gibi gördüklerini ifade etmiştir. Bu soruyla çocukların eğitim süreçlerinde staj amaçlı iş yerlerine gitmeye başlamalarının kendilerine bakışını da değiştirmiş olduğunu görüyoruz. Eğitim faaliyeti içindeki çocukların staj yoluyla hem çocuk işçiliğini yaşadığını hem de kendilerini çocuk işçi olarak tanımladıklarını söyleyebiliriz.

Her ne kadar yasal olarak 15 yaşını tamamlamış çocuklar çalışabiliyor olsa da çocuk işçiliği bir hak ihlali türüdür. Eğitim süreci içinde belirlenen staj yapma koşullarının çocukların gelişimsel özellikleri dikkate alınarak uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Çalışma koşulları çocukların gereksinim duyduğu boş vakitlere sahip olabilmesi gibi durumlar dikkate alınarak planlanmalıdır.

“Bir çalışan gibi genelde haftanın 2,5 günü bölümdeyim. Diğer günlerde iş yerinde olduğum için elektrik işlerini yapıyorum. Yani genelde işçi gibiyim”.

“Staj yaptığımız için kendimizi çalışan gibi görüyoruz. Pandemi döneminde uzaktan eğitim olduğu halde staja gitmek zorunluydu.”

“İşçi gibi aslında. Devletin amacı şu olmalı: Herkesin okumasını sağlamalı. “

“Diğer okullardan farklı, bir yandan işçi gibi oluyorsun meslek derslerinde... Yani bir yandan da iyi bir şey, elim ekme tutuyor.”

“Aslında çalışan gibi oluyorum iş yerinde; öğrenci gibi olmuyor. Sorumluluklar oluyor, büyüdüğünü hissediyorsun, anlıyorsun babanı anneni.”

“Kendimi öğrenci olarak görüyorum. İlerde bu mesleği yapmak istiyorum. Okula sadece bunu okumak için değil bu işi öğrenmek için de gidiyordum”

Okulunuzu kendiniz mi tercih ettiniz? Bölümünüzü seviyor musunuz?

Çocuklar çoğunlukla kendi tercihleri olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat, ailelerinin tercihleri olduğunu ya da başka bir alanda okumak istediğini belirtenler de olmuştur. Eğitimin her çocuk için eşit şartlarda planlanması ve her aşamasının her çocuk için ulaşılabilir olması gerekmektedir. Meslek liseleri çocukların ya da ebeveynlerinin tek tercih etmek zorunda kaldığı eğitim süreci olarak değil, istekleri doğrultusunda ve yeteneklerini geliştirici bir seçenek olarak sunulmalıdır.

“Açıkta kaldığım için gitmek zorunda kaldım. En son tercihimdi açıkta kalmamak için gitmek zorunda kaldım. Üniversiteyi düşünüyorum.”

“Seviyorum bölümü. Ailemde birçok makineci var. TEOG’dan 420 aldım ama meslek lisesini tercih ettim. Üniversitede otomotiv tercih edeceğim. Makinadan mezun olanlara asgari ücret veriyor. Belediye işçisi gibi asgari ücret mi alayım? Babamın otomotiv dükkânı var, orada çalışırım.”

“Seviyorum bölümümü. Kalp hastasıyım. Kalbimde pil var. Kalbimin yeri de ters. Bedensel olarak zorlanmıyorum.”

“Güzel sanatlar okumak istedim. Ailem kabul etmedi; para kazanamazsın dediler. Bir okula gönderdiler, yoldan geçeni alıyorlardı. Bir sene orada okudum sonra canım makine çekti, buraya geldim. Çocukken de ufak tefek işlerde çalışıyordum. Şimdi staj yaptığım iş yerinde 7-8 aydır kalıyorum.”

Seçtiğiniz bölümün içeriğinin kendinize, çocuklara ve gençlere uygun olduğunu düşünüyor musunuz? Hem uygulama hem de teorik dersler açısından düşünerek yanıtlayabilir misiniz?

Bölümde bedenen zorlanmadıklarını ama bölümün teorik olarak ağır geldiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte başka bir soruda çocuklar uygulama dersleri sonrasında fiziksel olarak zorlandıklarını da ifade etmişlerdir.

Çocuklara meslek liselerine dair, seçimden önce, bilgilendirme yapılması, bölümler hakkında ayrıntılı bilgilerin verilmesi, çalışma koşullarının aktarılması oldukça önemlidir. Seçtikleri bölümlere ilişkin gelecek planlaması konusunda çocuklara rehberlik servislerinde destek mekanizmaları kurulmalıdır.

“Bence uygun. Geleceğe dair şeyler öğreniyorum. Normal, fazla ağır da değil.”

“Uygulamaları çok ağır, pratik uygulaması zor. Bilmeyen bir insan için onları yapması zor geliyor.”

“Çok güzel öğretiyorlar. Teorik açıdan biraz daha iyi olabilir. Boyum kısa iken tahta konuyordu çözüm bulunuyordu.”

“Uygulamalı olarak gösteriyor. Tabii ki de uygun. Bu işleri yaparken hocalarımız bekliyor başımızda. Herkes işini bildiği için ve sürekli başımızda olduğu için kazayı önlüyorlar.”

Okulun döner sermaye üretim işlerinde yer alıyor musunuz?

Görüşme yapılan öğrenciler yer almadıklarını ifade etmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde ise döner sermayede çalışan çocukların hem çok iş yapıp hem de elde edilen gelirden en az payı aldıkları ve adaletsiz bir sistem olduğuna ilişkin bildirimler yapılmıştır. Çocuklar üretimde bulduklarında alacakları ekonomik karşılığın eşit ve adil bir şekilde olmasını sağlayacak sistemler kurulmalıdır.

“Benim bölümümde yok, makine bölümünde var; maske yapıyorlardı. Plastik kapaklardan tahta silgisi yapıyorlardı.”

Uygulama dersleriniz/üretiminiz nerede gerçekleşiyor? Fiziksel olarak ve ekipmanlar açısından bu mekanları nasıl buluyorsunuz? Sizce tüm öğrenciler için uygun mu? Gelişimsel olarak farklı olan çocukları ve gençleri düşünerek yanıt verebilir misiniz?

Mekanların uygun olduğu söylene de çarpma, takılıp düşme, malzeme devrilmesi gibi tehlikelerin okullarda bulunduğu öğretmen görüşmelerinde vurgulanmıştır. Öğrenciler ayrıca fiziksel olarak uzun atölye saatlerinde eğeleme çalışmalarında el bilek ve bel ağrıları olduğundan bahsetmişlerdir.

Meslek liselerinde pratik eğitim yapılacak alanların ve eğitim sürelerinin çocuklar için düzenlenmesi oldukça önemli olup kullandıkları makine, teçhizat, ekipman, malzeme gibi araçların çocukların gelişimlerine uygun olması gerekmektedir. Hem can güvenliği hem sağlıkları açısından özenli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu eğitimi alan her çocuk için ayrı düzenlemeler ve özel bazı ihtiyacı olan çocuklar için de ayrıca düzenlemelerin gerekli olacağı düşünülmelidir.

“Bizim okulda bedensel engelli arkadaş var. Ayakta zor duruyor. Onun için koltuk getiriyorlar. O oturarak çalışıyor mesela”

“10. sınıfta eğe ile çalışma yapıyoruz. 8 saat, belim ve kollarım çok ağrıyordu. Yatağa kendimi nasıl attığımı bilmiyorum o günlerde.”

“Atölyelerde yapılıyor. Kalp hastası bir arkadaşımız var ve bir sorun olduğunda ambulans aranıyor.”

“Düşmeye veya takılmaya neden olabilecek yerler var ama öğretmenler fazla ellettirmiyor. Bize sadece gösteriyorlar ellettirmiyorlar hiç.”

“Çizim yapıyoruz şimdi rahatız, eğe yaparken zorlanıyorduk.”

“Her ders için ayrı ekipmanlar var. Bazı ağır şeyler oluyor... Atölyede genellikle ekip çalışması yaptırıyorlar; beraber taşıyoruz. O yüzden sıkıntı olmuyordu. Kaynak makinaları sabitti. Parçayı götürüp kaynak yapıyoruz, makinayı taşıyoruz. Staj yerlerinde bazı ağır şeyleri taşıyorduk.”

Uygulama derslerinin/üretimin öğrencileri bedensel olarak zorlandığını düşünüyor musunuz? Bu zorlanmalar sonucunda bedeninizde ağrı vb oluyor mu? Hangi bölgelerde?”

Çocukların uygulama derslerinde zorlandıkları görülmüştür. Bu sağlık sorunları ileride yapacakları mesleklerde meslek hastalıklarına daha kolay yakalanmalarına zemin hazırlarken, çocuğun eğitim sonrasında akranlarıyla bir arada olmasını, spor yapmasını, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılmasını da engelleyecektir. Çocuklar gelişimlerini sürdürdüğü için eğitimlerinin her aşamasında buna engel olabilecek çalışmalar, sağlık gözetimi yapılarak ve uzmanlarla birlikte yeniden düzenlenmelidir.

“Evet ağrı oluyor. Demirlere önce elle şekil veriyoruz. Saatlerce eğe ile demir yontuyoruz. Parmak, kol, bel ağrılarımız oluyor. 6 ya da 8 saat uygulama dersimiz oluyor; bir günde bitirmemiz gerekiyor parçayı.”

“Ağır bir şey yok. Kablo yapıyoruz sadece; lambanın kablosunu çekiyoruz duvara. Yoğunluk olursa pense kullanmaktan parmaklarım ağrıyor. Çok çalışırsam iki gün ağrıyor. Okula bir gün gitmezsem iki günün işini aynı anda yapınca da ağrım çok oluyor.”

“Biraz ayakta kalınca ağrıyor. Stajdayken oluyor bazen.” “Hiç bedensel olarak zorlanmadım.”

“Bende olmadı ama bazen kaynağı düzgün yapmak için maskesiz kullananlar oldu ertesi gün gözleri kızarmış geliyordu.”

Uygulama derslerine başlamadan önce kişisel koruyu ekipman (KKD) kullanıyor musunuz? Bu konuda ekipman yeterli mi?

“Eldiven, gözlük, önlük, kaynak maskesini okul veriyordu. İş ayakkabısı kullanılmıyor. Staj yaptığımız yerde ayakkabıya kadar veriliyordu.” şeklindeki cevap bize okulların çocuklar için sağlayamadığı kişisel koruyucu donanımın bazı iş yerlerinde tümüyle sağlandığını göstermektedir. Oysa ki uygulama dersleri de çocukların aynı türden risklere maruz kaldığı çalışmalardır. Çocuğun hem iş güvenliği mevzuatına göre korunması hem de güvenli çalışma alışkanlığı kazanabilmesi için KKD’lerinin tam ve uygun olması gerekir. Ayrıca görüşmeler sırasında bazı öğrenciler, öğretmen görüşmelerinde ortaya çıktığı gibi, bu ekipmanları kendileri aldığını da belirtmişlerdir.

“Okulda ihtiyaç olmuyor. Doğrudan hazır bir şey var ona yapıyoruz.”

“Kullanmıyoruz fazla bir şey olmuyor. Yalıtımlı paspas yoktu okulda. Staj yaptığım yerde yalıtımlı ayakkabı veriliyor.”

“Sadece gözlük ve önlük almıştık. Eldiven de getiriyorduk. Bunları parayla kendimiz alıyoruz.”

Uygulama dersleri başlamadan önce iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili eğitim aldınız mı?

“Aldık. Bir bayanla erkek geldi onlar bize toplantı olarak anlattılar. Bir duvarda uymamız gereken kurallar yazıyor.” şeklindeki cevap, öğrencilere verilen iş güvenliği eğitimlerinin de Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte belirtilen sürelerde verildiğini göstermektedir. Oysaki çocukların alacağı iş güvenliği eğitimi iş öğrenme eğitiminin bir parçası olarak ele alınarak sürekli hale getirilmelidir. Bu sayede meslek hayatlarında da iş güvenliği konusunda donanımlı hale gelmeleri sağlanmış olacaktır.

Çocukların can güvenliği ve sağlık hakkı yetişkinlerin ve bu süreçleri planlayanların sorumluluğunda olmalıdır. İş güvenliğini yetişkinler mutlaka sağlamalı ve çocuklara, tanıtım, rehberlik, önceden bilgilendirme, kontrol etme de dahil olmak üzere bu konuda her türlü desteği vermelidir.

“Evet, slayttan seminer veriyordu. İş-Kur’dan gelip seminer yapıyordu. Atölyenin ilk günü bize hocalar, ‘şunu yaparsanız başınıza şunlar gelir’ gibi senenin en başında söylüyordu.”

“10. sınıfta geldim bu okula ders olarak almadım. Makinalarda şuna dikkat edin deniyor”.

“11. sınıfta aldık. KKD’leri anlatıyorlar, makine başında güvenlik ayarları var. Devir sayısını çok yükseltmemeliyiz. Makine kapağını kapatmalıyız.”

“Evet 10. Sınıfta aldık.”

“Vermiyorlar. Meslek derslerinden önce iş güvenliği dersi vermeliler, detaylı bilgi vermeleri gerekiyor.”

Bu ekipmanları herkes düzenli olarak kullanıyor mu? Bunun denetlenmesi yapılıyor mu? Kim tarafından? Nasıl oluyor? Aklınıza gelen örnek var mı?

Okulda kişisel koruyucu ekipman kullanmadığını belirtilen öğrenciler dışında, görüşülen çocuklar düzenli olarak gözlük kullandıklarını ve öğretmenlerin bunları kontrol ettiğini ifade etmişlerdir.

“Okulda yok, kullanmıyoruz.”

“Evet. Hoca bize dersi önce kendi yapıyor sonra tek tek bize gösteriyor. Hocalar çok titizler.”

“Her sabah hocalar denetliyordu.”

Okulda siz ya da bir arkadaşınız ya da bir diğer öğrenci kaza geçirdi mi? Kaza nasıl oldu, ilk müdahale nasıl ve kim tarafından yapıldı? Siz ne hissettiğiniz?

Görüşme yapılan öğrenciler kendilerinin okulda kaza geçirmediğini ifade etmiştir fakat hemen hepsi en az bir kazayı duymuş ya da görmüş olduklarını söylemiştir. Kazadan sonra ise etkilenmediğini söyleyen bir öğrenci olmasına rağmen diğer öğrenciler korktuklarını, kendilerinin de kaza geçirebileceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Ortak yaklaşımları bu kazaları unutmaya çalışmak şeklindedir. Sürekli akıllarından geçirirlerse kendilerinin de aynı kazayı yapabileceklerini ifade edenler olmuştur. Bu durum mesleki teknik okullarda okuyan çocukların diğer akranlarından daha fazla psikolojik olarak zarar gördüklerini düşündürmektedir. Çocuklara verilen iş güvenliği eğitimlerinde kazalarla ilgili bilgi verilirken çocukları psikolojik olarak etkilenmelerini engelleyecek yöntemler kullanılmalıdır.

“Yok duymadım. Biz elektrik vermiyoruz, hocalar veriyor. Okulda da hiç duymadım.”

“Evet. Parmağını tornaya kaptırdı bir arkadaşımız”

“Evet. Parmağını tornaya kaptırdı. Biraz korkar gibi oldum ama sonradan bir şey olmaz dedim. Korkarsam ben de aynısı gibi elimi kaptırırım deyip korkumu yendim.”

“Ambulansla hastaneye götürüldü.”

“Yok geçirmedim. Okulda olmadı hiç, işyerlerinde geçirenleri duyuyorum. Büyük araba parçalarını yapıyorlar, hidrojen kullanıyorlar, gözüne parça kaçmış. Hastaneye gitmişler şırınga ile temizlemiş. Bunu duyunca ne hissettim? Kendisi yanlış bağladığı için olmuş, beni etkilemiyor kazalar.”

“Fazla bir şey etkilemedi ama üzüldüm.”

“Hayır ama hocalarımızdan geçmiş yıllarda geçen bir kazayı duydum; birisini elektrik çarpmış bayılmış. Bunları duyduğumda korkuyordum. Korkunç geliyordu. Sigortayı kendileri açıp kapatıyorlarmış; bizi hiçbir şekilde temas ettirmiyor hocalar.”

“Ortaokulda olmuştu. Akıllı tahtanın arasına parmağını sokmuş, bir arkadaşı da akıllı tahtayı açınca parmak kopmuş fırlamış ortalığa, hocalar buzun içine koyup götürdüler. Sonra bir şey olmadı.”

“Hayır etkilemedi beni. Makinaların koruyucuları var. Gevşek bir arkadaşımızdı. Dikkatsizlik yüzünden oldu.”

“Küçük kesikse hocalar, yoksa hastane.”

Kaza sonrasında öğretmenlerin ve yöneticilerin tutumu nasıl oldu? Özel bir önlem, okulda bilgilendirme, eğitim vb gerçekleşti mi?

“Bilgilendirme eğitimi yapılmadı ama hocamız doğrudan hastaneye götürdü. Bize de şöyle oldu, dikkat edin, dedi. Bir gün boyunca 8 saat anlattı makinaya geçmeden önce.” ifadesi kaza sonrası süreçlere öğrencilerin katılımının sağlanmadığını göstermektedir. Hem kaza araştırmasına hem önlemlerin belirlenmesi, uygulanması ve devamlılığının kontrol edilmesi süreçlerine öğrencilerin katılımı, iş sağlığı ve güvenliğinde kendi sorumluluklarını kavramalarını ve iş güvenliği kültürünün yerleştirilmesini sağlayacaktır.

“Eğitim vermediler ama daha çok sıkılaştırdılar bizi. Normalde bir makinada iki kişi çalışıyordu. O olaydan sonra tek kişi çalışıyor. Arkadaşın önlüğü takılıyor makinaya yanlışlıkla, çekince makina çalışıyor. Diğeri de ayar yapıyormuş, ayar yapanın eli sıkışmış. İki kişi çalışıyormuş kaza esnasında.”

“Dikkatli olun noktasında söylenildi.”

Sizce bu kazanın gerçekleşme sebebi neydi? Önlenebilir miydi?

Öğrenciler önlenebilir olduğunu belirtmişlerdir. Fakat nasıl önleneceğine ilişkin ifadeleri kazaların güvensiz davranışlar nedeniyle olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bu yaklaşım, kendilerine verilen eğitim ve uyarılarda özellikle davranış odaklı bir söylemle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

“Evet. Tornaya parçayı sürmeden önce belli bir mesafe bırakmalıyız. Sert bir malzeme kullanıyoruz. Alüminyum gibi. Sağlam bağlanmalı.”

“Uzun süredir böyle bir şeyle karşılaşmadıkları için önlemleri gevşetmişler bence.”

“Aslında evet. Arkadaşım daha dikkatli olabilirdi.”

Siz genel olarak mesleki ve teknik eğitim veren okulların; öğrencilerin sağlık ve güvenliği için yeterli önlemi aldığını düşünüyor musunuz?

Öğrencilerin de iş güvenliği ile ilgili tüm önlem ve sorumlulukların öğretmenlere bırakıldığını gözlemledikleri anlaşılmaktadır. *“Sadece hocalar var önlem olarak, hocalar olmadığında elliyoruz makinaları çoğunun kapağı yok.”* Öğretmenlerin en ufak bir hatasında da çocukların güvenliğinin tehlikeye düştüğü “ramak kala”lar yaşandığı görülmektedir. Bu da Kilitli-Etikle (EKED) gibi ciddi güvenlik sistemlerinin, makinalarda koruyucu ve sensörlerin olmasının okullarda acil bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

“Evet düşünüyorum. Sürekli hocalar başımızda olduğu için sürekli bilgilendirme yapılıyor. Biz atölyelerde her gün alet edevata bakan birini seçiyorduk. Aldığınız ekipmanları yerine koyacaksınız diye bizi uyarıyordu. Atölyede bir disiplin içinde çalışıyor herkes kurallara uyuyor.”

“Açıkçası pek düşünmüyorum. Bizim hocalarımız iyi ama. Teneffüste hoca şalteri kapattı. Arkadaşım kendi devresini geç bitirmişti kendi başına gidip sigorta kutusundan açtı, çalışıp çalışmadığını görmek için. Hoca sigorta kutusunun kilidini açmıştı ders için ama arada (teneffüste) kilitlemedi. Arkadaşın panosuna biri tam temas edecekti teneffüste ki uyardık, kurtardık.”

Öğrencilerin uğradığı kazalara sizce aşağıdakilerden hangisi sebep olmaktadır?

- A. Güvensiz davranışlar (kurallara uymama, kişisel koruyucu kullanmama, yorgunluk, dikkat dağınıklığı vb.),
- B. Güvensiz durumlar (makine koruyucularının olmaması, dağınık çalışma ortamı, arızalı ya da eski ekipmanlar vb.),
- C. A ve B ikisi birlikte,
- D. Organizasyonel nedenler (planlama yetersizliği, düzen ve denetim eksikliği vb.)

Çocukların verdiği cevaplar güvensiz davranışların kaza nedeni olduğu algısının yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu hem kaza, ramak kala vb. durumlarla karşılaştıklarında kendilerini suçlu hissetmelerine ve bunu kimseye söylememelerine sebep olabilecek hem de tehlikeli durumun ortadan kaldırılmaması sonucunu doğuracaktır. Bir diğer sonuç olarak da çalışma hayatına girdiklerinde güvensiz durumların ortadan kaldırılması talebini ifade etmemelerine ve çalışmaktan kaçınma hakkını kullanmamalarına yol açabilecektir.

Elbette iş kazalarının bir kısmı güvensiz davranışlar nedeniyle olmaktadır. Güvensiz davranışlar da bir başka kök neden olan eğitimin etkinliğinin yeterli olmaması kök nedenine dayanır ki buna ilişkin öneri de yine bir öğrenci görüşmesinden gelmiştir.

“Evet önlenebilir olduğunu düşünüyorum. Bazı makinalara bizi yaklaştırmamalı hocalar. 10. sınıfta iki hafta anlatıp uygulamaya geçiriyorlar. En az iki ay gibi eğitimin daha uzun olması gerekir.”

“Öğrenci kurallara uyarsa hiçbir şey olmaz.”

“Modern makinalar bizimki, frezelerde kapak var onlar kapanınca çalışıyor ancak. Dalgaya alıyorlar, dikkat etmiyorlar. Babam da iş kazası yaptı. Eline çekiçle vurdu. Kazayı yaptığında yanındaydım, üzüldüm. Hastaneye gitmedi 1 hafta sonra şişti bir ay çalışmadı.”

“Bilgisizlik. Biz genciz ya hemen yapayım bitireyim havasındayız. Bizde suç. Aceleye getirmemeliyiz.”

“Bence kendi hatalarından ve hoca makinayı açıp gidiyor bazen; o sırada başkası dokunabilir.”

Kazalarla ilgili araştırma yapılırken düşünce, görüş ve önerileriniz alınıyor mu?

Öğrenciler böyle bir şeye rastlamadıklarını ifade etmiştir. Hem öğretmen hem öğrenci görüşmeleri kaza ve ramak kala araştırmaları yapılmadığını ortaya koymaktadır. Bunun üzerine **Okulda sağlık ve güvenlik önlemlerinin artırılması konusunda yapılacak çalışmalarda düşünce, görüş ve önerileriniz alınıyor mu?** diye sorulmuştur. Yine görüşlerinin alınmadığını ama alınan önlemler konusunda kendilerine bilgi verildiğini, kendileri de karşılaştıkları sorunları hocalarına bildirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu da öğrencilerin, iş güvenliği faaliyetlerinin öznesi olarak görülmediği, sadece bilgilendirilenler olarak görüldüğünü düşündürmektedir. Oysa ki iş güvenliğinde modern yaklaşım çalışanların tüm iş sağlığı ve güvenliği süreçlerine katılımının sağlanması yönündedir. Kazadan etkilenecek olanlar kazaların önlenmesi için yapılacak tüm faaliyetlerin de öznesi olmalıdır.

“Hayır. Bize sormuyorlar ama yaptıkları şeyleri anlatıyorlar. Virüsten dolayı dezenfektan kutusuna dokunmadan giremiyorsun bize bunu söylüyorlar. HES kodu sorgulanıyor.”

“Panolara yaklaşmamamızı, izinsiz enerji açmamamızı söylüyorlar; uyarıları yapıyorlar her zaman.”

“Öğrencilere sorduklarını görmedim ama gerekli şeyleri kendileri yapıyor.”

“Talaş sıçrıyor ne kadar gözlük taksak da. Onları söylüyoruz. Bıçakların daha çabuk değiştirilmesini söylüyoruz. Bıçak körlenince daha çok çapak atıyor. Onun dışında her şey yapılmış söyleyecek bir şey kalmamış.”

“Eğer bir sorun varsa biz söylüyoruz. Tornadaki elmas körelince parça fırlatıyor; biz hocalarımıza söylüyoruz eskidi diye.”

Basında iş kazalarını takip ediyor musunuz? Neler gözlemliyorsunuz? Ne tür kazalar oluyor, sebepleri ne? Önlenebilir mi? Genel olarak iş güvenliği ile ilgili Türkiye’deki durum hakkında bilginiz var mı?

Öğrencilerin Türkiye’deki iş kazalarının görünümü ve sebepleri hakkında genel bir bilgiye sahip oldukları ve yaşlıları olan pek çok çocuğa göre doğru sonuçlara vardıkları görülmektedir. Ayrıca çocukların ifadeleri iş

sağlığı ve güvenliğine yeterince önem verilip btce ayrılmadığını, iş güvenliği profesyonellerinin işverene bağlı çalışmasının yanlış olduğu sonucuna vardıklarını göstermektedir.

“Mesela benim babam da iş kazası geçirdi. İnşaatta çalışıyordu, merdiveni kurdu ama dengesini sağlayamadı, düştü. Belinde kırık oldu ama hemen iyileşir diye ameliyat yapmadılar. Bence o kazada da hata bence babamdaydı. zlme yok, ama başıma gelir mi diye düşünüyorum, biraz. Paraya bakıyor güvenlik şeyleri Türkiye’de. İş sağlıklar geldiğinde onları kendi adamları olarak gördükleri için istedikleri gibi ynetebiliyorlar. Patronun hataları daha çok. İlk girdiğim zaman ben söyledim deyip başlarından savıyorlar.”

“Sosyal medyada görüyorum ezbere iş yapıyorlar; dikkatsizlik bence. Prese sışışan adamı gördüm. İçine girdiğinde başkası çalıştırıyor. O yüzden kaza oluyor.”

“İşletmeden işletmeye değişiyor bence iş güvenliği. Benim staj yaptığım yerde seminerlerde iş güvenliği veriliyor. Makine kendinden stop ederse daha güvenli olur.”

“Genellikle kazaların çoğu işçinin hatası ile bilinçsizliği ile oluyor, basında daha çok üstüne kamyon devrilmesi, kol kaptırması ağır kazaları görüyorum. İşteki alınmayan önlemden değil de kafasının dağınık olmasından ya evde problem ya babası ölmüş oluyor. Kafam sürekli dağınık olduğu için dikkat edemiyorum ben de. Mesela tır yklyorduk. Kapıların dışına demir ereve takılıyor 6 metrelik elik ereve tutmayı unuttum, üstüme düşüyordu az daha (staj yaptığım yerde).”

“Yok takip etmiyorum. Instagram’da görüyorum, dalgınlık sonucu oluyor. Türkiye’de çalışanlar pek güvende değil.”

“Haberlerde, gazetelerde görüyorum. Bence tamamen ihmal, gerekli ekipmanın kullanılmaması. İşin kolayına kaçarken insanlar canlarından olabiliyor. İşverenlerin sürekli takip etmesi lazım, işverenler de bu yönde olmadığı için takip etmiyorlar.”

“Televizyonda gördüm. Böyle yağmurlu bir havada direk taşıyorlardı yukarıda, trafoya çarpıyorlar. Öyle bir kaza gördüm. Elektrik kazası olduğu içinde bayağı rktm travma yaşadım (elektrik elektronik alanı ğrencisi).”

**İş eğitimi sırasında, öğretmen süreci sürekli kontrol altında tutuyor ve gerekli uyarıları yapıyor mu, işyerlerinde iş güvenliğine gerektiği kadar önem veriliyor mu?
Öğretmenler size yaşadığınız sorunları soruyor mu?**

Öğrencilerin yanıtı genellikle olumlu olmuştur. Fakat staj yerine göre iş güvenliği önlemlerinin değiştiğini, kendi staj yaptıkları yerin önem verdiğini belirtmişlerdir. Görüşmelerde bir başka soruda öğrenciler, öğretmenlerin çok sıkı tedbir aldıklarını ifade etmişlerdir.

“Evet herhangi bir yanlışımda gelip düzeltiyor hocalar. 7 hoca 30 kişiye bakıyordu.”

“Sorun var mı diye soruyor hoca varsa söylüyoruz. Evet iş yerinde de güvenliğe önem veriliyor.”

“Yani diyelim. Evet veriliyor. Pandemi sürecinde kameralar vardı. Bir kişi bile maskesini indirince uyarıyorlardı ama sonra yukarı çıkıp hep beraber yemek yiyorduk.”

“Stajın ilk günü üniversitenin konferans salonunda iş güvenliği eğitimi verdiler. İş yaparken neleri yapıp yapmamamız gerektiğini söylediler, hatta bize sertifika verdiler. Kıyafetsiz gözlüksüz olmaya izin vermiyorlardı. Uzmanlar gezip uyarıyordu. Hasta odalarında klima çalışmıyorsa onlara bakıyorduk.”

“Evet soruyor. Ayda bir geliyor hocamız. Yerleri süpürtüyorlardı stajda, beklediğim gibi olmadı. Stajyere iş öğretiyim demiyor. Saygı, sevgi, görgü sıfır ustabaşında.”

“Tabii ki de. Farklı hissettim. Meslek lisesinde okuyanlara tembel gözıyla bakıyorlar ama iş bulma konusunda daha ayrıcalıklıyız. Anadolu liseliler iş bulamıyor. Bu bizim için ayrıcalık. Önceden lise birinci sınıfa geçerken Anadolu lisesi istiyorduk. Önyargılıydım. Ama işleri gördükten sonra sevmeye başladım. 9. Sınıfta normal Anadolu lisesi eğitimi aldık. 10. sınıfta da elimiz tornavida tutmaya alışsın diye işler verdiler. En başında işçi gibi hissettim ama sonra çok sevmeye başladım atölye dersleri için gün sayıyordum.”

“Aslında değil üst sınıfta görüyorum. Daha avantajlı hissediyorum. Makine bölümünde okuyanlar makinayı görüyoruz. Büyüdüğümüzde bir iş yerine gittiğimizde bir sıfır öndeyiz.”

BÖLÜM 4

SONUÇ VE ÖNERİLER

Meslek liselerine devam eden çocuklar; diğer okul türlerinden farklı olarak eğitim gördükleri meslek dalına özgü uygulamalı eğitimler ve stajlar yapmaktadır. Bu uygulama ve stajlar çoğunlukla gerçek bir iş pratiğinden farklı değildir. Bu çalışma temel olarak çocukların okulda ya da staja gittikleri iş yerlerindeki atölyelerde pek çok yaşam hakkı ihlali ve riskleriyle karşı karşıya kaldığını göstermiştir. Çocuklar tıpkı bu işleri yapan erişkinler gibi iş kazası, meslek hastalığı gibi işçi sağlığı risklerine maruz kalmaktadır. Bu riskler Türkiye'nin de taraf olduğu BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne aykırı bir durumdur.

Bu nedenle FİSA Çocuk Hakları Merkezi olarak temel önerimiz kuruluşundan itibaren sermayenin ihtiyaç duyduğu iş gücünün yetiştirilmesine odaklanan eğitim kuruluşları olan meslek liselerinin sermayenin ihtiyaçlarını değil çocukların gelişimsel özelliklerini, hak ve özgürlüklerini gözeterek eğitim kurumlarına dönüştürülmesi; bu yönde meslek liselerinin tartışmaya açılmasıdır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın iç raporlarında da özgün çalışmalarda da çocukların eğitim aldıkları alanda çalışma oranının %10'un altında olduğu görülmektedir. Hem okulda hem de staj yaptıkları yerlerde birçok yaşam hakkı riski ile karşı karşıya bırakılan bu çocukların bir de eğitim aldıkları alanda çalışmayı tercih etmeleri bu okullardaki eğitimin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu izleme çalışmasında medya izlemesi yapılarak tespit edilen 5 vakada, kaza kök neden analizleri kullanılarak aşağıdaki kök nedenlere ulaşılmıştır;

- Özel durumlar için iş/sınav planının yetersiz olması,
- Öğrencinin maddi desteğe ihtiyacının olması,
- Planlamada hızar için aparat alımının olmaması,
- Aparat ve benzeri aletler için kaynak ayrılmaması,
- Satın alma personelinin farkındalık düzeyinin düşük olması,
- Satın alma prosedürlerinde İSG kriterlerinin eksikliği
- İş planlaması eksikliği
- Eğitim planlaması eksikliği
- Sağlık kontrol kriterlerinin olmaması

- Çalışma ortamı tasarımının uygun olmaması
- Öğretmenlerin yetkinliğindeki eksiklik
- Öğretmenlerdeki yetkinlik kriterlerinin tanımlanmamış/planlanmamış olması
- Ölçüm planlaması eksikliği
- Bakım planlaması eksikliği
- Bakım elemanı sayısının yeterli olmaması
- Düzenli bakım ve test planlamasının olmaması
- İSG eğitiminin olmaması ya da eksikliği
- İSG farkındalığının eksikliği
- Kilit Etiketle Prosedürünün olmaması
- İş sağlığı ve güvenliği ekipmanına kaynak ayrılmaması
- Kişisel koruyucu donanım eğitimi planlamasının olmaması
- Düşük akımla çalışılması için altyapı/dizayn planlamasının olmaması
- İş planlaması konusunda yetkinlik eksikliği ya da yetkinliğin olmaması.
- Okullarda inşaat ve yenileme çalışmaları için şartname/spesifikasyon olmaması ya da şartnamenin yetersiz olması.

Kök neden analizi ile tespit edilen bu eksiklikler öğretmen ve öğrenci görüşmeleri ile de teyit edilmiştir. Görüşmeler ayrıca aşağıdaki hususları ortaya çıkarmıştır:

- Görüşülen öğretmenlerin tamamı öğrencilerin yaptıkları işleri riskli bulmaktadır.
- Okullarda çocukların ve öğretmenlerin sağlığını ve güvenliği tehdit eden riskler bulunmakta, bunların bir kısmı okul idaresine raporlanmaktadır.
- Okullara Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ayrılan bütçenin yetersiz olması nedeniyle güvenli bir eğitim ve çalışma ortamı oluşturulamamaktadır.
- Okullarda, bakım ve onarım çalışmalarını yapacak eleman bulunmamaktadır.
- Okullarda, elektrik donanımında ve uygulama çalışmalarında güvenlik eksiklikleri bulunmaktadır.
- Birçok makinada, makine koruyucuları, sensörler ve güvenlik donanımları ile makinaya yaklaşma mesafelerinde eksiklikler bulunmaktadır.
- Öğrencilere kişisel koruyucu donanımları tam olarak sağlanmamakta, kişisel koruyucu donanımları öğrenciler kendi bütçelerinden temin etmektedir. Bu koruyucular arasında gaz maskesi, yalıtımlı elektrikçi ayakkabıcı gibi nispeten daha pahalı olan kişisel koruyucular bulunmamaktadır.
- Kişisel koruyucu donanımlarda eksiklikler olsa da çalışma ve eğitim sürdürülmektedir.
- Hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği farkındalık düzeylerinde eksiklikler bulunmaktadır.

- Güvenliği tehlikeye atan durumlar için 6331 sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamında iş durdurulmamaktadır.
- İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sistemler yeterli düzeyde kurulmadığı için önlem alma yükümlülüğü ve sorumluluğu öğretmenlere bırakılmıştır. Bu da öğretmenleri güvensiz koşullarda eğitime devam etme zorunluluğu yüzünden çaresiz bırakmaktadır.
- Öğrencilere oyun ve sosyalleşme için okullarda yeterli destek ve olanak sağlanmamaktadır.
- Ortamda çocukların sağlığını ve güvenliği tehlikeye düşüren risklerin tam kaldırılamamış olması durumunda bazı ekipmanlar kullanılmamaktadır. Bu durum da o ekipmanlarda çocukların bilgi ve becerilerini geliştirmemesi nedeniyle eğitimin niteliği ve kalitesini düşürmektedir.
- Öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili süreçlere katılmalarını sağlayacak herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır (iş sağlığı ve güvenliği öğrenci temsilcisi, öğrenciler için sağlık ve güvenlik haftaları düzenlemesi, iş sağlığı ve güvenliği kurulunda öğrenci temsilcisi bulundurulması gibi).
- Okullarda kaza araştırması için standart bir prosedür bulunmamaktadır. Kazalar için kaza araştırması yapılmamaktadır. Kazalarla ilgili kamu kurumlarına bildirilmek için tutulan raporlar kazanın büyüklüğüne göre tutulmaktadır. “Küçük kazalar” SGK’ya bildirilmemektedir.
- Kazaların küçük ya da büyük kaza oluşları ölçüsünde önlemler belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Küçük kaza ve ramak kalalar “kabul edilebilir kazalar” olarak görülmekte ve buradaki kazalar için ek önlemlerin planlanmasında yetersiz kalınmaktadır.
- Okul müdür ve yöneticilerinin teknik öğretmen olmayanlardan seçilmiş olması okullardaki risklerin yeterli düzeyde anlaşılmasına neden olmaktadır.
- Mesleki ve teknik okullarda yenileme ve yeni yapılarda tasarım aşamasında iş güvenliği kriterleri yeterli düzeyde değildir.
- Döner sermaye kapsamında okullarda yapılan üretimlerde çocuklar çalışmakta ve üretim büyük oranda çocukların emeği ile üretilmektedir. Buna rağmen toplam üretimden en fazla %30’u çocuklara ödenmektedir. Bu üretim biçiminin kendisi de çocuk işçiliği olarak görülmelidir.
- Öğretmenler de hem döner sermaye çalışmalarında hem de eğitim ve okuldaki tadilat işlerinde güvensiz koşullarda çalışmaktadırlar. Okullarda öğretmenlerin yaşamını kaybetmesi ile sonuçlanan iş kazaları yaşanmaktadır.
- Okul idaresinin ve öğretmenlerin güvensiz koşullara rağmen eğitimi sürdürmesi, çocuklarda güvenli davranışların tam olarak yerleşmesini zorlaştırmaktadır.

ÖNERİLER

Bu başlık altında, meslek liselerinin genel dönüşümün yanı sıra bu okullarda eğitimin güvenli sürdürülebilmesi gerekli görülen önerilere yer verilmiştir. Bu önerilere geçmeden önce çocukların yaşamını tehlikeye düşürebilecek tüm çalışma ve eğitim biçimleri öncelikle durdurulmalı sonra aşağıdaki öneriler hayata geçirilmelidir.

Makine Güvenliği

Okullarda kullanılan her tür makine ve ekipmanın, çocukların sağlığının ve güvenliğinin korunması için, standartlara uygun olması gerekmektedir. İş güvenliği mevzuatında makinelerin hareketli parçalarının muhafaza içinde olması, yaklaşma sensörlerinin bulunması,

acil durdurma sistemlerinin olması, normal ve normal dışı kullanımlarda kullanıcıya zarar vermeyecek şekilde üretilmesi, CE belgesine sahip olması gibi zorunlu güvenlik önlemleri konulmuştur. Bu nedenle okullarda kullanılan tüm ekipmanlar iş sağlığı ve güvenliği bakımından değerlendirmeye tabi tutulup, makine güvenliği yetersiz olanlar yeterli hale gelene kadar pratik uygulamalar durdurulmalıdır.

Elektrik Alt Yapısı ve Elektrik Güvenliği

Elektrikle çalışılan bölümlerde ve tüm elektrik tesisatında güvenlik önlemlerinin yeterli olmaması hayati risk taşımaktadır. Tehlikeli gerilim alternatif akımda 50 Volt, doğru akımda 120 Volttur. Bu gerilimin üstüne çikildiğinde her zaman ölüm riski vardır. Okullarda da 220 volt ya da 380 volt ile çalışan ekipmanlar bulunmaktadır. Bu nedenle elektrik kullanılan tüm ortamlarda, uygun tesisat kullanılması, topraklama yapılması (gövde topraklamaları dahil), kabloların kesilmeye, nem ve suya karşı korunması gerekmektedir. Tesisatın kaçak akımlarda devreyi kesmeye yarayan sistemlere sahip olması da yasla olarak zorunludur. Tüm okulların elektrik altyapısı bu konuda yetkin elektrikçilerce kontrol edilmelidir. Bu kontrollerde kaçak akım röleleri, topraklama, paratoner sistemleri özellikle kontrol edilmelidir. Eksiklikler giderilmeden çalışma yapılmasına izin verilmemelidir.

Yangın Güvenliği

Yangın, yanıcı maddenin bir ateşleyici kaynak ile buluşması sonucu ortaya çıkan oldukça riskli bir durumdur. Okullarda hem yanıcı malzemeler (sıra, kitap, boya, tiner vb.) hem de ateşleyici kaynaklar (kaynak kıvılcımları, statik elektrik vb.) bulunmaktadır. Okullarda yaşanan yangınların nedenlerine ilişkin detaylı araştırma yapılması eğitim esnasında oluşabilecek kazaların da ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır. Özellikle kolay tahliye için tüm kapıların dışarı açılacak şekilde dizayn edilmesi, ışıklı acil çıkış yönlendirme levhalarının her yerden görülebilecek şekilde çıkışa kadar yerleştirilmesi, tüm çıkışların açık vaziyette olması sağlanmalıdır. Yangın söndürme sistemleri okulların kapasitesine uygun olmalı ve düzenli aralıklarla çalışıp çalışmadıkları kontrol edilmelidir.

Ortam Ölçümleri

Okullarda yapılan eğitim esnasında iş ekipmanlarından ya da kullanılan malzemeden kaynaklı sağlığa zarar verebilecek riskler mevcuttur. Öğrenciler kaynak dumanı ve ışınları, toz, kimyasallar, gürültü gibi sağlığı bozucu etkenlere maruz kalmaktadırlar. Bu risklerin düzeyini belirlemek ve önlemleri oluşturmak için okullarda ortam ölçümlerinin düzenli olarak yapılması gerekir.

Okullarda Düzenli Bakım ve Onarım Çalışmaları

Okullarda bulunan alana göre çok sayıda makine ve iş ekipmanı (torna, matkap, kaldırma ekipmanları vb.) bulunmaktadır. Bunların güvenli işleyebilmesi için düzenli bakım ve onarımlarının yapılması gerekmektedir. Aynı şekilde aydınlatma, elektrik tesisatı, basınçlı hava tesisatı gibi sistemlerin de hem iyi bir şekilde işletilmesi hem de bunlardaki noksanlıklara bağlı oluşabilecek riskleri ortadan kaldırmak için düzenli bakım ve periyodik kontrollerinin yapılması oldukça önemlidir. Zaten iş güvenliği mevzuatında da basınçlı kaplar ve kaldırma ekipmanları için periyodik kontrollerin en az yılda bir yapılması, yine bu ekipmanlarda bakım onarım gibi çalışmalardan sonra kontrollerin tekrarlanması zorunlu tutulmaktadır.

Okullarda bakım işlerinde eleman bulunmaması nedeniyle bu işler öğretmenlerin eğitimden ayırdıkları zamanlar içinde yapılmakta bu da takip edilebilir düzenli bir sistem kurulmasına izin vermemektedir. Bu nedenle okullara, okulun büyüklüğüne göre yeterli sayıda bakım/onarım için teknik kadrolar tahsis edilmelidir.

Eğitim Öncesi Mesleki Sağlık Değerlendirmesi

6331 sayılı yasa çerçevesinde, “işçinin işe uyumu” / “işin işçiye uyumu” kavramları ön plana çıkarılmış ve bu konudaki değerlendirme ve takip süreçleri iş hekimlerine/iş yeri hekimlerine verilmiştir. Meslek lisesine başlayacak çocukların, bu okullara başlamadan önce sağlık değerlendirmesinden geçerek eğitim için fiziksel ve ruhsal olarak değerlendirilmesi (Meslek lisesi giriş muayenesi) gerekmektedir. Son yıllarda uygulanmayan bu değerlendirmenin mutlak surette yeniden uygulamaya alınması, bu çocukların sağlığını ve kazaları önlemek bakımından hayati görünmektedir. Bu değerlendirme, aynı şekilde çocukların lisede bölüm seçtikleri dönemde tekrarlanmalı ve ilgili bölümde çalışmaya sağlık açısından uygun olup olmadığı tespit edilmelidir.

Ülkemizde iş yeri hekimleri kısa süreli sertifikasyon süreçlerinden sonra alana geçmektedir. Bu eğitimlerin içinde çocuk işçilerle ilgili bir formasyon almamaktadırlar. Meslek liselerine başlayacak çocukların sağlık değerlendirmelerini yapan hekimlerin çocuğun fizyolojik gelişim süreçlerini de içeren ek bir eğitim alması uygun olacaktır. Bu eğitim iş ve çocuğu birlikte değerlendirebilen bir nosyonu sağlamalıdır.

Sağlık Riski Değerlendirmesi

İş yeri hekimleri çocuk işçiler ve iş güvenliği konusunda deneyimli ve yetkili iş güvenliği uzmanları ile birlikte okullarda sağlık risk analizleri yapmalı, böylece meslek lisesine giriş ve sonrasındaki tıbbi takip kriterleri, biyolojik-fiziksel maruziyet ölçümleri bu analizler doğrultusunda içeriklendirilmelidir.

Bu çalışmada ulaşılan bulgular ışığında tüm meslek liselerinde yetkilendirilmiş iş yeri hekimleri ve iş güvenliği uzmanlarının, okulları çocuklar için taşıdıkları sağlık-güvenlik riskleri bakımından değerlendirmeye tabi tutması ve bu değerlendirme sonuçlarının raporlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu raporlamalarda çok riskli-riskli okullarda pratik eğitimler durdurularak eksiklerin tamamlanmasının beklenmesi doğru olacaktır.

Öğrencilerin İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili Süreçlere Katılımı

İş güvenliğinde tüm uygulamalar üç saçı ayağı üzerine inşa edilmektedir. Bunlar; işçi, işveren ve çalışanlardır. Özellikle iş güvenliği ile ilgili hem alınacak önlemlere hem de eksikliklerin tespit edilmesine çalışanların katılımı iş yerinde daha güvenli bir çalışma ortamı ve kültürü oluşturulmasında büyük önem taşımaktadır. İş sağlığı ve güvenliği kurullarında çalışan temsilcisi olması zorunludur. Okullarda iş güvenliği koşullarından etkilenenler arasında çocukların da bulunduğu göz önüne alındığında çocukların katkısını ve katılımını sağlayacak araçların da oluşturulması gerekir. Bu hem çocukların kendileri için alınan güvenlik önlemlerine sahip çıkmalarını hem de iş güvenliği uygulamalarını daha dikkatli takip etmelerini sağlayacaktır.

İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri

İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili eğitimler güvenlik kültürünün oluşturulmasında özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği mevzuatında işçilerin alacakları eğitimlerin süreleri ve periyotları tanımlanmıştır. Özellikle bu eğitimlerin etkililiği çalışanların davranışları ve kaza sayılarının azalması ile ölçülmektedir.

Meslek liselerinde okuyan öğrencilerin ileride çalışacakları işlerde kullanacakları mesleki altyapılarının oluşturulması kadar güvenlik kültürünün oluşturulması da eğitimin bir parçası olarak kabul edilmelidir. Çocuklara işçi eğitimleri gibi yıllık belirli saatlerde iş sağlığı güvenliği eğitimleri verilmesi güvenlik kültürünün oluşmasında yeterli olmayacaktır. İş güvenliği ve sağlığı eğitimleri meslek lisesine başlar başlamaz müfredata alınmalı ve çocukların İSG konusunda algı, tutum, davranış biçimleri eğitimin temel başlıklarından birine dönüştürülmelidir. Çocukların ve öğretmenlerin okuldaki sağlık ve güvenlik risklerini, çocukların fizyolojik gelişimlerini ve mesleki maruziyetlere bağlı hastalıkları bilmesi uygun olacaktır. Bu eğitimler ya okullarda çalıştırılacak iş güvenliği uzmanları tarafından ya da iş güvenliği uzmanlığı eğitimine sahip meslek lisesi öğretmenleri tarafından verilmelidir.

Kaza ve Ramak Kala Araştırmaları

İş kazalarının 3 iş günü içinde SGK'ya bildirilmesi tüm iş yerleri için zorunludur. Bu bildirimler standart formlar üzerinden internet üzerinden yapılmaktadır. Fakat bildirim yapılması kaza araştırması yapıldığı anlamına gelmemektedir. Bu nedenle İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda kazaların araştırılması ayrıca istenmektedir. Okullarda kaza araştırması prosedürü, bu araştırma çalışmasına kimlerin katılacağı, bilgilerin nasıl toplanacağı, kime raporlanacağı, önlemlerin nasıl önceliklendirileceği ve hangi zaman diliminde tamamlanacağı gibi bilgileri içerecek şekilde oluşturulmalıdır. Bu prosedüre uygun şekilde elde edilmiş kaza kök nedenlerine ilişkin düzeltici faaliyetler tüm mesleki teknik okullar tarafından erişilebilir bir sisteme yüklenerek okullar arasında bilgi paylaşımı sağlanmalıdır. Ayrıca okullarda yaşanan kazalar ve alınan önlemler kamuoyu ile paylaşılarak kamuoyunun da sürecin denetçisi ve katılımcısı olması sağlanmalıdır.

Kişisel Koruyucu Donanımların Temini

Kişisel koruyucu donanımlar iş güvenliğinde koruma tedbirleri arasında en sonda yer almaktadır. Bireysel korunma yöntemleri yerine toplu koruma önlemlerinin alınması esastır. Okullarda toplu korumaya yönelik tüm önlemler alındıktan sonra hala ortadan kaldırılamayan riskler var ise bunlar için çocuklara kişisel koruyucu donanım temin edilmelidir. Bu kişisel koruyucu donanımlar öğrencilerden herhangi bir ücret alınmadan ve eksiksiz şekilde verilmelidir. Ayrıca öğrencilere kullanacakları kişisel koruyucuları saklayacakları dolaplar temin edilmeli, kullanıma bağlı eskime ve hasarlarda da yenileri ile değiştirilmelidir.

Çocukların Psikolojik Olarak Değerlendirilmesi ve Takibi

Sağlık, fiziksel, ruhsal ve sosyal olarak iyilik hali olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle meslek lisesi giriş muayenelerinde çocuklar ruhsal olarak değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Araştırmada pek çok çocuğun ruhsal zorlanmalar da yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu zorlanmaların bir ekiple birlikte (Sosyal hizmet uzmanları, psikologlar, çocuk gelişimi uzmanı vb.) değerlendirilmesi, çözümler üretilmesi, ilgili devlet kuruluşlarının gerektiğinde devreye girmesi sağlanmalıdır.

Periyodik Muayeneler ve Tıbbi Takip

Çocukların, ilgili yasaların çerçevesinde yılda en az bir kez (ortamdaki ya da kişisel risklerin büyüklüğüne göre sıklık artırılmalıdır) periyodik sağlık muayenesine tabi tutulması, maruziyetleri gözetilerek biyolojik izlemelerinin yapılması gerekmektedir. Yine belirli aralıklarla çocukların psikolojik sorunlar yönünden taranmaya tabi olması, aşı takvimlerinin takip edilmesi uygun olacaktır.

Sağlık Hizmetine Ulaşım

Çocuklar hastalandıklarında ya da kaza yaşadıklarında belirlenmiş kamu sağlık birimlerinden sağlık hizmeti alınmalıdır. Bunun için;

- Gerekli 112 acil yardım koordinasyonu önceden belirlenmeli düzenli aralıklarla acil yardım ve kurtarma tatbikatları yapılmalıdır.
- Okul için görevlendirilmiş olan iş yeri hekimi kolaylıkla ulaşılabilir olmalıdır. Bu iş yeri hekimlerinin bağlantılı olduğu ve içinde çocuk hekimi de bulunan hastaneler belirlenmelidir.
- Meslek liselerinin yoğun olduğu illerde iş güvenliği uzmanı, psikolog, çocuk gelişim uzmanı, sosyal hizmet uzmanından oluşan ekipler okullarda görevlendirilebilirler.
- Öğretmenler ve hatta öğrenciler "ilk yardım eğitimi" almalıdır. Bu eğitimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması acil durumlar için uygun olacaktır.
- Kaza geçirme durumlarında, kazanın derecesinden bağımsız olarak çocukların bir sağlık kuruluşuna götürülmesi doğru olacaktır.

Özel Gereksinimli Çocuklar

Gelişimsel ya da diğer özellikleri sebebiyle özel gereksinime sahip çocuklar, gereksinimlerine göre mesleki teknik eğitim alabilmelidir. Ancak bu eğitim öncesinde onların da mutlaka “meslek lisesi giriş muayenesinden” geçmesi gerekmektedir.

Madde Bağımlılığı vb. Problemler

Bağımlılık sorunu olan çocuklar tespit edildiğinde iş yeri hekimi tarafından takibe alınmalı, gerekli yönlendirmelerle tedavisi sağlanmalıdır.

Çocukların psikolojik sorunları fiziksel sağlıklarını da etkileyebilecek ve kazalara sebep olabilecek potansiyeller taşımaktadır. Bu tür sorunlar tespit edildiğinde multidisipliner yaklaşımlarla sorunların çözümü yolunda adımlar atılmalıdır.

Sağlığın Diğer Belirleyicileri

Sağlığın birçok fiziksel - çevresel - sosyal - ekonomik belirleyicileri vardır. Sağlığa ancak bu belirleyicileri ile birlikte baktığımızda onu koruyabilir ve geliştirebiliriz. Bu bakımdan çocukların dengeli ve yeterli beslenebilmesi, sağlıklı bir evde sağlıklı ebeveynlerle yaşaması, yeterince ve kendine uygun spor yapma olanaklarına ulaşabilmesi, uygun ekonomik koşullara sahip olabilmesi öncelikle ve koşulsuz olarak devletin sorumluluğu olarak ortaya çıkmaktadır.

Öğretmen Sağlığı

Meslek liselerindeki öğretmenlerin de çocuklar gibi sağlık sorunlarına maruz kaldığı, kaza yaşadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan öğretmenlerin iş güvenliği riskleri ile baş başa kaldığı, çözüm konusunda çaresizlik yaşadığı ve bu durumların öğretmenleri mesleklerine yabancılaştırdığı söylenebilir. Meslek liselerinde “öğretmenlerin iş sağlığı” konusunda da çalışma yapılması gereği anlaşılmaktadır.

Okul İdaresi ve Döner Sermaye

Çocukların sağlık ve güvenliği için mesleki ve teknik okullarda müdür ve yardımcılarının teknik öğretmenlerden seçilmesi sağlanmalıdır. Döner sermaye kapsamında çalıştırılan çocukların eşit işe eşit ücret ilkesi doğrultusunda yetişkinler ve öğretmenlerle aynı ücreti almaları sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Aksoy, H.H. (2017). Meslek Liseleri Öğrencilerinin İşletmelerde Beceri Eğitimi: Okul Destekli Çocuk İşçiliği. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 16(62-63).

Akyüz, E. (2018) Çocuk Hukuku - Çocukların Hakları ve Korunması, Ankara: Pegem, s.45

Bolat, Y. (2016). Türkiye, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya Fransa, İngiltere ve Japonya'da Mesleki ve Teknik Eğitime Öğretmen Yetiştirme. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 39-72.

Kablay, S. (2021). Stajyer Öğrencilerin Emek Süreçleri: Meslek Liseleri Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *Politik Ekonomik Kuram*, 5(1), 132-160

Lordoğlu, K. (2017). Türkiye'de Çocuk İşçiliğine İlişkin Değerlendirme ve Saptamalar. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 16(62-63).

Özveri, M. (2015) *İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri*, İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.

Somuncu, A. (2020). Türkiye'de Mesleki Eğitim ve İstihdam - Hayaller Beyaz Olsa da Gerçekler Mavi Yaka. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(1), 177-194.

Taşyürek, M. (2017). İş Kazaları Nasıl İncelenir? *Çalışma Ortamı*, (154):13-17.

Sözleşme ve Kanunlar

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,

Erişim Adresi: https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf

(Erişim Tarihi: 18.11.2021)

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme,

Erişim Adresi: <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

(Erişim Tarihi: 18.11.2021)

Çalışma Mevzuatı ile İlgili Avrupa Birliği Direktifleri,

Erişim Adresi: <https://www.csgb.gov.tr/media/1324/%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-mevzuat%C4%B1-ile-ilgili-avrupa-birli%C4%9Fi-direktifleri.pdf>

(Erişim Tarihi: 23.11.2021)

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik,

Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5457&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

(Erişim Tarihi: 22.11.2021)

Dijital Mecralar Komisyonu Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun,

Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/07/20200728-15.htm>

(Erişim Tarihi: 23.11.2021)

İş Kanunu,

Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>

(Erişim Tarihi: 23.11.2021)

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu,

Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>

(Erişim Tarihi: 23.11.2021)

İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İş Yeri Tehlike Sınıfları Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ,

Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170227M1-1.htm>

(Erişim Tarihi: 22.11.2021)

Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik,

Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=18540&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

(Erişim Tarihi: 22.11.2021)

Millî Eğitim Bakanlığı Döner Sermaye İşletmelerinde Üretimi Teşvik Primi Dağıtımı, Parça Başı Üretim, Atölye ve Tesislerin Özel Sektörle İş Birliği Yapılarak İşletilmesi Hakkında Yönetmelik,

Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10707&MevzuatTertip=5>

(Erişim Tarihi: 23.11.2021)

Raporlar, Rehberler, Bilgilendirme ve Eğitim Kitapçıkları

Çopur, O. (2012). Çocuğun Yüksek Yararı Nedir,

Erişim Adresi: <http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/1940-2010/Kitaplar/pdf/b/CYY.pdf>

(Erişim Tarihi: 18.10.2021)

MEB Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimi, Öğrenci / Çıracak İSG İşlemleri konulu yazı,

Erişim Adresi: https://akml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/54/01/194100/dosyalar/2016_03/07095143_bakanl_k_yazs21025040_rak.pdf

(Erişim Tarihi: 18.10.2021)

MEB (2018), Türkiye'deki Mesleki ve Teknik Eğitimin Görünümü, Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi,

Erişim Adresi: https://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_11/12134429_No1_Turkiyede_Mesleki_ve_Teknik_Egitimin_Gorunumu.pdf

(Erişim Tarihi: 23.11.2021)

Ek-1

Vaka Analizleri

VAKA 1

Son sınıf öğrencisi Talesemi Majör (Akdeniz Anemisi) hastası mobilya bölümü öğrencisi N. T.'nin, parmağını hızarın bıçağına kaptırması sonucu sağ el başparmağı tırnaktan ilk eklem yerine kadar kopmuştur. Hastaneye kaldırılan N.T.'nin parmağı dokuların çok zarar görmesi nedeniyle iyileşmesi için karnına dikilmiştir. N.T. lise son sınıf öğrencisi olmasına rağmen hastalığı nedeniyle fiziksel olarak 11 yaş özelliği göstermekte, üç haftada bir kan nakli yapılmaktadır. Okulun son günü stajdan iyi not almak için sınava girmiştir. Sınavı verememesi durumunda stajı iptal olacağı için acele etmiş, arkadaşlarından yardım istememiş, sol elinin gücü yetmeyince sağ eliyle destek verirken sağ elinin üst kısmı kesilmiştir. Kaza nedeniyle iş bulmakta zorluk çekeceğini ve maddi sıkıntı içinde olduğunu ifade etmiştir.

Analiz Yöntemi: Kaza Ağacı

Analiz ve Değerlendirme:

Olay yeri bilgileri, olay anına ilişkin kazaya maruz kalanın ve tanığın ifadeleri, görevli öğretmen, okulda izlenen plan ve prosedürler elimizde olmadığı için yukarıdaki bilgiler ışığında ve soru seçenekleri artırılarak kaza ağacı analizi oluşturulmuştur. O nedenle, öğrencinin İSG eğitimi almamış olması bir neden olarak konulmuştur. Eğer ekip çalışmasında verilerin tam olduğu durumda eğitim aldığı ortaya konulur ise bu durum bir kaza nedeni olmaktan çıkar fakat eğitimin etkinliğinin ve yeterliliğinin eksik olduğunu tespit eden kaza nedeni hala kazanın kök nedeni olmayı sürdürür.

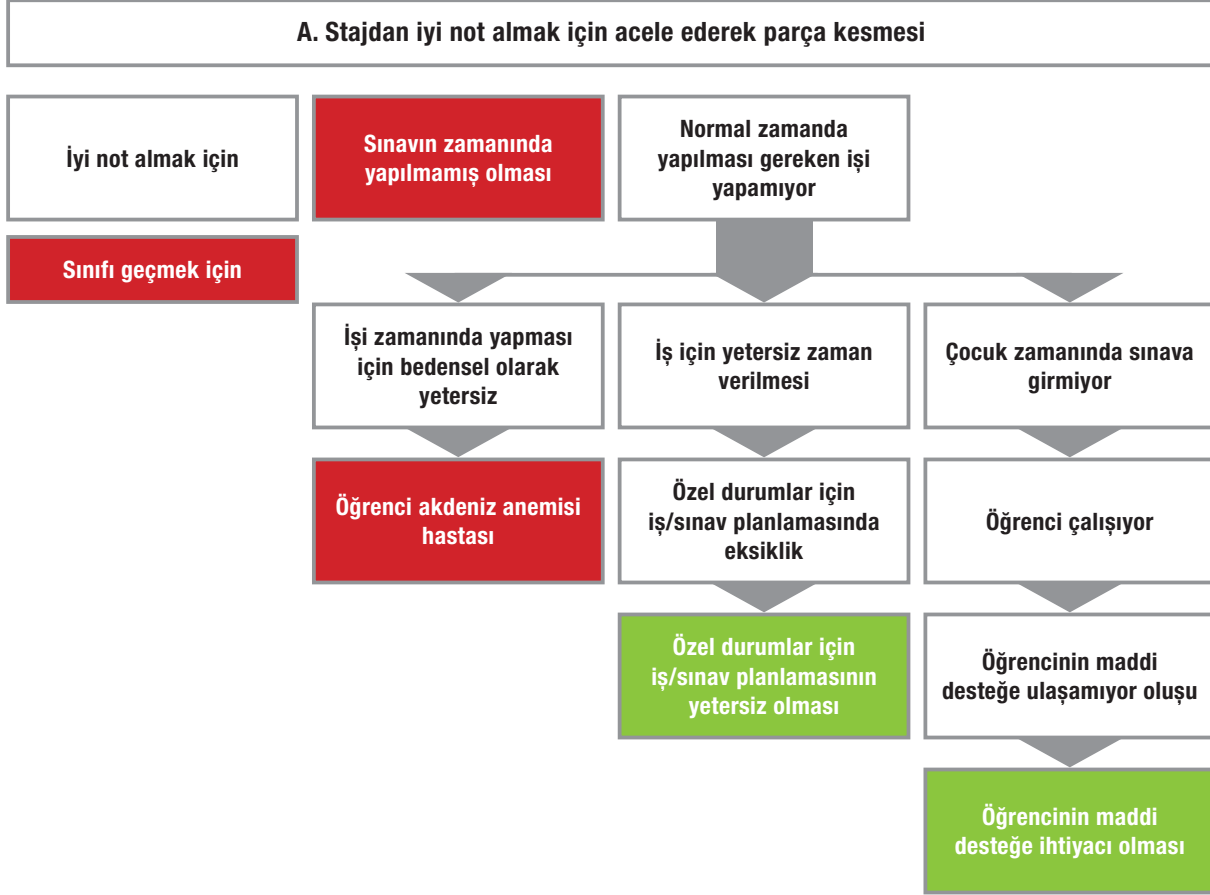
Kazanın ilk görünür nedeni, çocuğun parmağının hızar ile kesilmesidir. Çocuğun elini hızar ile kesmesinin nedeni nedir diye sorulduğunda dört ana başlığa ulaşılmaktadır.

- A. Stajdan iyi not almak için acele ederek ahşap parçayı kesmesi
- B. Çocuğun hızara malzemeyi el ile itmesi
- C. Çocuğun bedensel olarak uygulamayı yapmaya yeterli olmaması
- D. Hızarın bıçağına parmağını kaptırması

Her başlık kendi içinde “**neden**” sorusu sorularak genişletilmiş ve kök nedene ulaşılmıştır. **Kırmızı** ile boyanarak kapatılmış olan nedenler daha fazla yanıt alınamayan ve bizi herhangi bir kök nedene ulaştırmayan nedenlerdir.

Yeşil ile boyanarak bitirilen nedenler kazanın kök nedenidir.

A. Stajdan iyi not almak için acele ederek ahşap parçayı kesmesi

Stajdan iyi not almak için neden acele ettiği sorulduğunda;

1. İyi not almak için
2. Stajın sonu günü sınavını yetiştirmeye çalışması, sınavın vaktinde yapılmamış olması
3. Öğrencinin bedensel zayıflığı nedeniyle normal zaman sürecinde işi tamamlayamadığı sonuçlarına bizi ulaştırır.

“İyi not almak için” acele etmesinin nedeni sorulduğunda sınıfı geçmek için cevabı başka bir yere ve kök nedene gitmediği için bu kısım kırmızı ile boyanarak kapatılmıştır.

“Sınavın vaktinde yapılmamış olması” da kök nedene gitmediği için kırmızı ile boyanarak kapatılmıştır.

“Normal zamanda yapılması gereken işi yapamıyor oluşu”nun nedeni nedir diye sorulduğunda; ilk olarak “iş zamanında yapmak için gelişimsel olarak uygun olmayışı” yanıtını buluruz. Kaza geçiren öğrencinin kronik bir hastalığı olduğu haberlerde yer almaktadır. Dolayısıyla sağlık açısından hem okuduğu bölüme ilişkin hem de sınavda yaptığı işe ilişkin gelişimsel uygunluğunun önceden belirlenmiş olması gerekirdi. Bu bizi hem “çocukların sağlık gözetiminde kullanılacak sağlık kriterlerinin olmaması” kök nedenine hem de

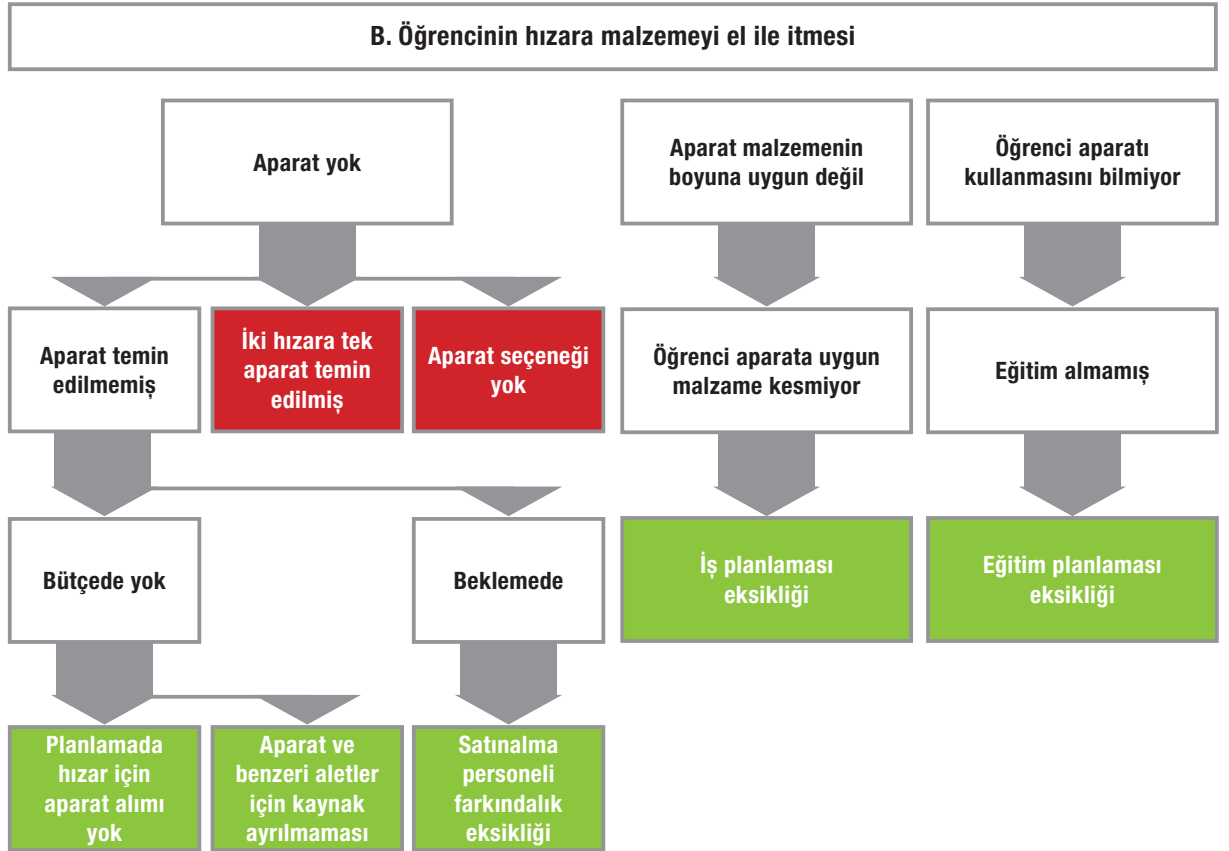
“sağlık koşulları işe uygun olmasa bile bu işte okumaya ve çalışmaya zorlayan maddi destek yoksunluğu” kök nedenine götürmektedir.

“Normal zamanda yapılması gereken işi yapamıyor oluşu”nun nedenine dair diğer iki yanıt “işin yapımı için yeterli zaman verilmemesi” ve “çocuğun zamanında sınava girmiyor oluşu”dur.

Bu kısımda çocuğun stajın son günü sınava girişi çok kez hastaneye gidiyor olması ya da rapor alması nedeniyle olabileceği gibi aynı zamanda çalışmak zorunda olduğundan bahsettiği için belki de işe gittiği için stajın son günü sınava girmek durumunda kaldığı görülebilir. Bu da bizi kaza analizindeki bir kök nedene “hem çalışmak hem de okumak zorunda oluşu yüzünden yani **maddi destek yoksunluğu**” nedenine götürüyor ve çocuğun bu nedenle bu kazaya uğramış olabileceğini söylüyor.

Yine “işin yapımı için yeterli zaman verilmemesi” yanıtı ise özel gereksinimi olan çocuklar için ayrıca zaman ve iş planlaması yapılması gerekirken bu konuda bir eksiklik olduğu sonucuna ve planlama yetersizliği ile ilgili kök nedene ulaşmamızı sağlıyor.

B. Çocuğun hızarla malzemeyi el ile itmesi

Öğrencinin malzemeyi neden el ile ittiği sorusuna bulunan cevaplar aşağıdaki gibidir:

1. Ahşabı itmek için bir aparat olmaması
2. Kesilen parça ile aparatın boyutunun birbiri ile uyumlu olmaması
3. Öğrencinin aparatı kullanması gerektiğini ya da nasıl kullanacağını bilmiyor olması sonuçlarına ulaşılır.

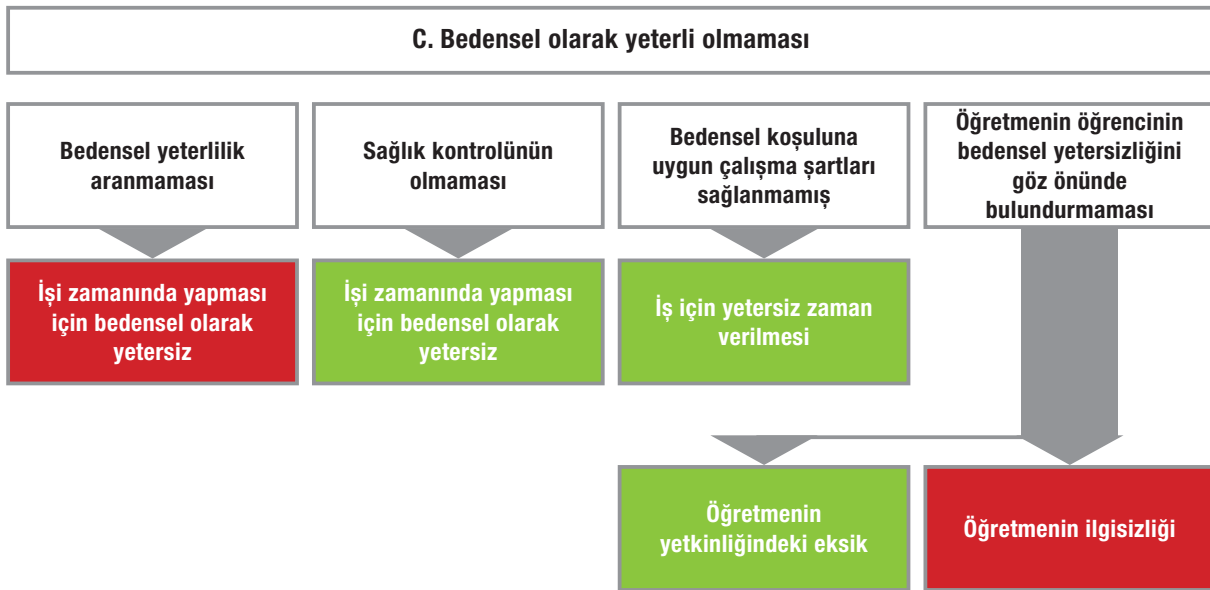
“Ahşabı itmek için aparat olmamasının” nedeni ya aparat temin edilmemiş olması ya da iki hızarı tek aparat kullandıkları için öğrencinin bu aparata ulaşamıyor olması sonucuna ulaşılır.

“Aparat temin edilmemiş olması”; bizi üç ayrı kök nedene ulaştırır:

- Birincisi bütçede olmaması yani bunun için bir kaynak ayrılmamış olması ve bir planlama yapılmadığıdır. Eğer bütçede var ve kaza olana kadar aparat alınmamış ise bu da bizi satın alma personelinin iş güvenliği farkındalığının eksikliğine götürür.
- “Eğer aparat var ve kesilen parçanın boyuna uygun olmadığı için kullanılmıyor” ise bu da bizi başka bir kök neden olan iş planlamasının eksik yapıldığı sonucuna götürür.
- “Eğer aparat var ve öğrenci kullanmasını bilmiyor” ise eğitim almamış olduğunu görürüz bu da bize eğitim planlamasındaki eksikliğe dair kök nedene götürür bizi.

C. Öğrencinin bedensel olarak uygulamayı yapmaya yeterli olmaması

Öğrencinin basında yer alan ifadelerinde parçayı itmek için sağ elinden de güç almaya ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Zaten hızarın kestiği el yardım için kullandığı sağ elinin baş parmağıdır.

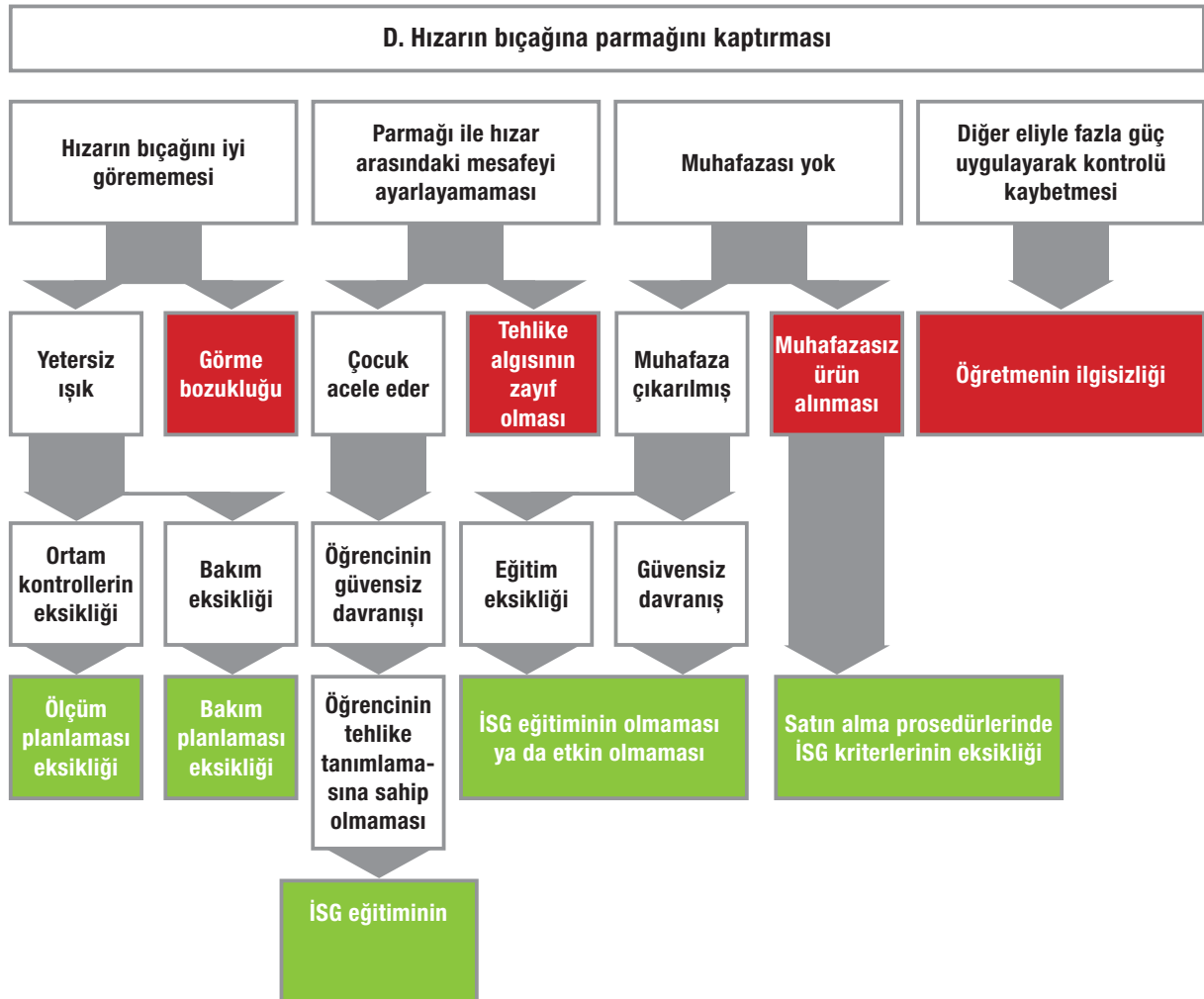
Bedensel olarak yeterli olmaması kazaya neden olan unsulardan birisi olduğu için bu cümleye de neden bedensel olarak yetersiz bir kişi bu işi yaptı sorusunu sorduğumuzda; “*mesleki teknik bir okula girişte bedensel yeterlilik aranmaması*” ve “*yapılacak olan çalışma için sağlık kontrolü olmaması*” yanıtlarına o da bizi bir başka kök neden olan “*sağlık kontrol kriteri olmamasına*” götürür.

Çocuğun bedensel koşullarına göre çalışma şartlarının sağlanmamış olması bir başka kök neden olan “*çalışma ortamı tasarımının yetersiz olması*” sonucuna ulaşmamızı sağlar.

Yapılacak olan sınavda öğretmenin öğrencinin bedensel koşullarını da gözetememesi bizi “*öğretmenin yetkinliği*” ile ilgili bir başka kök neden ulaştırır. Yetkinlik sadece mesleğe ilişkin aldığı lisans eğitimi içermez; aynı zamanda deneyimi ve diğer becerileri de içermektedir.

Birinci maddede söz edilen “meslek liselerine giriş için yeterlilik kriteri konulmamış olması”, ortaöğretimden tüm çocukların eşit ve ayrımcılığa uğramadan faydalanma hakları olduğu için analiz dışı tutulmuştur. Fakat çalışma yaşamında çalışanın sağlık kriterleri göz önüne alınarak iş verilmesi, çalıştığı alanda sağlık koşulları çalışmasına izin vermiyor ise koşullarına uygun bir bölümde çalıştırılması gerekir.

D. Hızarın bıçağına parmağını kaptırması

Öğrencinin hızarın bıçağını elini neden kaptırdığı sorulduğunda ulaşılan nedenler şu şekildedir:

1. Öğrencinin hızarın bıçağını iyi görememesi
2. Parmağı ile hızar arasındaki mesafeyi ayarlayamaması
3. Hızarın muhafazasının olmaması
4. Diğer eliyle fazla güç uyguladığı için kontrolü kaybetmesi yanlıları alınabilir.,

“Öğrencinin hızarın bıçağını görememesi” nedeni, ortam aydınlatmasının yetersiz olması, aydınlatma kontrollerinin yapılmaması ya da aydınlatma ekipmanlarının bakımlarının yapılmamasına bizi götürür. Buradan da iki önemli kök nedene ulaşılır. Birincisi, çalışma ortamının ölçümünün planlanmasındaki eksiklik ikincisi ise bakım planlamasının eksikliğidir.

“Öğrencinin parmağı ile hızar arasındaki mesafeyi ayarlayamaması” nedeni bizi öğrencinin güvensiz tehlike algısının zayıf olmasına, acele etmesine, güvensiz davranış ve tehlike tanımlamasının yetersiz olmasına götürür. Bunlar ancak sürekli tekrarlanan ve pratikte davranış değişikliğinin oluşmasını sağlayacak olan İSG eğitimi olmaması ya da etkin olmaması kök nedenine ulaşmamızı sağlamaktadır.

“Hızarın muhafazasının olmaması”, satın alma prosedürlerinde İSG kriterlerinin eksikliği kök nedenine ve bir üstteki maddede belirtilen İSG eğitimi eksikliğine bizi ulaştırmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Yapılan kaza analizi ile aşağıdaki kök nedenlere ulaşılmıştır;

- Özel durumlar için iş/sınav planının yetersiz olması
- Öğrencinin maddi desteğe ihtiyacı olması
- Planlamada hızar için aparat alımının olmaması
- Aparat ve benzeri aletler için kaynak ayrılmaması
- Satın alma personeli farkındalık eksikliği
- İş planlaması eksikliği
- Eğitim planlaması eksikliği
- Sağlık kontrol kriterlerinin olmaması
- Çalışma ortamı tasarımının uygun olmaması
- Öğretmenin yetkinliğindeki eksiklik
- Ölçüm planlaması eksikliği
- Bakım planlaması eksikliği
- İSG eğitiminin olmaması ya da eksikliği
- Satın alma prosedürlerinde İSG kriterlerinin eksikliği

Her bir kök neden için önlemlerin planlanması ve uygulamaya geçirilmesi buna benzer kazaların yani ihlallerin tekrar etmesini engelleyeceği gibi aydınlatma yetersizliğinin doğuracağı başka bir kazayı da ortadan kaldırır. Aynı şekilde satın alma prosedürlerinde İSG kriterlerinin konulması tüm yeni alınacak ekipmanların güvenlik kriterlerine uygun olmasını sağlayarak makine ile öğrencinin temasını ve kazaları ortadan kaldıracaktır.

İş güvenliğinin sağlanması için bir sistem kurulması, planlama ve prosedürlerin oluşturularak bunların da yeterliğinin ve uygulamasının düzenli olarak kontrol edilmesi çok büyük bir öneme sahiptir. Örneğin aydınlatma yetersiz ise aydınlatmanın yeterliliğinin ölçülmediği ya da yanmış-patlamış, tozlanmış ampullere bakım yapılması yani bakım planlamasının eksik olduğu görülür. Bakım planlaması yapılması normal çalışma anında gözden kaçabilecek eksikliklerin vaktinde fark edilip düzeltilmesine ve kazanın ortadan kaldırılmasına olanak sağlar.

Yapılan iş ile ilgili yetkinlik de iş güvenliğinde vazgeçilmez öneme sahiptir. İş güvenliği için yetkinlik kriterleri sadece bir alanla ilgili diploma, sertifika ya da alınan eğitim ile ilgili değildir. Yaş, tecrübe, karar verebilme yetkisi ve yeterliliği gibi başka kriterler de yetkinliği belirler. Örneğin çok sayıda kamyon trafiğinin olduğu bir işletmede sadece kamyon şoförü olmaya yeten E sınıfı ehliyete sahip olmak bir yetkinlik kriteri olmayabileceği gibi yaş, deneyimi, psikolojik test sonuçları ya da ileri sürüş eğitimi vb. kriterler de yetkinliği belirlemede kullanılabilir.

Analizi yapılan kazada öğrencinin özel durumu için iş/sınav planının eksikliği bir kök neden olarak bulunmuştur. Okulun özel ihtiyacı olan öğrenciler için onların diğer öğrencilerle aynı zaman, aynı türden uygulama vb. gibi standart koşulları karşılayamadığı durumlar için ayrı bir planlama yapması gerekir. Bu planlamaya kaynaklar da dahil edilmelidir. Örneğin öğrencinin sağlık yapısına uygun malzeme ağırlığı seçilmesi, sadece onunla ilgilenecek bir gözetmen bulundurulması, sınav süresinin öğrencinin becerisine uygun şekilde belirlenmesi vb. gibi. Bu durum okulu aşan merkezi planlamayı gerektiriyor ise bu planlama daha üst düzeyde yapılmalıdır.

Öğretmenin yetkinliğindeki eksiklik kök nedeni bizi yeni eğitim planlamasına götürebileceği gibi bazı alanlarda, örneğin uygulama derslerinde, 10 yıl ve üstü deneyimi olan öğretmenler tarafından verilme zorunluluğunu da oluşturulabilir. Ya da uygulama dersinde bir öğretmenin gözetmen olmasının yetersiz olması nedeniyle öğrenci sayıları düşürülerek bu derslerin yapılmasını sağlayabilir. Bu hem öğretmenin daha iyi bir eğitim performansı sergilemesine, hem öğrencilerle daha fazla ilgilenilmesi sonucu daha başarılı olmalarına hizmet edeceği gibi aynı zamanda kazaları da önleyecektir.

Öğrencinin maddi desteğe ihtiyacı olması kök nedeni bizi Anayasal olarak sosyal hukuk devleti olan ülkemizde, ekonomik olarak desteğe ihtiyaç duyan çocukların korunmasının eksik bırakıldığı sonucuna ulaştırır. Bu aslında çocuk işçiliğinin de arkasında yatan kök nedenlerden biridir. Çocukların ve ailelerinin sosyal devlet anlayışı ile korunması çocuk işçiliğinin- ve bu işler esnasında çocukların ölümünün de- önüne geçilmesini sağlayacak olan en temel yöntemdir.

VAKA 2

Adapazarı'nda bulunan Sakarya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Elektrik bölümü 11.sınıf öğrencisi 17 yaşındaki Furkan Üzümcü atölye dersinde elektrik çarpması sonucu yaşamını yitirdi. Kaza 14.40'da Elektrik Kumanda Teknikleri Dersi yapılırken gerçekleşti. Polis yaptığı ilk incelemede lise öğrencisinin atölyede Elektrik Kumanda Teknikleri dersi yaparken şalterin açık kalması nedeniyle yüksek gerilime kapıldığını belirledi. Açılan dava sonucunda, yüzde 25 oranında tali kusurlu olan öğretmen 1 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırıldı. Millî Eğitim Bakanlığı, 143 bin 675 lira tazminat ödemeye mahkûm edildi.

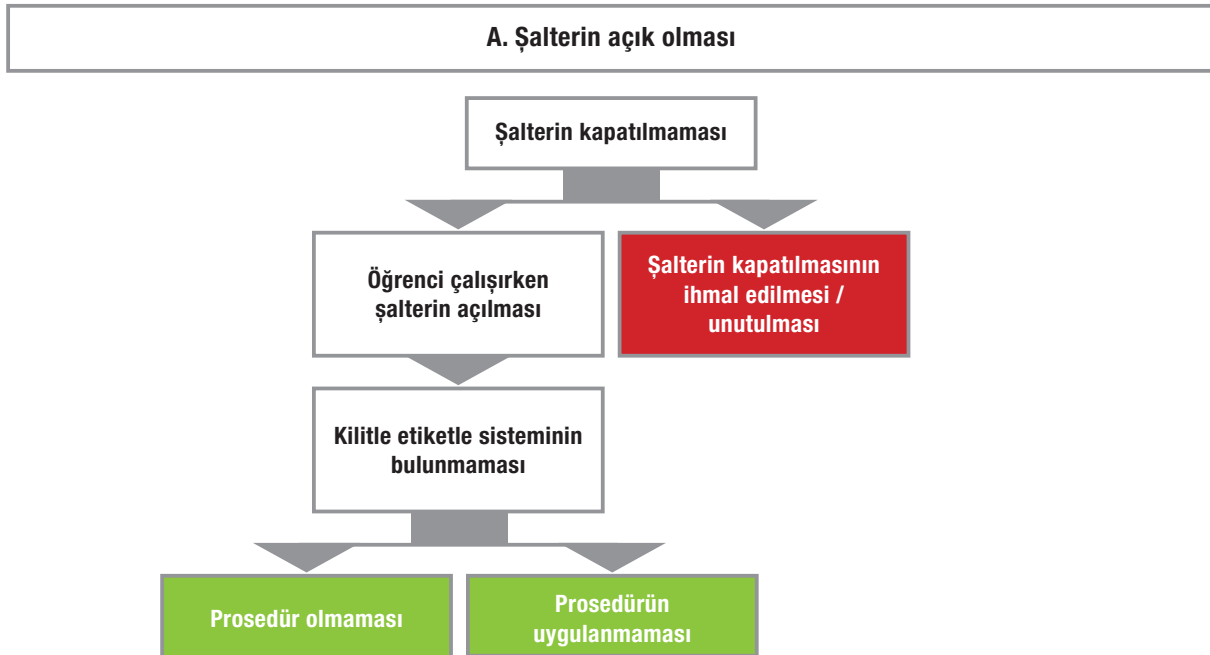
Analiz Yöntemi: Kaza Ağacı

Analiz ve Değerlendirme:

Meslek lisesinde elektrik çarpması sonucu ölümlü bir kaza yaşanmıştır. Kazanın ilk görünür nedeni Furkan Üzümcü'nün elektrik akımına kapılmasıdır. Öğrenci neden elektrik akımına kapıldı diye sorduğumuzda aşağıdaki nedenlere ulaşılmaktadır:

- A. Şalterin Açık olması
- B. Kişisel Koruyucu Kullanılmaması
- C. Çalışma alanında izolasyon önlemlerinin alınmaması
- D. Kullanılan ekipmanın arızalı olması
- E. Düşük voltaj ile çalışılmaması
- F. Kaçak akım rölesi olmaması

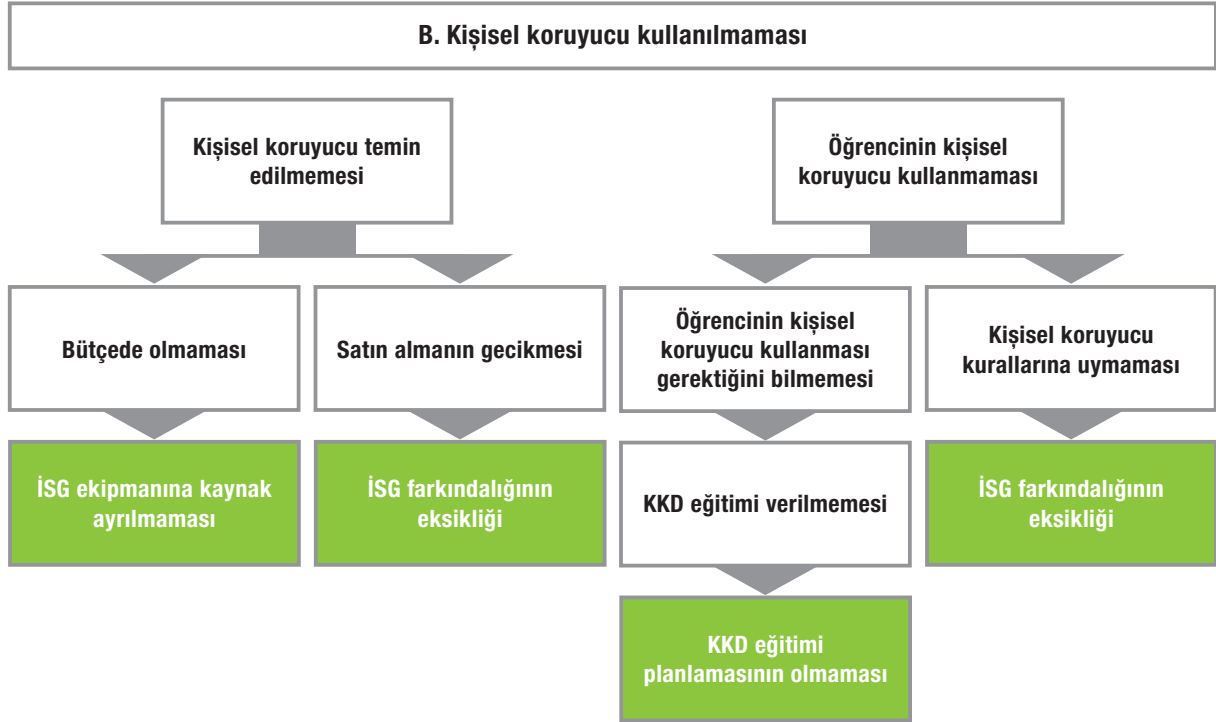
A. Şalterin Açık Olması

“Şalterin açık olmasının” nedeni sorulduğunda şalterin kapatılmadığı sonucuna ulaşılır. Şalter ya çalışmaya başlarken kapatılmış fakat başka birisi tarafından çalışma yapıldığı bilinmediği için açılmış ya da kapatılması unutulmuş, ihmal edilmiştir. Şalterin kapatılmasının unutulması bizi herhangi bir kök nedene götürmediği için kırmızı boyanarak kapatılmıştır.

Şalterin başka biri tarafından açılmış olması, şalterin yanlışlıkla açılmasını engellemek için kilit takılmadığı ve bir çalışma yapıldığını gösterecek şekilde üzerine uyarı levhası asılmadığını göstermektedir. Yani “kilitle etiketle” sistemi bulunmamaktadır. Bu da bizi iki kök nedene ulaştırır: “Kilitle- etiketle sistemine ilişkin bir prosedür olmaması” ya da var olan “prosedürün uygulanmaması.”

B. Kişisel Koruyucu Kullanılmaması

Kişisel koruyucu olarak elektrik çalışmalarında yapılacak çalışmanın niteliğine ve çalışılan voltaja uygun gözlük, yalıtımlı eldiven, yalıtımlı iş ayakkabısı kullanılmalıdır. Her ne kadar haber içinde yüksek akıma kapıldığı bilgisi yer alsada literatürde 1000 voltun altında olan gerilimler alçak gerilim olarak tanımlanmaktadır. 380 Volt ile çalışma yapıldığı değişik kaynaklarda yer almaktadır.

Bu voltaja uygun kişisel koruyucu neden kullanılmadı sorusu sorulduğunda ulaşılan yanıtlar aşağıdaki gibidir:

- Kişisel koruyucu temin edilmedi.
- Temin edilen kişisel koruyucu kullanılmadı

“Kişisel koruyucu temin edilmemesinin” iki nedeni olabilir: Birincisi bunun için bir bütçe ayrılmamıştır.

İkincisi ise bütçe ayrılmış fakat satın alma işlemi henüz gerçekleşmemiştir. Her iki durum bizi iki ayrı kök nedene ulaştırır: Birincisi iş sağlığı ve güvenliği ekipmanlarına kaynak ayrılmadığını gösterirken ikincisi satın alma işlerinde İSG'ye öncelik verilmediğini yani İSG farkındalığının zayıf olduğunu gösterir.

“Temin edilen kişisel koruyucunun kullanılmaması” da ya öğrencinin hangi çalışmalarda kişisel koruyucu kullanacağını bilmediğini ya da kişisel koruyucu kurallarına uymadığını gösterir.

Öğrencinin “kişisel koruyucu donanımı kullanması gerektiğini bilmemesi” bizi bu konuda eğitim almadığı tespitine ve bu da bizi kişisel koruyucu donanımı kullanımı ile ilgili eğitim planlamasının olmadığını gösteren kök neden ulaştırır.

“Kişisel koruyucu kurallarına uyulmaması” bizi başka bir kök neden olan İSG farkındalığındaki eksikliğe götürür.

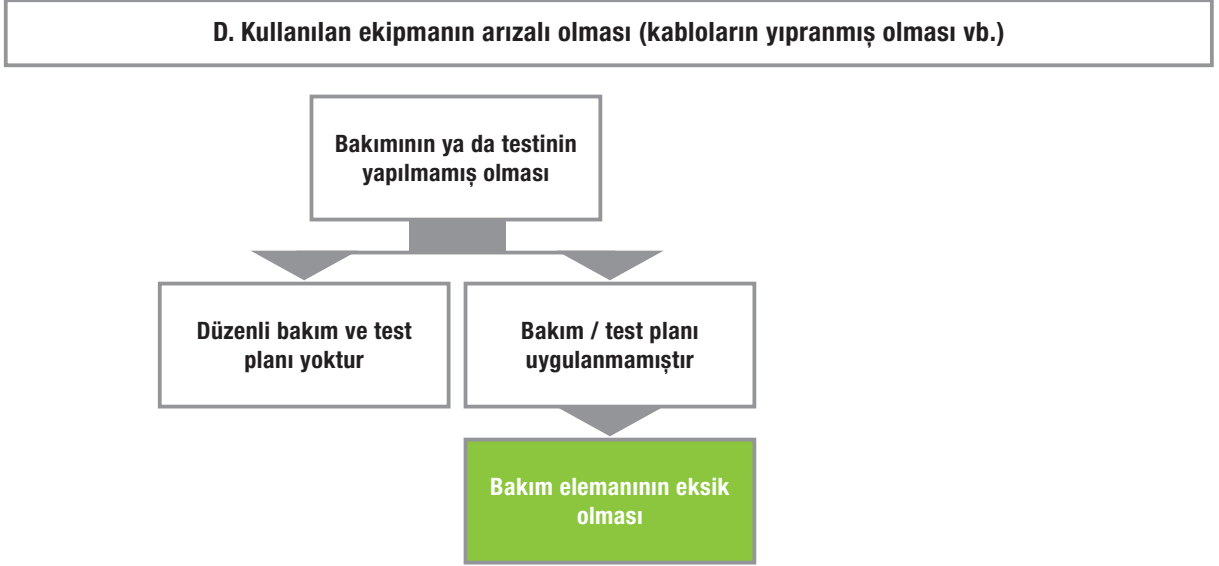
C. Çalışma Alanında İzolasyon (Yalıtkan Paspas) Önlemlerinin Olmaması

Elektrik gibi ölüm ya da kalıcı sağlık risklerine neden olabilecek bir tehlikeye karşı kişisel koruyucu kullanımı tek başına yeterli bir önlem değildir. Ayrıca çalışma alanında izolasyon önlemleri alınması gerekir. Bu izolasyon paspası olabileceği gibi başka zemin yalıtım yollarıyla da yapılabilir.

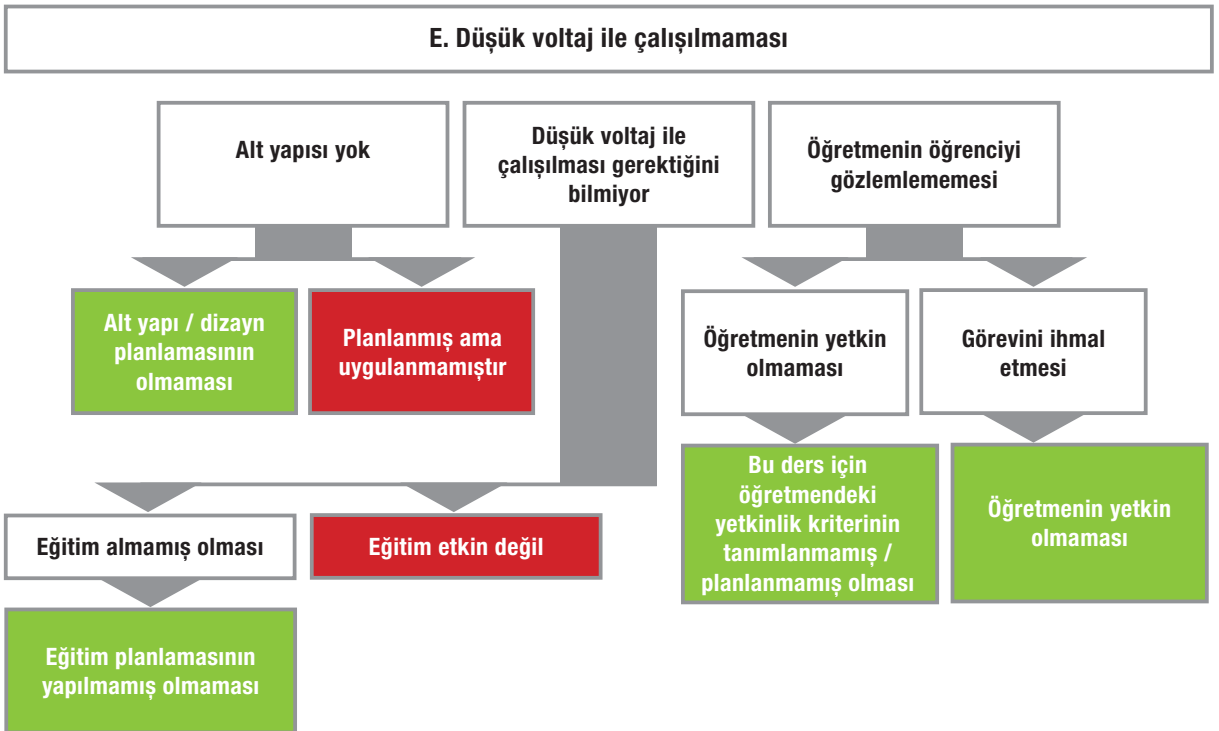
Burada izolasyon paspası örnek olarak alınmıştır. Neden izolasyon paspası olmadığı sorulduğunda “temin edilmemesi” veya “kullanılmaması” sonuçlarına ulaşılmaktadır. Bunun nedeni irdelendiğinde İSG ekipmanlarına kaynak ayrılmaması ya da İSG farkındalığının yetersiz olması kök nedenlerine ulaşılmaktadır. Öğrenci davranışı da bizi İSG farkındalığındaki eksikliğe götürdüğü için kırmızıya boyanarak kapatılmıştır.

D. Kullanılan Ekipmanın Arızalı Olması (Kabloların Yıpranmış Olması vb.)

Elektrik akımını ölçmek için kullanılan ampermetre, kontrol kalemi vb. aletlerin doğru sonucu göstermemiş olması ve akım olduğu halde akım yokmuş gibi sonuç elde edilmesi sonucu öğrenci kaza geçirmiş olabilir. O nedenle bu tür güvenlik açısından hayati öneme sahip ekipmanlarının düzenli olarak bakımının yapılması gerekiyorsa kalibrasyonunun sağlanması gerekir. Bakımının yapılmaması bizi iki nedene ulaştırır: “Düzenli bakım ve test planı olmadığına” ya da “var olan planının uygulanmadığına”. Bir plan olduğu halde bu “planı gerçekleştirmek için nitelikli eleman bulunmaması” da ayrı bir kök neden olarak karşımıza çıkar.

E. Düşük Voltaj ile Çalışılmaması

Elektrik tehlikesinin doğuracağı risklerden korunmak için en etkili önlemlerden birisi de düşük akım ile çalışılmasıdır. Tehlikeli gerilim alternatif akımda 50 Volt, doğru akımda 120 Volttur. Evlerimizde ve sanayide alternatif akım kullanılmaktadır. Elektrikli ekipmanlar çekeceği elektriğe göre 220 Volt ya da 380 Volt ile çalışmaktadır. Bu kazada da öğrencinin 380 Volt elektrik akımına kapılarak hayatı kaybettiği bilgisi haberlerde yer almıştır.

Neden düşük voltaj ile çalışmadığı sorulduğunda aşağıdaki nedenlere ulaşılmaktadır:

- Okulda bunun altyapısının kurulmamış olması
- Düşük voltaj ile çalışması gerektiğini öğrencinin bilmiyor olması
- Öğretmenin, öğrencinin nasıl bir çalışma yaptığını gözlemlemiyor oluşu.
- Okul şebekesine gelen elektrik akımının voltajının düşüren bir sistem kurulması için bir altyapı oluşturulması gerekir.

Eğer “altyapı kurulmuş değil” ise bu bizi altyapı kurulmasına ilişkin bir planlama olmadığını gösteren kök neden götürür. Eğer böyle bir altyapı kurulmuş ise, “öğrencinin nasıl kullanacağını biliyor olması” gerekir. Bunun bilinmemesi bizi “öğrencinin bu konuya ilişkin eğitim almamış olmasına” ve bunun da kök nedeni olan “eğitim planlamasının yapılmamış olmasına” götürür.

“Eğer düşük akımla çalışması için bir sistem kurulmuş fakat öğrenci bu sistemi devreye alarak çalışmamış” ise burada bir gözetim eksiliği nedenine de ulaşılır. “Neden öğretmen öğrenciyi gözlemlemiyor” diye sorulduğunda “öğretmenin görevini ihmal etmesi” ya da “öğretmenin bu konuda yetkin olmaması” yanıtına ulaşabiliriz. “Öğretmenin yetkinliğindeki eksiklik” bizi öğretmenler için bu konuda yeterlilik kriterlerinin tanımlanmamış/planlanmamış olması kök nedenine ulaştırır. İhmalin kendisi de aynı şekilde yetkinlik kriterlerindeki eksiklik kök nedenine bağlanacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Furkan Üzümcü'nün yaşamını kaybetmesine yol açan olayla ilgili yapılan kaza analizinde bulunan kök nedenler aşağıdaki gibidir:

- Kilitle Etiketle Prosedürünün olmaması
- İş sağlığı ve güvenliği ekipmanına kaynak ayrılmaması
- İSG farkındalığının eksikliği
- Kişisel koruyucu donanım eğitimi planlamasının olmaması
- Düzenli bakım ve test planlaması olmaması
- Bakım elemanı olmaması
- Düşük akımla çalışması için altyapı/dizayn planlamasının olmaması
- Öğretmendeki yetkinlik kriterlerinin tanımlanmamış/planlanmamış olmasıdır.

Bakım, onarım vb. çalışmalarda güvenlik için kapatılan sistemlerin (enerji, hava vb.) kendiliğinden ya da yanlışlıkla açılmasının önüne geçilmesi için bunların kilitlenmesi ve anahtarının bu çalışmayı yapan kişide bulunması en önemli güvenlik önlemlerinden biridir. Bu sistemler kısaca EKED olarak isimlendirilmektedir. EKED, bir makine ya da ekipman üzerinde bir çalışma gerçekleştirmeye başlamadan önce, tehlikeli enerjiyi kontrol altına almakta ve sıfır enerji durumuna getirmekte kullanılan birincil ve tercih edilen bir yöntemdir. Makine ya da ekipman ile enerji kaynağı arasındaki bağlantı doğru şekilde kesildikten ya da izole edildikten sonra, makine ya da ekipman etiketlenmeli, kilitlenmeli, emniyete alınmalı ve denenmelidir.

Öğrencinin çalıştığı durumlarda da en az ikili kilit sistemi olmalı, kilitlerden biri öğrencide diğeri öğretmende bulunmalıdır. Fakat EKED sisteminin kurulması için kaynak ayrılması gerekmektedir. Aksi halde buna benzer kazalar yinelenmeye devam etmektedir.

İSG ekipmanlarına kaynak ayrılmaması kök nedeni iki ayrı kök nedeni ortaya çıkarmıştır. Öğrencilerin kullanacağı kişisel koruyucu donanımın bulunmaması ve pano önünde yalıtım paspası gibi izolasyon malzemesinin bulunmaması bizi bunun için kaynak ayrılmadığı kök nedenine ulaştırmıştır. Bu aslında merkezi olarak İSG farkındalığına ilişkin de önemli ipuçları barındırmaktadır. Farkındalık sadece tehlikelerin biliniyor olması ile sınırlı değildir. Bu tehlikelerin yaratacağı risklerin ortadan kaldırılması için önlemlerin alınması için kaynak, zaman, görevli vb.'nin de temin edilmesi için çaba harcanması anlamını taşır.

Bu kaynaklar bazen bütçe bazen de insan kaynağı olarak karşımıza çıkar. Yukarıda bahsedilen kök nedenlerden birisi de bakım işlerini yürütecek bir bakım elemanının olmamasıdır. Sadece ölçüm kontrole ilişkin bir planlama yapılması bu işi yürütecek yetkinlikte bir çalışan olmaması durumunda sadece doküman olarak kalacak ve kazaların önüne geçilemeyecektir.

Düşük akımla çalışılması için altyapı/dizayn çalışmalarının tamamlanması ve planlaması bizi daha okulların ilgili bölümleri açılırken yapılacak faaliyetlere götürmektedir. Her bölümün açılması öncesinde bölümlerde karşılaşılabilecek tehlikeler belirlenmeli, bunların dizayn aşamasında ortadan kaldırılması için yatırım yapılmalıdır.

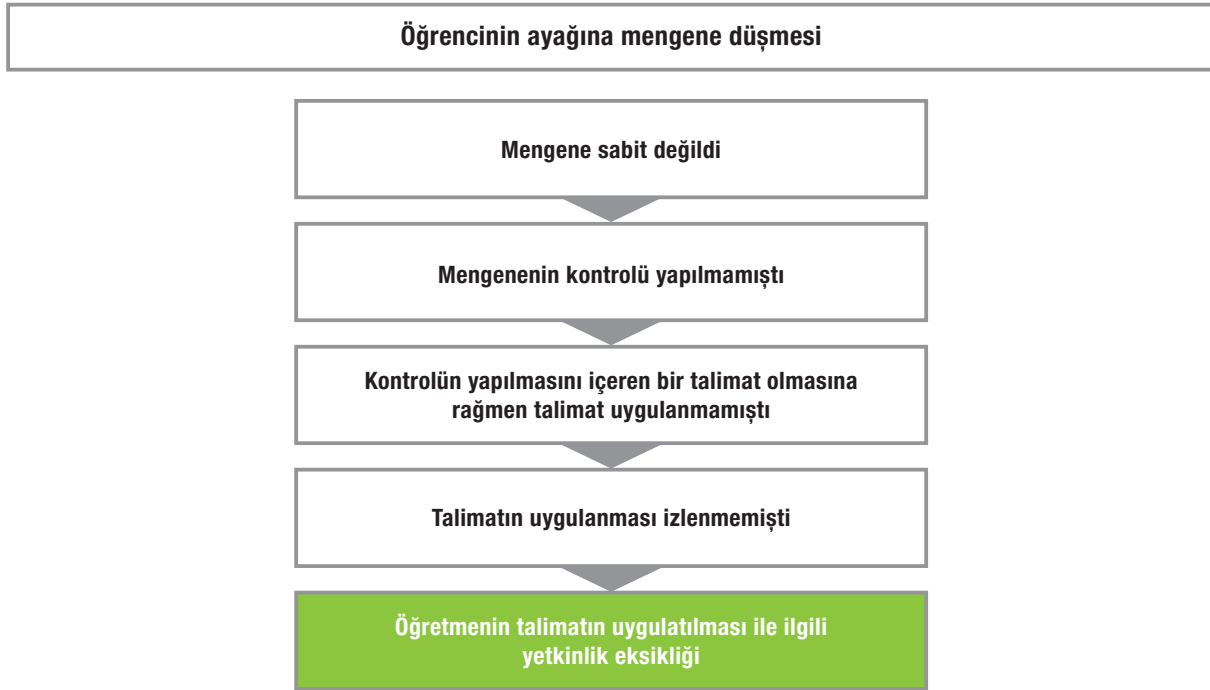
Öğretmendeki yetkinlik kriterlerinin belirlenmemiş olması kök nedeni burada da karşımıza çıkmaktadır. Bu kök neden bizi sadece öğretmenin yeterliliği ya da yetersizliği tartışmasına çekmemelidir. Bu aynı zamanda öğretmenin işinin üzerinde söz sahibi olması ile de ilgilidir. Bir uygulama dersinde diyelim ki 3 öğrenci ile çalışılabilecekken 10-20 öğrenci ile çalışması gerekiyor ise ve bu sayı üzerinde kendisi bir planlama yapmıyor ise bu da ayrıca başka bir planlama eksikliğine bizi götürür. Yine öğretmenin bilgi, deneyim, kontrol vb. konularda eksikliği var ise bunun giderilmesi için faaliyetlerin de planlanması gerekir. Yetkinlik kriterlerinin belirlenmesi aynı zamanda yetkinliğin nasıl sağlanacağı bilgisini de içermelidir.

VAKA 3

Bursa Demirtaşpaşa Teknik ve Endüstri Meslek Lisenin Makine Teknolojisi Alanı Atölyesi'nde eğitim amaçlı yapılan çalışma sırasında iki öğrenci, tesviye işi sırasında kullandıkları mengeneyi düşürdü. Kazada mengene 17 yaşındaki E. A. 'nın sağ ayağının üzerine düştü. Ayak parmakları ezilen lise öğrencisi olay yerine gelen 112 Acil ambulansı ile Bursa Devlet Hastanesi'ne kaldırıldı. Bursa Emniyet Müdürlüğü, okuldaki iş kazasıyla ilgili şikayetçi bulunmadığı için yasal işlem yapmadığını belirtti.

Analiz Yöntem: Kaza Neden Analizi

Analiz ve Değerlendirme:

Mengene demirden dökülmüş olan vida ya da kol yardımıyla istenildiği kadar yaklaştırılabilen iki çeneden oluşan içine işlenecek malzemenin konularak çene arasına sıkıştırıldığı bir araçtır. Bu tür ekipmanlar sabitleyerek çalıştırılır. Yani içine herhangi bir şey konulup çalışılmadan önce mengenenin hareket etmesi de önlenmiş olmalıdır.

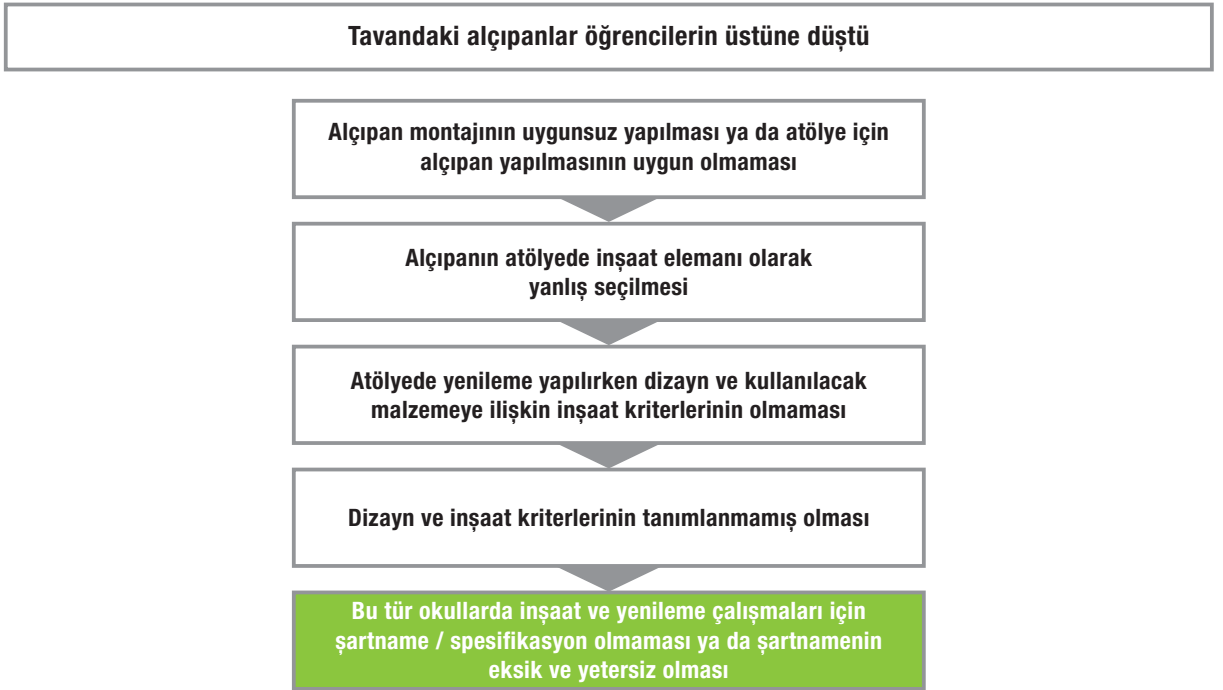
Kazada görünür neden olan "öğrencinin ayağına mengene düşmesinin nedeni" sorulduğunda "mengenenin sabit olmaması" nedenine ulaşılır. Sabit olup olmadığının kontrolü çalışma başlamadan önce yapılması gereken ilk iştir. Özellikle sabitlemenin uygun olup olmadığı da mutlaka kontrol edilmelidir. Eğer sabitlemenin kontrolü yapılmamış ise ya bunun yapılması gerektiğini söyleyen eğitim ya da talimat eksiktir ya da var olan talimat uygulanmamıştır. Genellikle tüm ekipmanlar için kullanım talimatları hazırlanmış olduğundan bu tür durumlarda çoğunlukla talimatın uygulanmaması nedenine ulaşılmaktadır. Var olan bir talimatın uygulanmaması gözetim/süpervizyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bir diğer nedeni de öğretmenin yetkinlik eksikliğidir. Bu tür uygulama derslerinde yeterlilik kriterlerine; gözetim yapılabilecek en fazla öğrenci sayısının da dahil edilmesi önemlidir.

VAKA 4

İzmir Meslek Lisesinde ders sırasında öğrencilerin duvara vurmasıyla birlikte meydana gelen titreşim sonucu tavanda bulunan alçıpanların bir bölümü yere düştü. Alçıpanların düşmesi sonucu öğrencilere ders anlatan bir öğretmen ile sınıfta bulunan 2 öğrenci vücudunun çeşitli yerlerinden yaralandı. Yaralılar, hastaneye gitmeden ayakta tedavi edildi.

Analiz Yöntemi: Kaza Neden Analizi

Analiz ve Değerlendirme:

Elde edilen bilgilere göre alçıpanın öğrencilerin üstüne, öğrencilerin duvara vurması nedeniyle düştüğü söylenmektedir. Normal koşullar altında duvara vurulması ile alçıpan tavanın düşmesi mümkün değildir. Yalnızca iki eleman birbiri ile bağlantılı ve bu bağlantılar da yeterli sağlamlıkta yapılmadı ise böyle bir kaza ile karşılaşılabilir. "Alçıpan tavan neden düştü?" sorusuna alçıpan montajının uygunsuz yapılması ya da alçıpan yapılmasının uygun olmaması nedenine ulaşılır. Alçıpan öğrencilerin kullanacağı bir atölye için uygun bir inşaat elemanı olmayabilir. Eğer uygun olmayan bir eleman seçilmiş ise bu da bizi yenileme çalışmalarında kullanılacak malzemeye ilişkin inşaat kriterlerinin olmamasına ve sonuç olarak inşaat kriterlerinin tanımlanmamış oluşuna ulaştırır. Bu noktada neden sorusunu sorduğumuzda ise kök neden olan okullarda inşaat ve yenileme çalışmaları için şartname/spesifikasyon olmaması ya da şartnamenin yetersiz olması sonucuna ulaşırız.

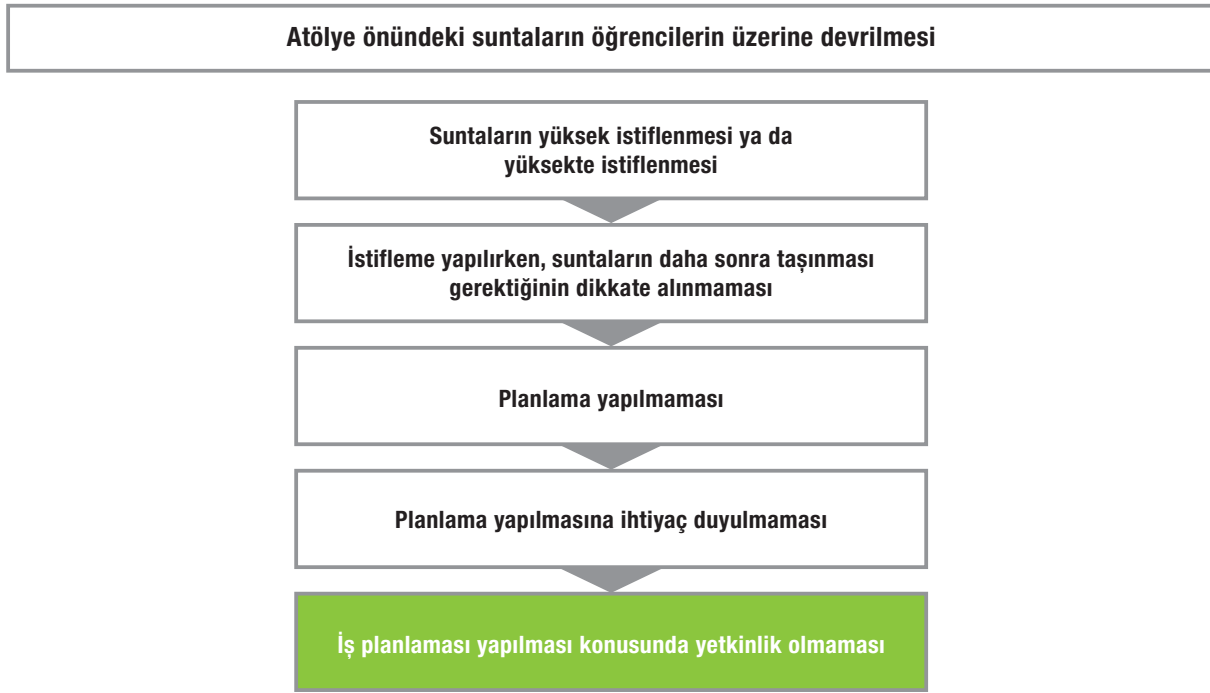
Bir okulda yenileme tadilat vb. çalışmalar yapıldığında kullanıcının öğrenci yani çocuk olduğu özellikle dikkate alınmalı, yetişkinler için uygun olabilecek bir inşaat elemanı ya da malzeme çocukların hareketliliğine uygun olmayabileceği düşünülmelidir.

VAKA 5

Ulus Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, atölye önünde depolanmış olan ahşap suntaların öğrenciler tarafından ders amaçlı kullanılmak üzere alınması sırasında suntalar öğrencilerin üzerlerine devrilmiştir. 5 öğrenci hafif şekilde yaralanmıştır.

Analiz Yöntemi: Kaza Neden Analizi

Analiz ve Değerlendirme:

Kaza okul önünde bulunan suntaların derste kullanılmak üzere öğrencilerin sunta almaya çalışması nedeniyle meydana gelmiştir. Görünür neden suntanın öğrencilerin üstüne devrilmesidir. Altında yatan dolaylı nedenlere baktığımızda; “suntaların öğrencilerin boylarını da aşacak şekilde yüksekte ya da yüksek istiflendiği” görülmektedir. “Suntalar neden yüksek istiflendi?” diye sorduğumuzda daha sonra suntaların alınmasının/taşınmasının gerektiğinin dikkate alınmadığı nedenine ulaşırız. Bu da bizi bu konuda bir planlama yapılmadığına ulaştırır. Planlama yapılmasına ihtiyaç duyulmaması da bizi kök nedene ulaştırır: “İş planlaması konusunda yetkinlik eksikliği ya da yetkinliğin olmaması”.

Uygulama yapılan okullarda uygulama için kullanılacak olan ekipman tedarikçi tarafından gösterilen yere bırakılabilir. Fakat idarecilerin ne kadar yüksekliğe istiflenmesi gerektiğini okulun kullanım şartları ve kullanıcıları da dikkate alınarak önceden planlaması gerekir. Bu birçok takılıp düşme, devrilme kazalarında karşımıza çıkan bir kök nedendir.

VAKA İNCELEMeye İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Her bir kök neden için yapılabilecek çalışmalara yukarıda örnekler verilmiştir. İşyerinde gerçekleşen her bir kaza ve kaza sonucu yapılan kaza analizi bizi, bir işyerinde, işverenin güvenli bir iş güvenliği ortamı oluşturmasında eksik kaldığı alanları göstermektedir. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu işveren sorumluluklarını çok açık bir şekilde tanımlamış ve işvereni çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü tutmuştur. İş sağlığı ve güvenliğini sağlamak için organizasyon yapmak, her türlü tedbiri almak, araç gereç sağlamak, eğitim vermek, önlemlere uyulup uyulmadığını izlemek, çalışanların sağlık durumlarının işe uygun olup olmadığı göz önüne almak ve uygun işe yerleştirmek, talimatlar oluşturmak, eğitimleri planlamak tümüyle işverenin yükümlülüğü altındadır.

Yukarıda incelenen öğrencilerin geçirdiği kazalar; okullarda meydana gelmiştir ve kazaların önlenmesinde işveren olarak en üst düzeyde Millî Eğitim Bakanlığı yükümlüdür. Okullarda çocukların korunması ve iş kazası türünden kazaları geçirmelerinin engellenmesi için Bakanlığın organizasyon yapması, sorumlulukları tanımlaması, prosedür ve talimatları oluşturarak bunların yeterliliğini sürekli kontrol ederek yenilemesi İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu gereği sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bakanlığın bir iş sağlığı ve güvenliği birimine sahip olduğu ve en düzeyde Milli Eğitim Bakanı'nın işveren olarak tanımlandığı web sayfasından görülmektedir. Fakat bu birimin olması tek başına kazaların önlenmesi ve güvenli bir eğitim ve çalışma ortamı oluşturulması için yeterli bir kriter değildir. Yasada belirlenen iş sağlığı ve güvenliği organizasyonun yapıldığı anlamını da taşımaz. Bu birimle birlikte her bir görevlinin işini yaparken uyacağı iş güvenliği kriterleri, sorumlulukları ve yetkileri de belirlenmelidir. Örneğin; satın alma personelinin, okulların ihtiyaç taleplerinde önceliği güvenliğin (öğrencilerin sağlık ve iş güvenliği anlamındaki) sağlanmasına vermesi, güvenlik için alınacak tüm ekipmanlarının niteliğinin daha önceden belirlenmiş olması, iş güvenliği ile ilgili kriterler ve kendi sorumluluk alanında eğitim almış olması gerekir. Ayrıca düzenli olarak belirlenen kriterlere uygun satın alma yapıp yapmadığı kontrol edilmelidir. Her kontrolde ortaya çıkan eksiklikler (İSG farkındalığı eksikliği, yanlış ekipman alımı, kriterlerin belirsizliği vb.) yeniden gözden geçirilerek Bakanlığın belirleyeceği önlemler oluşturulmalıdır. Bu önlemler; çalışanın yeniden eğitime alınması olabileceği gibi bütçenin artırılması, sorumluluk alanlarının yeniden tanımlanması vb. olabilir. Yine okullarda öğretmenlerin iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sorumlulukları tanımlanmalı, güvenlik önlemlerindeki eksikliklerin hangi silsile ile ortadan kaldırılacağı belirlenmelidir.

Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalıştığı personel, öğretmen ve öğrenciler ve okullar ile birlikte dev bir organizmadır. Bu durumda her ne kadar en üst düzeyde işveren Bakan ve yardımcıları olarak görünse de işleyen bir iş güvenliği sistemi kurmak için il, ilçe, okul düzeyinde sorumlular (işverenler) tanımlanmalı, sorumluluk alanları ve bütçeleri ile yaptırımlar belirlenmelidir. Çocuğun korunmasını temel alacak ve eğitim hakkını sürdürmesini sağlayacak güvenli bir ortam sağlamak ve eksiksiz tüm kazaları önlenmek Millî Eğitim Bakanlığı'nın yasal sorumluluğudur.

MESLEKİ VE TEKNİK LİSELERDE EĞİTİME DEVAM EDEN ÇOCUKLARIN 2011-2020 YILLARI ARASINDA “İŞ KAZASI” SEBEBİYLE MÂRUZ KALDIĞI YAŞAM HAKKI İHLALLERİ

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir.
Bu yayının içeriğinden yalnızca FİSA Çocuk Hakları Merkezi sorumludur ve
hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

2021 ANKARA

FİSA Çocuk Hakları Merkezi
Bestekar Sk. 39/7 Çankaya ANKARA
e-posta: fisacocukhaklari@gmail.com